

A
BAKONY
TERMÉSZET-
TUDOMÁNYI
KUTATÁSÁNAK
EREDMÉNYEI

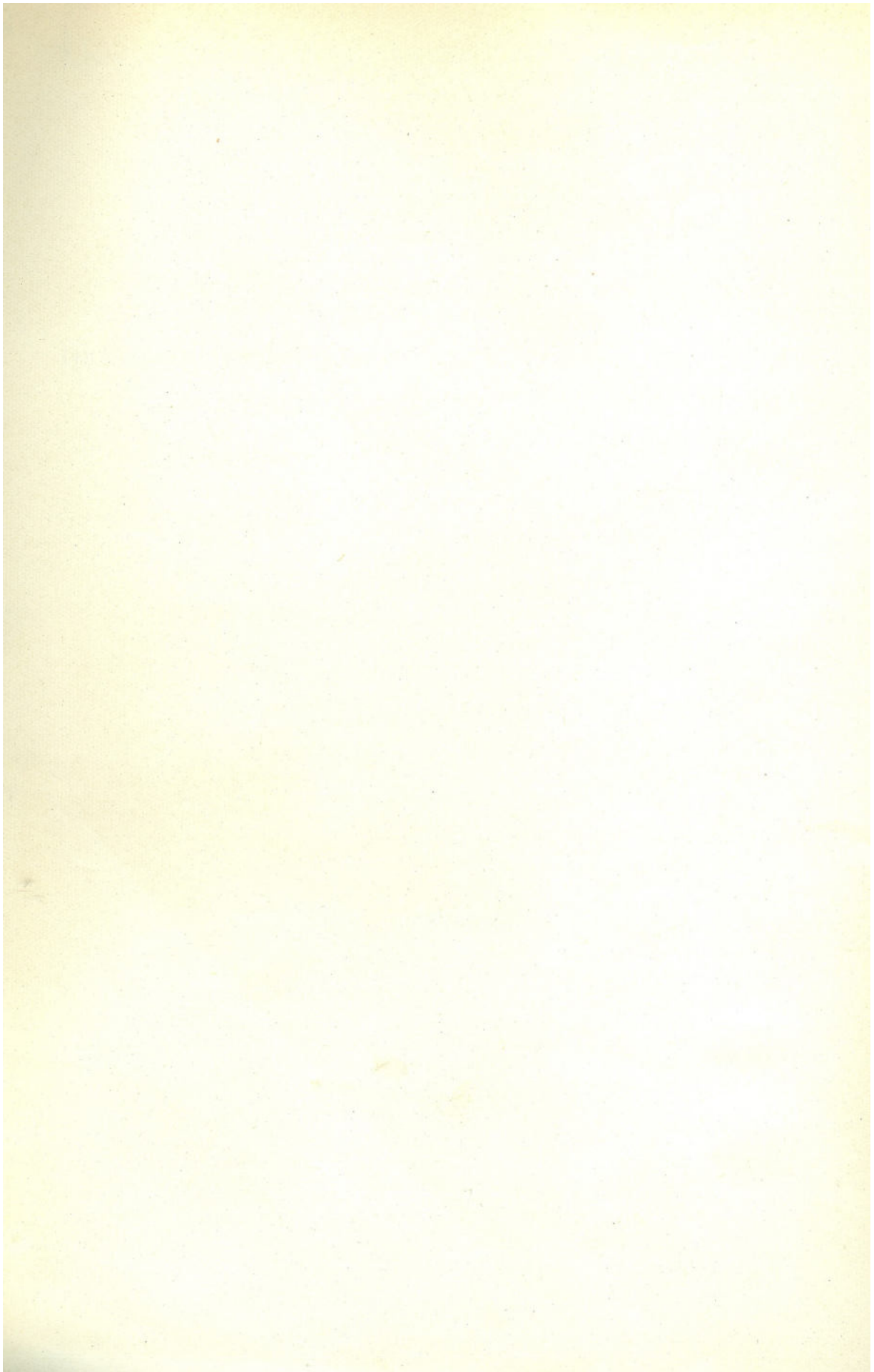
3

RUH H

**A Bakony
természettudományi
kutatásának
eredményei
III.**

BAKONYI MÚZEUM
VESZPRÉM

**A Bakony
természettudományi kutatásának eredményei III.**

**Resultationes investigationis rerum naturalium
Montium Bakony III.**

Dr. Tapfer Dezső :

**A Keleti-Bakony
madárvilága**

**Die Vogelwelt
aus dem Ost-Bakony Gebirge**

Veszprém, 1966

Szerző: **Dr. Tapfer Dezső**
magánkutató

Dr. D. Tapfer
Privatforscher

Lektorok — Lektoren:

Dr. Horváth Lajos
tudományos főmunkatárs, a biológiai tudományok kandidátusa
(Természettudományi Múzeum Állattára, Budapest)

Dr. L. Horváth
wissenschaftlicher Hauptmitarbeiter, Kandidat der biologischen Wissenschaft
(Zoologische Abteilung des Naturwissenschaftlichen Museums, Budapest)

Dr. Keve András
tudományos főmunkatárs, a biológiai tudományok kandidátusa
(Madártani Intézet, Budapest)

Dr. A. Keve
wissenschaftlicher Hauptmitarbeiter, Kandidat der biologischen Wissenschaft
(Institut für Vogelkunde, Budapest)

Szerkesztő: **Dr. Papp Jenő**
muzeológus (Bakonyi Múzeum, Veszprém)

Redakteur: **Dr. J. Papp.**
Museumolog (Bakonyi Múzeum, Veszprém)

A fényképeket a szerző készítette

Fotoaufnahmen vom Verfasser

Deutsche Zusammenfassung an Seite 63—68.

Kiadja: Veszprém Megye Múzeumi Igazgatósága, Veszprém

Felelős kiadó: Éri István, megyei múzeumigazgató

Herausgeber: Direktion der Museen von Komitat Veszprém, Veszprém

Für die Ausgabe verantwortlich: I. Éri, Direktor der Komitatsmuseen

A Bakony madárvilágával foglalkozó kutatások áttekintése

A Bakony faunájának, ezen belül madárvilágának tudományos ismertetésével viszonylag kevés munka foglalkozik. Még RÖMER FLÓRIS állapította meg 1860-ban (A Bakony természetrajzi és régészeti vázlata c. könyvében), hogy mennyire szükséges és kívánatos egy részletes és pontos bakonyi faunisztikai munka megírása; egyben utalt arra a reményére, hogy ez a jövőben meg fog valósulni.

Ami az egész Bakonyra kiterjedő faunisztikai munkát illeti, összefoglaló mű mind a mai napig nem készült. DORNYAY BÉLA (1927) részletes, bár nem teljes, nem az egész Bakonyra vonatkozó fauna-katalógusként említi WACHSMANN JÁNOS és MOHÁCSI PÁL munkáját 1905-ből (mely „Pápa város egyetemes leírása” c. könyvben jelent meg). WACHSMANN 21 emlős, 122 madár- és 95 lepkefajt, MOHÁCSI pedig 333 bogárfajt sorol fel Pápa tág környékéről,

A legutóbbi évtizedekben DARNAY—DORNYAY BÉLA, KEVE ANDRÁS, FARKAS TIBOR, HORVÁTH LAJOS, MÁTÉ LÁSZLÓ, NAGY IMRE, PAPP JENŐ, SZABÓ LÁSZLÓ VILMOS, SZIJJ JÓZSEF, SZEMERÉ LÁSZLÓ és TAPFER DEZSŐ számoltak be a Bakony madárvilágára vonatkozó megfigyeléseikről. Az eddig közölt megfigyelések inkább csak kisebb területeken folytatott madártani-faunisztikai kutatások eredményeivel, főként azok egyes részleteivel ismertettek meg bennünket.

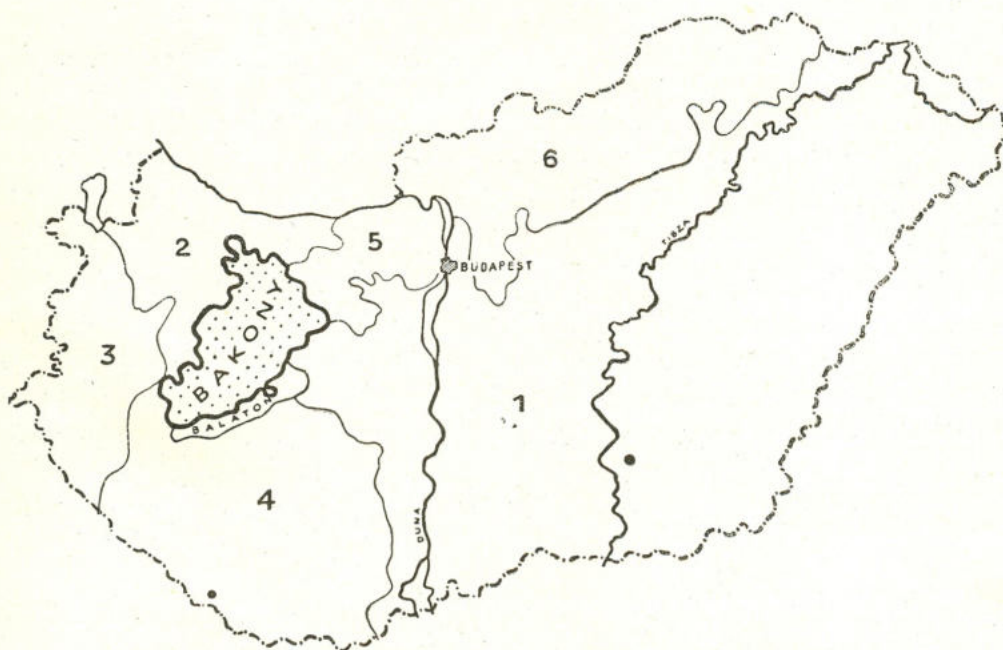
Egy adott nagyobb, több ezer négyzetkilométeres terület minden részletére kiterjedő, gondos ornitológiai kutatása, „feltérképezése” hosszabb ideig tartó, komoly, elmélyült kutatómunkát igényel. Egy olyan nagy és ma már a madárélet szempontjából meglehetősen heterogén felszínű és tagoltságú területen, mint a Bakony, a minden rész tájra kiterjedő rendszeres ornito-faunisztikai figyelések, a folyamatos adatgyűjtés nehézségei közismertek és az egyes kutatók kollektív munkáját teszik szükségessé.

Nagyszabású, az egész Bakonyra kiterjedő faunisztikai, ezen belül ornitológiai munka bizonyára leginkább az egyes bakonyi rész tájak kutatóinak „mozaik”-munkáiból állítható össze. Ilyen jellegű nagyobb munka egyik szerény láncszemeként adom most közre a veszprémi Bakonyi Múzeum támogatásával a Keleti-Bakony vidékére vonatkozó eddigi madártani kutatásaim adatait, eredményeit.

Jelen munkámban 25 év rendszeres és mindig azonos területeken történő megfigyeléseim alapján részletes és pontos képet tudok adni a Keleti-Bakony madárvilágáról.

A Keleti-Bakony területi körülhatárolása, megfigyeléseim időbeli megoszlása

Az általam folyamatosan kutatott táj a Bakony természetföldrajzi beosztásában az Öreg-Bakonynak jelzett terület keleti részét öleli fel (2. térkép). Határa északon a Bakonyér völgye, északkeleten majd keleten a móri-völgy (Bakonysárkánytól Iszkaszentgyörgyig), délen a Baglyashegy—Várpalota—Tési fennsík déli-délkeleti pereme, az Öreg Futóné—Magyal—Ámoshegy vonulata (Csórtól Gyulafirátótig), majd nyugaton a Veszprém—Zirc—Bakonyszentlászló közti vasútvonal mesterséges határként, beleértve a Cuha-völgyét, a Gaja és a Cuha forrásvidékét.

1. térkép. A Bakony földrajzi elhelyezkedése Magyarország nagytájainak feltüntetésével (Bulla nyomán, 1962): 1. Alföld, 2. Kis-Alföld, 3. Alpokalja, 4. Dunántúli dombosság, 5. Dunántúli Középhegység (melynek részét a Bakony) és 6. Északi Középhegység

Karte 1. Geographische Lagerung des Bakony-Gebirges, mit Angabe der Grosslandschaften in Ungarn; (nach Bulla, 1962): 1. Kis-Alföld, 2. Kleine ungarische Tiefebene, 3. Alpenvorland, 4. Hügelland Transdanubiens, 5. Transdanubische Mittelgebirge (dessen Teilgegend der Bakony ist) und 6. Nördliche Mittelgebirge

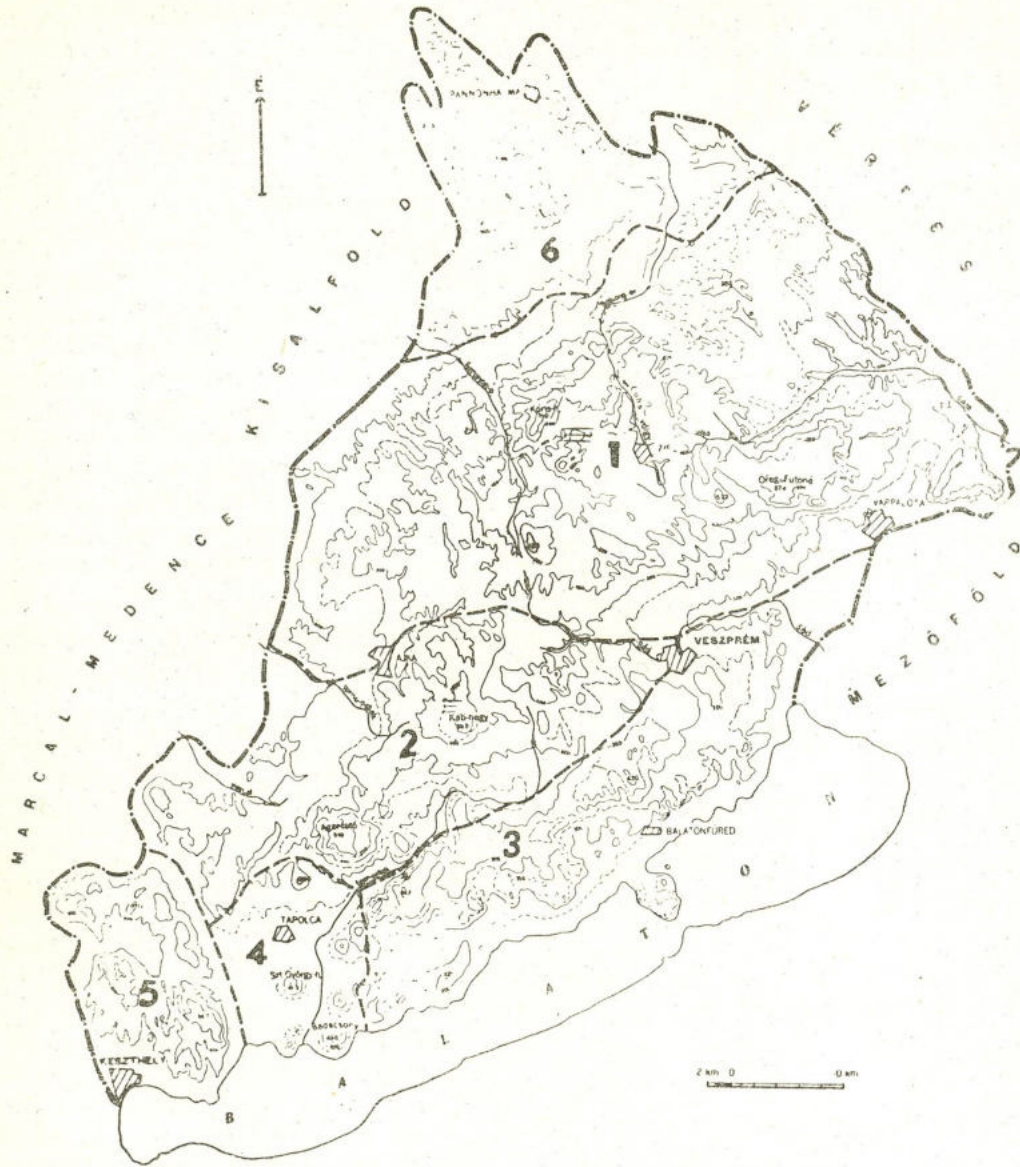
Ezen a tájon éltem 1939-től; 1940-től kezdve kutattam rendszeresen a madárvilágát. Az Öreg-Bakony középvezetékén elképzelt észak—déli mesterséges határvonal természetesen a madárvilág vonatkozásában sem jelent valamiféle elválasztó vonalat. Rendszeres kutatásaim általában (eltekintve egyes elszigetelt hosszabb utaktól) nem lépték túl ezt a vonalat. A madárvilág szempontjából alaposan és minden részletében rendszeresen kutatóknak a Keleti-Bakony, mintegy 800—900 km²-es területét tekintem (3. térkép).

1940-től 1944-ig az iskolai szünetekben rendszeresen és legtöbbször folyamatosan 2—3 hónapot tölthettem a területen, következetes terep-bejárásokkal és megfigyelésekkel.

1945 telétől kezdődően tavaszi és nyári, majd téli szabadságidőmben szintén átlag 10—12 hetet töltöttem rendszeresen a tájon, szabadidőmtől függően, de mégis folyamatosan végezve a terep-kutatásokat, egészen 1951-ig. 1952-től főleg tavasszal és nyáron volt inkább alkalmam megosztottan néhány hetet ezen bakonyi tájon eltölteni, esetenként számos 12—16 órás terep-bejárással. 1963-ban, 64-ben és 65-ben „A Bakony természeti képe” tudományos program keretében segítette, kiegészítette terep-megfigyeléseimet a veszprémi Bakonyi Múzeum támogatása; több, meglehetősen hosszú terep-bejárást, kutatóutat lehetővé téve, rendkívüli szabadság felhasználásával is.

Megkísérve időben kifejezni a bakonyi, általam kutató terület madárvilágára vonatkozó megfigyeléseim legalábbis megközelítő időtartamát, az 25 esztendő alatt meghaladja a terepen töltött 5000 órát.

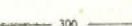

Úgy vélem, ez elegendő idő arra, hogy jó megközelítésben teljes képet tudjak adni e bakonyi táj madárvilágáról, figyelembe véve a viszonylag hosszú időszak alatt bekövetkezett néhány érdekesebb változást is.

Jelmagyarázat:

- A Bakony határa
- A Bakony résztájainak a határa
- Szintvonalak 100 m-enként
- Segédszintvonalak 50 m-enként
- Vízfolyás
- Település

Zichenerklärung:

- Grenze des Bakony
- Grenze des Teilregionen des Bakony
- Höhenlinien je 100 m
- Hilfhöhenlinien je 50 m
- Wasserlauf
- Ansiedlung

A Keleti-Bakony fészkelő madarai

A nagykiterjedésű, változatos felszínű bakonyi táj madárvilága az élőhelyek, a táplálék megszerzésére alkalmas területek sokfélesége szerint többé-kevésbé jellegzetes asszociációkra tagolva tekinthető át a legcélszerűbben.

Más és más jellegzetes madarai lesznek a szárazságtűrő tölgyeseknek a karsztosodó dombhátakon és megint más madárvilágot találunk az aljnövényzet nélküli bükkös szálerdők világában vagy az itt jellegzetes ültetett feketefenyő- és (az Északi-Bakonyban őshonos) erdeifenyő-állományok örökzöld lombkoronáiban és helyenként igen változatos szegélyi aljnövényzetében.

Az egyes erdőtípusok madárvilága természetesen minden hirtelen átmenet nélkül, fokozatosan egymásba olvadva váltja egymást a különböző jellegű növénytársulásokban, mégis meg lehet jelölni többé-kevésbé szabatosan az egyes asszociációkra jellemző vagy a kérdéses biocönózisban domináló legnagyobb egyedszámú madárfajokat. Ezek általában számunkra a legérdekesebb fajok. A terület madárvilágát ilyen jellegű csoportosításában tárgyalom.

A jellegzetes összetételű madárpopulációkat úgy tekintem, mint amelyek alkalmazkodnak a változó tájhoz. Ebben a szemléletben területünk madárvilágát tíz jellegzetes élőhely megkülönböztetésével lehet a legcélszerűbben csoportosítani és bemutatni. A fő élőhelyek, vagy idegen kifejezéssel habitat-ok természetesen magukba foglalják az egyes fajok fészkelőhelyeit. Sok fainál nem lesznek szorosan, teljes mértékben azonosak a táplálékszerző területekkel (főleg a baglyoknál és a ragadozóknál). Több faj meg fogja találni életlehetőségeit mind az egyik mind a másik élőhelytípusban (habitatban), más fajok viszont szigorúan ragaszkodnak a számukra nélkülözhetetlen fészkelési és táplálékszerzési alkalmakban bővelkedő környezetükhöz, legalábbis a fiókanevelés tartama alatt. Ez a periódus mindenképpen a madárélet legjellemzőbb, sok irányú tevékenységet magába foglaló szakasza. A költési-fiókanevelési időszak a felnövekedő fiatalok fokozott táplálékigénye miatt sokszor gazdasági vetületénél fogva is számunkra egyik legérdekesebb lehetőség a madárvilág életének a kutatására.

2. térkép. **A Bakony természetföldrajzi tájbeosztása: 1. Északi-Bakony, 2. Déli-Bakony, 3. Balaton-felvidék, 4. Tapolcai-medence, 5. Keszthelyi-hegység, 6. Bakonyalja a Pannohalmi dombsággal**

Karte 2. **Physico-Geographische Regions-Einteilung des Bakony: 1. Nord-Bakony, 2. Süd-Bakony, 3. Balaton-Oberland, 4. Tapolcaer-Becken, 5. Keszthelyer-Gebirge, 6. Bakony-Vorland mit dem Hügelland von Pannonhalma. (Kisalföld = Kleine Ungarische Tiefebene, Marcal-medence = Marcal-Becken, Vértes = Vértes Gebirge, Mezőföld = Mezőföld)**

Az egyes fő madár-habitatok. A Keleti-Bakony fészkelő madarainak jellegzetes élőhely-típusai

1. Cseres tölgyes—bükkelegetes gyertyános tölgyes—vegyes lombdők (*Quercetum petraeae-cerris pannonicum* — *Querceto petraeae* — *Carpinetum pannonicum*).
2. Hársas-kőrises törmeléklejtő-erdő (*Mercuriali-Tilietum*).
3. Bükkös szálerdők (*Melico*- ill. *Melitti-Fagetum*).
4. Ültetett feketefenyő- és erdeifenyő- (egy helyen lucfenyves-) állományok (sok helyen tölgygel, kőrissel keverten).
5. Karsztosodó köves dombhátak, szigetszerűen cserszömörccés karsztbokor-erdő-foltokkal, szétszórtan galagonyás-kökényes bozótosokkal (*Fago-Ornetum* — *Cotino-Quercetum pubescentis* — *Pruno spinosae-Crataegetum*).
6. Ültetett parkerdők (exotákkal), parkok, gyümölcsösök.
7. Patakparti égerligetek, füzesek, nyárfások (*Aegopodio-Alnetum pannonicum* — *Calamagrosti-Salicetum cinereae*).
8. Turjános láprétek (*Caricetum elatae*). Kisebb tavak, kiöntések, mester-séges halastavak, nádasok (*Scirpeto-Phragmitetum*).
9. Rétek-legelők, szántók — útmenti partoldalak-árokpartok — fasorok.

Cseres tölgyesek, bükkelegetes gyertyános tölgyesek, vegyes lombdők
fészkelő madarai

Területünk lombdőinek zömét a különböző tölgyes erdőtársulások alkotják. A Keleti-Bakonyban gyakori száraz, sziklás, dolomitos oldalakon, lapos fennsíkokon mindenhol megtaláljuk a karszt-bokorerdőket molyhos tölgyekkel, sok virágos kőrissel, cserszömörccével. A kötöttebb talajú hegyoldalakon már szálerdőt alkotnak a kocsánytalan tölgyek és a csertölgyek; főként a lankásabb északi oldalakon sokfelé már bükkal, itt-ott hársakkal, gyertyánnal vegyesen. Bittó (3. térkép) fölött a Bogrács-hegyen, Mecsérnél a patak völgyek mentén kisebb foltokban kocsánytalan tölgyeket is találunk, májusban szép gyöngyvirágszőnyeggel.

A kevert tölgyesek jellemző és mindenhol megtalálható madarai a különböző harkályfélék és főként a leggyakoribb nagy tarkaharkály, közismertebb néven nagy fakopáncs (*Dendrocopos maior*).

1. kép. Közép fakopáncs (*Dendrocopos medius*)

Abb. 1. Mittelspecht (*Dendrocopos medius*) regelmässiger, seltenerer Brutvogel in den Bakonyer Eichenwäldern

Odúkészítő munkájuk nyomán fészkelőhelyek várják a különböző odúlakó hasznos énekeseket: a cinegeféléket, a csuszkát. A legutóbbi években észrevehetően emelkedett erdeinkben a fészkelő seregélyek (*Sturnus vulgaris*) száma. A tavasz első meleg napsugaraival már mindenfelé hallhatjuk az erdőn harkályaink ütemes dobolását az üreges, száraz ágakon, fatörzseken; később májustól kezdődően szerte hallhatjuk az új harkályodvakból az éhes harkályfiak éles, kérő hangját, csipogását. Május első heteitől kezdve azután az öreg harkályodvak mélyéről másfajta hangok is vegyülnek az élelemkérő koncertbe: a számtalan seregélycsalád csipogó kórusa bővíti-egészíti ki az oduk mélyéről hallható madárhangokat. Bármelyik dombhátról tekintünk végig az ekkorra már mindenütt zöld lombruháját kibontott erdőn és völgyeken, mindenfelől a mezőkről szorgalmasan rovarereséget hordó seregélyszülőket láthatjuk erdei otthonaik felé repülni, oda és vissza, szinte az egész nap folyamán megszakítás nélkül. A fiókaneveléskor seregélyeink nagy hasznot hajtanak rovarpusztító munkájukkal!

A közép fakopáncs (*Dendrocopos medius*) rendszeres fészkelője bakonyi tölgyeseinknek, bár jóval kisebb számban, mint a valamivel nagyobb termetű tarkaharkály (1. kép).

Viszonylag legritkább a kis fakopáncs (*Dendrocopos minor*), bár egy-egy párra minden nagyobb tölgyesünkben ráakadhatunk, ugyanúgy, mint egyes park-erdeinkben. Leginkább az odvas, száraz ág-csonkok tövébe vájja apró odúját, melyet később inkább a kékcinege vagy a barátcinege tud csak elfoglalni.

Hasznos cinegefajaink közül itt is a széncinege (*Parus maior*) a leggyakoribb, bár a hatvanas évek kemény telei után számuk — remélhetőleg átmenetileg — mintha némiképpen megfogyatkozott volna. Egyre több üresen maradó harkály-odút az utóbbi években seregélyek foglalták el a cinegék helyett.

A kékcinege (*Parus coeruleus*) jóval ritkább fészkelőnk; a nagyobb parkokban szinte gyakrabban kerül szem elé fészkelőként, mint a zártabb erdőkben.

A barátcinegével (*Parus palustris*) találkozhatunk a cinegék közül a legritkábban. A park-erdőkben a barátcinege gyakrabban kerül a szemünk elé.

A csuszka (*Sitta europaea*) éppúgy jelentkezik már kora tavasszal messze hangzó, jellegzetes nászdalával mindenhol a lomberdőkben, tölgyeseinkben, mint ahogy hallhatjuk ilyenkor csaknem minden parkunkban, sőt a nagyobb gyümölcsösökben is. A tágabb nyílású odúk bejáratát a nyálával elkevert és megszilárduló földes péppel egészen szűkre tapasztja. A csuszka-család igen népes, sokszor 8—10 fióka szorong a száraz tölgylevelekkel bélelt csuszka-odúban. Sok rovarálcát, hernyót pusztít — igen hasznos.

Jóval ritkább nála a kerti fakusz (*Certhia brachydactyla*). Nevével ellentétben nem is annyira a kertekben, hanem inkább a zártabb vegyes lomberdőkben él. Többször rátaláltam töredező, foszló kérgű öreg tölgyfacsoportokban, ahol szerény kis fészket a törzstől elálló, lemezes kéregrések mögé építette; oduba — megfigyeléseim szerint — ritkán megy.

3. térkép. A Keleti-Bakony mint az Öreg- vagy Északi-Bakony keleti fele

Karte 3. Das Ost-Bakony, als das östliche Halbe des Nord-Bakony

V E R T E S

- Erdő Wald
- Szintvonal Höhenlinie
- Település Besiedlung
- Patak Bach
- Tó See

MEZŐFÖLD

A kerti rozsdafarkú (*Phoenicurus phoenicurus*) egyes párokban öreg, ág-csonk-odvakban bővelkedő tölgyeseinkben kerül elő mint fészkelő (jóval gyakoribb a kertekben, parkokban).

Az őszapó (*Aegithalos caudatus*) (2. kép), ez a hosszúfarkú, kedves cinegefajunk egyik legkorábbi fészkeképítő lassan kizöldülő tölgyeseinkben. Teljesen

2 kép. Fészket építő őszapó (*Aegithalos caudatus*) a kora áprilisi, még kopár erdőben
Abb. 2. Schwanzmeise (*Aegithalos caudatus*) bei dem Nestbau in einem Park-Wald
bei Bodajk im frühen April

3. kép. Meggyvágó fiatalok (*Coccothraustes coccothraustes*) a fészekben

Abb. 3. Kernbeisser-Jungen (*Coccothraustes coccothraustes*) am Nest

zárt, bebúvólyukas művészi fészket szívesen építi az elszórtan a kevert tölgyes állományokban megtalálható feketefenyőkre; a tollakkal bélelt meleg fészket kívülről öreg fák kérgén növe zuzmókkal, mohával borítja.

A soktagú, gyakran 10—12 fiókás őszapó-család a kirepülés után rendszerint még együttmarad, rendkívül hasznos rovarpusztító munkát végezve az erdőn. A parkokban, sőt olykor a gyümölcsösökben is szívesen fészkel.

Jellemző, kedves színfoltja mindenütt a tavaszodó erdőknek az erdei pinty (*Fringilla coelebs*). Különösen a jóval előbb visszaérkező hímek jellegzetes, szép tollruhája, bizalmas viselkedése feltűnő. Áprilistól már messze hangzik kedves, sajátos énekük. A kúpos csőrű, magevő énekesek közül vegyes tölgyes lomberdőinkben a pinty-párok adják a fészkelők zömét. Előszeretettel fészkelnek még az alacsonyabb bodza-ligetekben, feketerigóval együtt (pl. a Barok-völgy bodzásaiban).

Gyanakvó, óvatos viselkedésével ritkábban kerül elénk a meggyvágó (*Coccothraustes coccothraustes*). Télen, kora tavasszal még csoportosan járnak, április elejétől azonban már párokra szakadoznak. Csapatokban mozgó meggyvágókkal az ötvenes évek első felétől találkoztam rendszeresen. Hómentes, enyhe februári napokon (1956) az iszkaszentgyörgyi kastélykertben láttam először 10-es, 15-ös csapatokat. Később márciusban, április első hetében sokszor észleltem több 10-es, 20-as csapatot (pl. 1956 április 4., 1957 április 4.), mindig magas fák frissen rügyező ágkoronáiban mozogva — részint az iszkaszentgyörgyi kastélykertben, részint a környező gyümölcsösökben.

A meggyvágó a vegyes lomberdőket és a park-erdőket kedveli. Fiatal sarjú-erdőben már fejmagasságtól is fészkel, de — legtöbbször a törzs mellett — dúslombú juharok, tölgyek legfelső ágkorona-szintjéig is találtam már fészket a Bakonyban. Szívesen megtelepszik az erdőszéli gyümölcsösökben; kisebb diófás ligetekben is többször megtaláltam. Nagyrészt magevő; az erdőben inkább közömbös, gyümölcsösökben káros lehet. Fiókáinak hernyót, rovarokat hord. Meglehetősen óvatos, rejtett életmódja miatt az erdő teljes kilombosodása után ritkábban tűnik fel, de azért szép számmal van területünkön (3. kép).

A citromsármány (*Emberiza citrinella*) egyszerű, mégis kedvesen hangzó énekét legtöbbször kisebb tisztások tölgybokrainak csúcsáról, ághegyről hallatja. Mindenütt megtaláljuk, ahol az erdő nem összefüggő: ahol vágások, tisztások, kisebb ligetes fásportok váltogatják egymást. Szívesen rakja fészket partoldalak, nyiladékok sűrű tölgycserjéi tövébe, fűves hant-omladékok oldalába. Télen nagyobb csapatokba verődve inkább a mezőket járják sármányaink, gyommagvak után keresgélve. Ekkor számuk az északabbról jöttekkel is gyarapszik; télen bizalmasabbak, a kertek, szérük mentén sokszor egész közelbe bevárják az embert.

Vágások szélén, csendes erdei tisztásokon, itt-ott már lassan bokrosodó irtásos oldalakon gyakran gyönyörködhetünk az erdei pityer (*Anthus trivialis*) szépen csengő dalában, amikor legyezőszerűen széttárva faroktollait, a magasból meredeken a fűbe ereszkedik. Nagyobb tisztásokon, szélesebb nyiladékokban, a ritkásabb szálerdőkben, erdőszegélyeken fészkel egy-egy pár. A hidegre érzékeny, éppúgy mint poszátáink; ősszel elvonul és csak májusban foglalja el újra költőterületét.

Már lényegesen gyakoribb, jellegzetes hivatkozó dalú fészkelőnk, részint a talajon, részint a cserjeszintben, alacsonyan, a csilpcsalp-füzike (*Phylloscopus collybita*). Főként a ritkás tisztásokkal, bokros vágásokkal, erdei utakkal tagolt vegyes állományaink madara. Amennyire gyakran láthatjuk meg a fák lombkoronaiban éneke nyomán, annyira nehéz az aljnövényzet sűrűjében rátalálni. Hívó hangját az egész költési időszakban — sőt még ősszel is — igen gyakran hallhatjuk. Feülről fedett, zárt fészket ritkábban építi közvetlenül az avarra; sűrű aljnövényzet, indák közé rejtve a talaj szintje felett fél méterrel is találtam fészket (Bodajk: Gaja-szurdok). Csaknem mindenütt otthon van, így például a nedves talajú völgyek, patakparti égerligetek sűrű aljnövényzetében is.

A vegyes tölgyesekben megtaláljuk helyenként — bár tölgyerdőben éppen-séggel nem gyakran — a sisegő füzikét (*Phylloscopus sibilatrix*). Bittóhegyen (Iszkaszentgyörgy határában) tölgyes-kőrises állományban találtam ismételt fészkelve.

Harmadik füzikefajunk, a fitiszfüzike inkább csak átvonulása idején mutatkozott lomberdőinkben; szakavatott madárismerők, akik énekesmadaraink hangját-énekét is kiválóan ismerik, hívták fel rá figyelmemet. Sok év telt el, míg MÁTÉ LÁSZLÓ révén végre hiteles adatokhoz jutottunk a fitiszfüzike bakonyi és egyben magyarországi fészkeléséről. Vegyes tölgyes erdő rész és nagyobb feketefenyő-állomány határán bukkantak rá első hiteles hazai fészkeljára (Bakonykúti). Azóta figyelve gondosabban a területet, magam inkább feketefenyő-szálerdő igen sűrű tisztás-szegélyi aljnövényzetében sejtem megszóktott, gyakoribb élőhelyét bakonyi tájunkon. A feketefenyő-erdőfoltok madár-

világának ismertetésénél foglalkozni fogok még ezzel a ritkábbnak tekinthető, bakonyi előfordulásában is igazolt madarunkkal.

A cserjeszint széphanjú énekese — főként a nedves talajú tölgyesekben — a barátka, vagy barátkaposzáta (*Sylvia atricapilla*). Elsősorban a fekete tollsapkás hímek sokszor egészen művészi éneke már messziről jelzi leggyakoribb posztátánk jelenlétét az aljnövényzetben — vagy rovarálcák után keresgélve a magasabb lombkoronaszintben is. Kedveli a bodzabokros tisztásokat, a sűrű aljnövényzetű patak völgyeket. 1944 júniusában Bodajkon a repülőgépek által leszórt fém- (sztaniol-) szalagokat szötte bele fészkébe; máskor több esetben a közeli legelőkről származó birkagyapjút építette be fészkébe.

A száraz tölgyesek legsűrűbb bozótjában, iszalagok szövevényében bukkanhatunk rá a kertiposztátára (*Sylvia borin*). Táplálékkeresés közben, rovarálcák, hernyók után kutatva a kertí posztáta gyakran elhagyja a cserjeszintet és a lombkoronában bujkálva kerül szemünk elé. A jobbára meszes talajon nőtt, száraz, csenevész aljnövényzetű tölgyeseket mindkét posztáfajunk általában elkerüli; míg a nedves talajú erdők páradús aljnövényzetében, legtöbbször egymás szomszédságában több pár fészkel.

A májusi erdőnek a madárhangok birodalmában jellegzetes, nélkülözhetetlen kiegészítője, alkotó eleme a kakukkszó. Vegyes lombos erdőinkben (a bükkösök és a feketefenyő, erdeifenyő-erdőfoltok kivételével) mindenütt megtaláljuk a kakukkot (*Cuculus canorus*). Kevert tölgyes állományainkban leginkább a vörösbegy és a barátka fészkeit lesi meg és beléjük helyezi el tojásait. (Fehérvár-csurgó—Balinka). A nyiltabb területek bokrosaiban, az errefelé meglehetősen gyakori karsztos-köves fennsíkokon megfigyeléseim szerint sokszor töviszúró gébics és néhány esetben hantmadár volt a kakukk által kiválasztott akaratlan „nevelőszülő” (Bodajk). Az egyes facsoportok, erdőrészek között sajátságos, néha szinte karvalyszerű repülésével „átváltó” kakukkot láthatjuk meg a leggyakrabban, különben inkább „kakukkolásuk” nyomán tájékozódhatunk jelenlétükről az erdőn, a bokrosokban. A kakukkok szívesen tanyáznak még bakonyszegélyi néhány kisebb nádasunk, halastavaink környékén, de számuk területünkön természetesen az erdős tájékon jóval nagyobb.

A vörösbegy (*Erithacus rubecula*) gyakori énekesmadara tölgyeseinknek, vegyes lombos erdőinknek. Sokszor mozog a cserjeszintben, ahol gyakran kerül szemünk elé, de szívesebben énekel a lombkorona magasabb szintjében. A tág nyílású ágcsomok-odvakban a mókusok sok fészekalját tönkreteszik. Vízmosások meredek, árnyas partoldalaiban is szeret tanyázni.

A szürke légykapó (*Muscicapa striata*) újabban egyre gyakrabban megtalálható a házkörűli kertekben, lugasokban, ahol a rejtettebb épületzúgok fészkelő madara lett, de azért gyakran megtalálhatjuk a parkokban és a zártabb erdőkben, ahol leginkább a szelek, viharok által töben letépett ágak csonkjai és a törzs közé rejtve-rögzítve építi fészket. Rendszeresen megfigyeltem megszóított élőhelyein a varjúvári Gaja-szurdoknál, a Barok-völgyben, a bakonyinánai Gaja-szakaszon.

Az örvös légykapó (*Muscicapa albicollis*) elsősorban az elszigetelten megtalálható bükköseinkben szeret tájunkon megtelepedni, de váltakozva, gyéribben megtaláljuk tölgyes állományokban is. Főleg a tág nyílású odvakat, az ágcsomokukat kedveli, de a tarkaharkály oduját szintén elfoglalja. A fekete-fehér-tarka

hímek üde színfoltjai az erdőnek. Sok a tavaszi átvonuló (összel erdeinkben gyéribben mutatkoznak), sokszor kormos légykapókkal vegyesen.

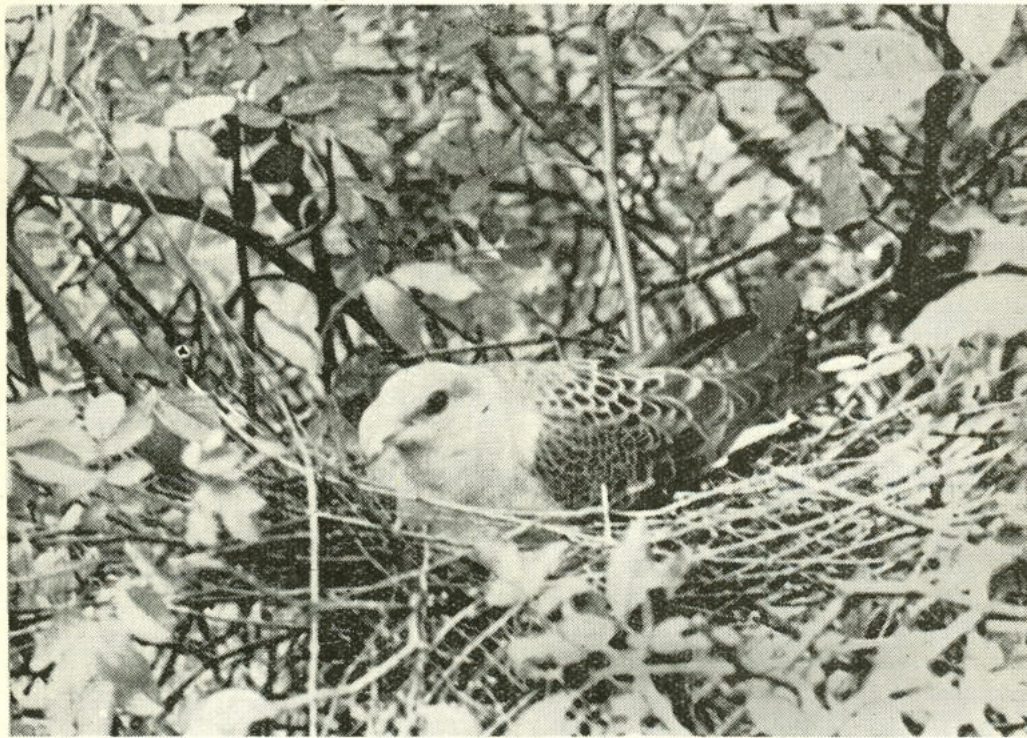
A patakmenti erdők, a nedvesebb talajú völgyek vegyes tölgyes állományaiban — néhány gyöngyviragos tölgyes részen is — gyakori énekesmadaraink legkiválóbbika: a fülemüle (*Luscinia megarhynchos*). Pompás énekét májusban, júniusban az éjszakai erdot járva gyakran evezhetjük. Megtelepszik a nagyobb parkokban, ha elég sűrű az aljnövényzet. A vastag, száraz, korhadó lombzónnyelgel, elsősorban tolgylevelekkel borított avart kedveli. A száraz tölgylombot gyakran fészke kuisó burkolatába építi be. A fenyveseket, a bakköőket elkerüli; a patakparti ligeteket, égereseket a zárt erdon kívül szivesen választja fészkelőhelyül.

Az erdei szalonka (*Scolopax rusticola*) márciustól kezdve erdeinkben rendszeres átvonuló. Néhány alkalommal nemcsak az idős erdészek elbeszélése nyomán kutathattam át bakonyi erdei szalonkás fészkelőhelyeket, hanem a rendszeres erdőrész-átvizsgálások eredményeként sikerült magamnak is bizonyítanom, hogy fészkelő parok visszamaradnak a Keleti-Bakonyban is, főleg a magasabban fekvő tölgyesekben, gyertyános tölgyesekben, a paradusabb nyugati-északnyugati lankás erdőkben. Több alkalommal sikerült eddig felriasztanom szalonka-családot, május második felében; mindig idős, kevert tölgyesben találtam rájuk, csaknem a lábam alól repültek fel. A már elég jól repülő fiókák csakhamar ismét leereszkedtek, meredeken az avarra szálltak és igyekeztek eltűnni, meglapulni az aljnövényzetben, a fák tövében. A fehérvárcsurgói Gajavaskapú fölött, laza állományú tölgyesben (kb. 250 méter tengerszint feletti magasságban, ami a Bakony keleti szegélyén vegyes lomberdőink, tölgyeseink első régiójának számít) egyszer (1958 május) az öreg tojót sikerült a fiatalokkal együtt megfigyelnem. Rendszeresen előkerült még mint fészkelő az ún. Várhegyen, Zseriszállás környékén. VONÖCZKY-SCHENK vonatkozó munkájában szintén csak kevés fészkelőhelyét jelzi a térkép a Bakonyban. A vadászati adatok természetesen teljesen megbízhatatlanok, hiszen csak az átvonulás idején szabad szalonkázni, később, áprilistól már teljes nyugalomnak kell uralkodni az erdőn. A fészken ülő tojó szinte csak akkor rebben fel, ha már csaknem rálépünk. Bizonyos már az eddigi észlelések és adatok nyomán, hogy alkalmas magasabb fekvésű, aljnövényzetben dúsabb, kisebb tisztásokkal-vágásokkal tagolt vegyes tölgyeseinkben az erdei szalonka alkalomadtán többfelé költ a Bakonyban.

A lappantyú (*Caprimulgus europaeus*) a neki megfelelő élőhelyeken tisztásokkal, nyiltabb vágásokkal bővelkedő tölgyes állományokban, a köves, karsztosodó dombháton, ahol ritkás tölgyes erdőfoltok váltakoznak a sovány talajon csak nehezen növekvő feketefenyő-erdőcskéekkel — közepes számban sokfelé megtalálható a Keleti-Bakonyban. Meleg tavaszokon már áprilisban, a hónap vége felé megkezdődik érkezésük, bár az első példányok inkább az északabbra továbbvonulókból adódnak. Későn, május végén, június elején látnak fészkeléshez, tarkán márványozott két tojásukat minden fészekanyag nélkül a puszta avarra rakva. Ilyenkor éjszaka sokfelől hallhatjuk nagyon jellegzetes, gurgulázó hangjukat, melyet avatatlan nem igen gondolna madárhangnak. Már lassan szárnyrakapó fiókáikat az öreg madarak aggódva kísérik, ha kutatás közben egy erdei tisztáson felriasztjuk őket. Több esetben megfigyeltem, ahogy az

ányamadár vagy mindkét szülő látszólag szárnyaszegetten, féloldalasan, „szárnyatörötten”, élesen oldalirányba kanyarodva igyekeztek az ügyetlenül menekülő fiatalok útjából félrevezetni; közben néhányszor, felváltva, lebegő, furcsa repüléssel bátran szembe is „támadtak”. Az iszkaszentgyörgyi tölgyes-körises-fenyves park nagy tisztásain alkonyatkor több pár vadászgatott egyes években az életrekelő esti rovarseregére. Rovarokat pusztító munkájuk hasznos erdőinkben, bár számuk éppenséggel nem nagy. A népnyelv, élesebb szemű természetmegfigyelők falvainkban, a bakonyi tájakon „bagolyfecske”-nek nevezik őket, ami valóban igen találó elnevezés, röptüket és főként alkonyati életmódjukat tekintve. Május első felében elég sok az átvonuló; főleg a száraz tölgyavarról riasztottam fel őket gyakran, de a lapos ágakon hosszában elnyúlva, a törzshöz lapulva, pihenve is gyakorta a szemünk elé kerülhetnek. A Csór fölötti köves, tölgybokros-törpe feketefenyős, bozótos dombhátakon sokszor találkoztam átvonulókkal.

A feketerigó (*Turdus merula*) lomberdőink, vegyes tölgyeseink gyakori madara e tájon. Lényegesen több van belőlük a völgyekben, a patakok, vízerek menti erdőkben, mint a száraz bakonyi fennsíkok erdeiben — bár gyéren itt is megtalálhatjuk őket. A bükkösöket, a tiszta feketefenyő-állományokat kerüli. A varjúvári Gaja-szurdok patakparti tölgyes-égeres erdejében a víz mellett meredeken leszakadó dolomitfal sziklapárkányán találtam egyszer fész-

4. kép. Fészkén ülő gerle (*Streptopelia turtur*) a legsűrűbb bozótban.

Abb. 4. Brütende Turteltaube (*Streptopelia turtur*) im dichtesten Buschwerk

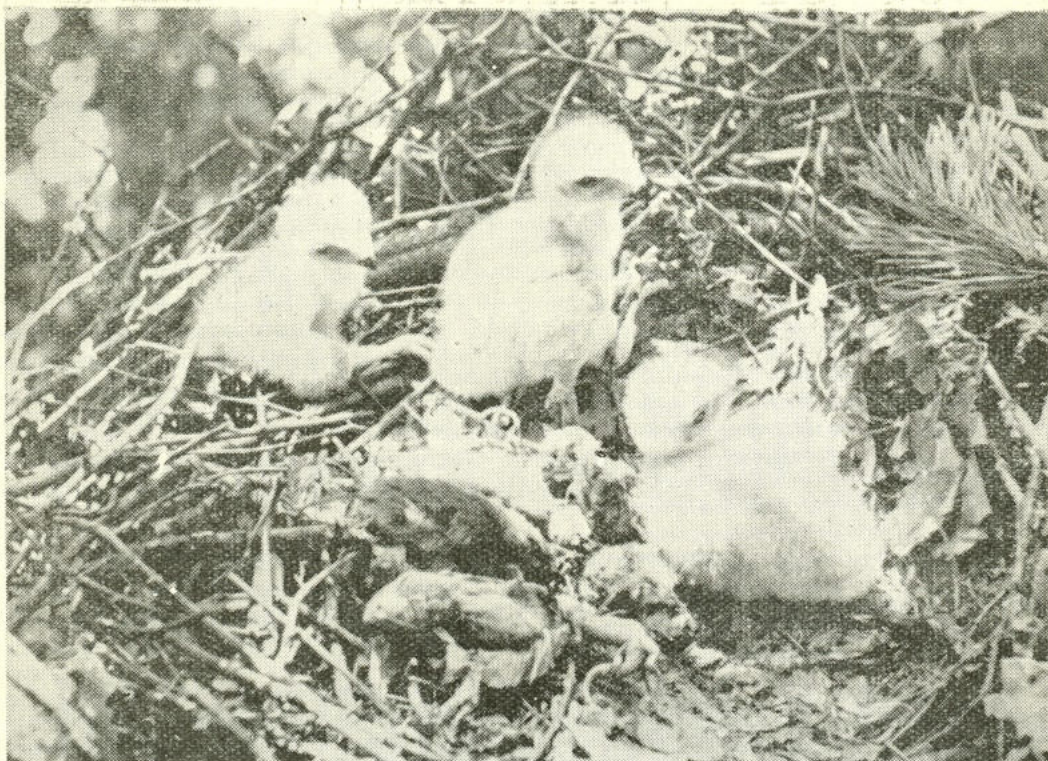
keive, jó két méter magasan. Tájunkon a falvakban, az emberi településeken eddig még nem telepedett meg, holott már nagyobb városainkban, városi kertjeinkben, valamint az utcák fái mindenfelé szinte közönséges fészkelőnek számít. Télen azonban már megtaláljuk a falvak kertjeiben, az itt-ott kihelyezett madáretetők körül, az udvarokon.

Az énekesrigó (*Turdus philomelos*) szintén szívesebben telepszik meg a nedvesebb talajú erdőkben, bár néha ugyanúgy mint a feketerigó, megtalálható a száraz tölgyesek szegélyén helyenként szinte áthatolhatatlan sűrűséget alkotó kökényes-galagonyás, itt-ott bodzabokros bozótban is, csak lényegesen ritkábban és csekélyebb számban, mint az ezeken a száraz, meszes talajú élőhelyeken is gyakoribb feketerigó. Művészi, szabályos félgömb alakú fészket épít. Belső csészéjét simára tapasztja nyálával kevert, keményre száradó barna lombpéppel. Az énekesrigónak és a feketerigónak sok fészkekalja tönkremegy, részint a szajkók, részben a pelék, meg talán a mókusok garázdálkodása miatt. Sokszor még június végén is láthattunk pótköltéseket. Gazdaságilag inkább hasznosak mint közömbösek; minden védelemre érdemes, széphangú, kedves énekesei erdeinknek.

A sárgarigó vagy aranymálinkó (*Oriolus oriolus*) nemcsak kertjeink, parkjaink, hanem lazább szerkezetű, fiatalabb tölgyes állományainknak is meglehetősen gyakori fészkelő madara. A zárt erdőt, a túlevelű fákat kerüli. Az erdőszegélyeken, a gyümölcsöskertekhez, az emberi településekhez közel csaknem mindenhol megtaláljuk. Művészi szőtt fészket kihajló ágvillaik végére, emberektől nemjárt erdőrészekben néha csak karnyújtásnyira építi, legtöbbször újságpapír-darabkákat is „bedolgozva” a fészkek külső borításába. Előszeretettel tanyázik e tájon a szórványos akácok erdőfoltokban, erdőszegélyi akácok között. A májusi, júniusi erdő ékessége a sárgarigó, hívogató dalával és szín pompás megjelenésével egyaránt. Vegyes táplálkozása alapján inkább hasznos, mint káros, bár néha az érésben levő gyümölcsöt ugyancsak csipegeti, főként nyár vége felé (16. kép).

A gerle (*Streptopelia turtur*) (4. kép) tölgyes lomberdőink egyik jellemző és egyben meglehetősen gyakori madara. A nyílt és zárt erdőállományokban egyaránt inkább a magasabb bokrokon, fiatal növedékfák laposan álló többszörös ágvillaikra építi, helyesebben tákolja össze silány, több-kevesebb ágcskákból összehordott lapos fészket. Az egyszerű építményt azután a rendszerint két fióka ürülete, „guanó”-ja tapasztja össze szorosabban, hogy a felnövekvő fiatalok maguk alatt egyszerűen szét ne rugják. Főként napkeltekor, hajnalban a bakonyi erdők is mindenfelé hangosak már május első napjaitól kezdve a gerleturbékolástól. A költési idény befejeztétől vadászható madarunk, bár területünkön sem igen űzik vadászatát, noha van bőven. Sebesen nyilaló röpte persze próbára teszi a vadászok ügyességét. Az erdei fészkekrablók, mókusok, pelék, némelykor az erdei sikló, igen gyakran a mátyásmadár sok fészkekalját elpusztítja, pótköltéseit még augusztusban is többször megfigyeltem, ezért lövése tulajdonképpen csak a nyár végétől lenne javasolható.

Igen gyakori, jellemző madara a tölgyemakkot is bőven termő erdeinknek a mátyásszajkó (*Garrulus glandarius*). Leggyakoribb tölgyeseinkben, ahol mindenfelé feltűnik éles hangjával, nem ritkán feltűnő, élénk viselkedésével. Két és fél évtizede még ismertem idős, erdőt járó falusi embereket, akik értették a módját annak, hogy miképp kell a „matyi” nyelvét finoman „becsipni” és őt

5. kép. Egerészölyv fiatalok (*Buteo buteo*) a fészükben, bőséges zsákmánnyal ellátva
Abb. 5. Nestjungen einer Mäusebussard-Familie (*Buteo buteo*), mit reichlicher Beute an der Nestmuide

egyes emberi hangokra megtanítani a maguk saját kedvtelésére, szívesen tartva kalitkában az erdőn befogott mátyást. Állandóan erdeinkben tartózkodik, a telt itt tölti, ilyenkor csupán kóboról fészkelőterülete környékén. Tápláléka igen változatos, vegyes: úgyszólván mindenevő. Sok kárt tesz fészekpusztításaival. A Bakonyban zömmel ugyan a tölgyesekben tanyázik, de azért a feketefenyő-állományokban szintén szép számmal költ. Havas téli erdeinknek — sokszor a csonttollú madarak csapataival együtt — mozgást, életet jelentő, eleven színt foltja a szajkó.

A lomberdők világának éppenséggel nem gyakori, de rendkívül jellemző képviselői ragadozó madaraink. Rendszerint az erdők mélyén, embertől nem járt erdőrészekben, öreg, magas fákon építik fészkeiket. Táplálékukat, a különböző kisemlősöket, apróbb madarakat rendszerint a zárt erdőn kívül, a szabad területeken, a legelőkön, bokrosok között, a réteken, mezőkön, nem egyszer az emberi települések közvetlen közelében vadásszák és ejtik zsákmányul.

A Keleti-Bakony vegyes lomberdőinek ragadozó, „görbecsőrű” madarai közül viszonylag leggyakoribb, a helybeliek nyelvén jellegzetes „sas”-madara az egerészölyv (*Buteo buteo*) (5. kép). Méltóságteljes keringésüket, kora tavasszal, sokszor már március végén, április elején szép nászrepüléseiket megszokott erdeik felett gyakran megfigyelhetjük. Fészkelő helyeiket mindig a zárt erdőségek

nem háborgatott, legnyugodtabb részei őrzik, vadászterületük ezzel szemben kizárólag a nagy szabad területek, a szántóföldek, rétek, legelők világa. Az ember számára — mint az ma már talán, remélhetőleg köztudomású — ölyvünk ki-
mondottan hasznos: igen sok egeret, mezei pockot zsákmányol; néha találtam
fiókáik mellett a fészekben gyíkokat, vakond-maradványokat, egy esetben szét-
tépett szajkó maradványait. Igen korán, már február végén, március elején
visszaérkeznek délről; felserdült, kirepült fiataljai viszont nem sokáig marad-
nak az öregek „revier”-je körül: már a nyáron szerteszét kóborolnak (egy ba-
konyi fészekben május végén a Madártani Intézet gyűrűjével meggyűrűzött
ölyvem a mezőföldi Soponyánál — DK-re kb. 50—60 km-re — került meg). Öreg,
magas tölgyek, néha gyertyán, ritkábban bükk a kedvelt fészkelő fái területün-
kön; rendszerint közvetlenül a törzs mellé, meglehetősen magasan a koroná-
ban épít. A Barok-völgy bakonykúti szakaszán rendszeresen feketefenyőn fész-
kelt. A bodajki Gaja-szurdokban, a „Varjúvár”-nál érdekes módon — a nyári
hónapokban — rendszeresen egyes sziklafokok lapos tetejére hordták egér, po-
cok és vakond-zsákmányukat az öreg ölyvek, és ott darabolták azt szét a már
kirepült fiatalokkal együtt. A pockok és egerek pusztításával jelentős hasznot
hajtának; az általam rendszeresen kutatott, madártani szempontból ellenőrzött

6. kép. Darázsölyv (*Pernis apivorus*) figyel a lombkoronák felett pihenőhelyén, egy
száraz ágsúcson

Abb. 6. Wespenbussard (*Pernis apivorus*) sitzt über den Baumkronen, an seinem
Beobachtungsplatz, an einem dürren Ast

7. kép. Vörös kánya (*Milvus milvus*) kering a fészke felett

Abb. 7. Ein Gabelmilan (*Milvus milvus*) kreist sich über dem Horstbaum

Kelet-Bakonyi területeken egy kiválasztott és mindig igen gondosan átkutatott mintegy 20x20 km²-es területen évente általában 10–15 fészkelő egerészölyvpárt vettem számba, az ötvenes évek második felében (Bodajk—Balinka—Isztimér—Guttamási—Iszkaszentgyörgy—Fehérvárcsurgó—Bodajk községektől határolt területen).

A tisztásokkal, erdei vágásokkal tagolt lombdők, legtöbbször tölgyesek ritka fészkelője tájunkon a darázsölyv (*Pernis apivorus*) (6. kép). Állandóan visszatér megszokott fészkelőterületére, bár rendszerint évről-évre új fészket rakva, kiválasztott erdőrészletében váltakozó helyeken telepszik meg újra. A Barok-völgyben időnként egyes feketefenyő-állományokban is költött. A bodajki Gaja-völgyben MATE LÁSZLÓ igazolta fészkelését; ide évről-évre visszatért. A jási völgykatlanban is többször találkoztam vele, ugyanígy Mecsérspuszta erdeiben. Az Öreg Futóné környékének száraz lankáin, alacsony bokrosai között többször felriasztottam táplálék-keresés közben. Szinte tyúkhöz hasonlóan kapargál olykor a földön, a földben levő darázfészkek után; alkalomadtán gyíkot, egeret szintén elkap, mint azt a fészkeknél már néhány zsákmány-maradvány tanúsította. Táplálékának zömét mégis darazsak és poszméhek lárvái, álcái alkotják. Száraz, meleg bakonyi erdeink tisztásain, a bokros fennsíkokon kedvenc táplálékát általában megtalálja. Ezzel összefüggésben elég későn, nálunk május vége felé érkezik vissza messze délen fekvő szállásáról. In-

kább hasznos, mint káros; ezen túlmenően kiemelt védelemben részesülő madarunk.

Nagyon érdekes és jellegzetes a vörös kánya (*Milvus milvus*) (7. kép) ritkán szemünk elé kerülő költő párjainak az előfordulása a Keleti-Bakony erdeiben. Az egyes párok hosszú éveken át szívósan ragaszkodnak költőterületükhöz, erősen tagolt, változatos növényzetű szurdokvölgyek kögörgeteges törmeléklejtő-erdőiben. A legutóbbi másfél évtizedben három különböző fészkelőhelyen volt alkalmam megfigyelni tüzetesebben a vörös kányákat, ezeket a meglehetősen ritka, szép röptű ragadozómadarainkat. 1. a hosszan, patkó alakban elnyúló Barok-völgy Bakonykúti felé eső kanyarulatában; 2. ugyancsak a Barok-völgyben, a királyszállási „patkó”-ban; 3. a Balinka alatti Gaja-völgy egyik oldalsó mellékvölgyecskéjében (8. kép). Két helyen hosszabb időn át évről-évre vissza-visszatért régi fészkelőhelyére, megszokott völgyébe (a Barok-völgy és oldalvölgyei) a kányapár. Korai tavasz esetén már március közepe táján megjöttek, minden évben új fészkek építéséhez látva. Eddig egyetlen kivétellel (öreg bükkfa) minden fészket törmeléklejtők legmagasabb tölgyeinek meglehetősen vaskos ágvillaiba építették — közel a koronához — kánya-módra mindig megtűzdelve a vastag ágdarabokból (vegyesen tölgy-, kőris- és feketefenyő-gallyakból) jól megalapozott fészket a legelőkről hordott száraz marhatrágya-lepényekkel, papír- és rongydarabokkal. A vörös kányák táplálékszerző területe a környező

8. kép. Vörös kánya (*Milvus milvus*) fiatal a fészében

Abb. 8. Ein fast flügger Roter Milan (*Milvus milvus*) liegt am Horstrand in „akinesis”-Stellung

falvak, majorok, gazdaságok közvetlen környéke, a legelők, szérük, mezőségek. A Barok-völgyi egyik vöröskánya-pár éveken át kerecsensólymok közvetlen szomszédságában költött; később, amikor néhány dombháttal, völgygel beljebb települtek minden valószínűség szerint (két pár fészkelését fedeztem fel egymás közelében), a kerecsenek az egyik öreg vöröskánya-fészket foglalták el költésre, átköltözve sziklaüreg-fészkeikből ide. Nem tartom valószínűnek, hogy a kerecsenek zaklatására mentek volna beljebb az erdőn a vörös kányák, mivel a kerecsenek — legalábbis itt (Barok-völgy) — a kányákat nem támadták (míg a törpesas itt is: Barok-völgy, mellári kiszögélés és például még a Pilisben, megfigyeléseim szerint, a vörös-kányákat mindig hevesen, pompás „rácsapásokkal” támadta). A kerecsen másutt (pl. a Vértesben Szabó László és a saját megfigyeléseim szerint) a parlagi sasokat gyakran és rendszeresen a levegőben támadja. A kerecsen rendszeresen beköltözik a parlagi sasok fészkeibe; a lomhább röptű sasokat a levegőben elég sokat zaklatja, viszont a Bakonyban soha nem tapasztaltam eddig, hogy a kányákat támadta volna. Eddig két alkalommal 3—3 vöröskánya-fiatalt sikerült magas tölgyön fészkeikben meggyűrnöm, nehéz és nem veszélytelen körülmények között. A rendkívül hideg és esős tavaszokon (1962-ben és 1965-ben) a kányák költési periódusa több mint egy hónapot késett a bakonyi fészkelőterületeken. Az öreg párok meglehetősen érzékenyek fészkelőterületükön a zavarásra: tartós tavaszi fakitermelő munka évében egyik esetben végleg elhagyták évtizedes fészkelőhelyüket és nyugodtabb erdőrészen telepedtek meg újból. Eddigi megfigyeléseim szerint nem annyira a mozgás, emberek csendes járkálása riasztja őket, hanem az éles, állandóan ismétlődő zaj hosszú heteken át, ami a fák kivágásával, elszállításával együtt jár. A megfigyelt egyik esetben fészkelő fájuk közvetlen környékét ember egyáltalában nem közelítette meg, viszont a zajos munka heteken át tartott, a kerecseneket is elriasztva ebben az évben (a következő évben jelentek meg azután a kányák elhagyott költőterületén). Vörös kányáink pompás nászrepülésükkel — legtöbbször nagyobb magasságból leereszkedve — már kora tavasszal felhívják a figyelmet magukra, repülőtudásukra, később pedig — július elejétől a felcseperedett fiatalokkal együtt portyázva a völgyek felett a ragyogó nyári napsütésben, a kiemelkedő dombhátak kopár dolomit-letöréseiről a nyugodt, madárdaltól már alig-alig zajos erdők fölött eltekintve — ott láthatjuk az egész vöröskánya-családot a levegőben. Lent, a völgyoldal tölgyesében ilyenkor üres már a fészek, csupán a csontdarabok-zsákmánymaradványok, a meszsziire látszó, fehér, meszes ürüléknyomok, a ragadozó madarak tanyáira annyira jellemző „meszelések” árulkodnak a nagy fészek tövében. A vörös kányák madárvédelmi törvényünkben kiemelt védelmet kaptak. Értékes ritkaságai Bakonyunk embertől ritkábban látogatott, festői tájainak. Költési időben figyeltem meg vörös kányákat Jásd közelében és a Cuha völgyén áthaladva, tehát számítani lehet esetleg még többfelé fészkelő párokra, amelyek alkalmi fészkelések után, végleg megtelepedhetnek a nem háborgatott, kiválasztott erdőrészekben. Az itt-ott fészkelő néhány bakonyi vöröskányapár védelme csak rajtunk, embereken, természetjárókon múlik, csak így válhatnak élő valósággá természetvédelmi törvényeink.

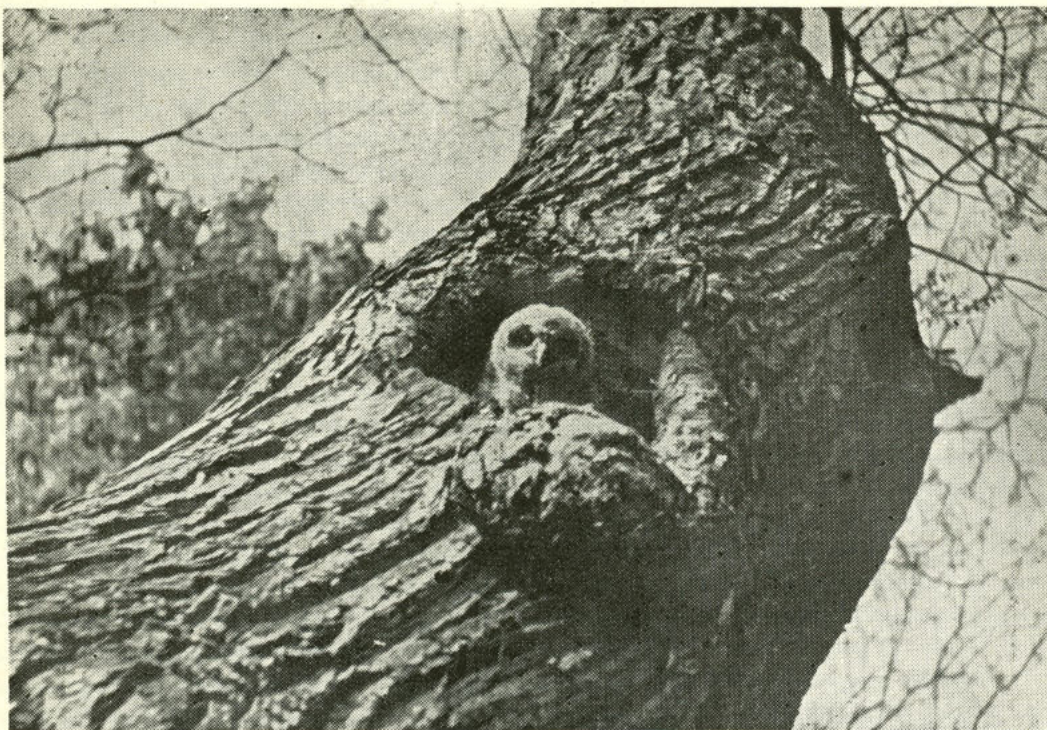
A Bakony délkeleti szegélyén, Bittó bányatelep és Iszkaszentgyörgy között számos mesterséges halastó és néhány kisebb vízgyűlem, a Gaja nádas, tocsogós kiöntése található. Ennek a tavak által bőven tagolt, inkább a dombhátak

peremén szigetszerű tölgyeseknek a lábánál egészen a legutóbbi évekig néhány barna kánya (*Milvus migrans*) párnak volt az élőhelye, vadászterülete. A meg-megisméltendő lőfegyveres irtás, fészkeik állandó pusztítása a környező tölgyes-kőrises állományokban fészkelő barna kányákat innen (Bittóháza, Fehérvárcsurgói Gaja-Vaskapu) ma már (1965) végleg elűzte, kipusztította. Az ötvenes évek második felében megjelent néhány fészkelő barnakánya-pár a Barok-völgyben is. Rendszeres tanyája volt még ennek a vizek mellékének élővilágához kötött kányafajnak a Mecsérpusztá, továbbá a Balinka környéki vegyes lombdők is. Felbukkant egyszer a járdi völgykatlant környező vegyes tölgyesekben is. Ez utóbbi élőhelyein a falvak szegélye, a libalegelők, a rétek-kaszálók mellett állandóan látható volt a Gaja-parti kisebb ligeterdőkben, fűzésekben, nyárfásokban, égeresekben is, de itt nem fészkel. Ez a kányánk döghalát, a sekélyebb kiöntésekből ügyesen kifogott élőhalat mindenkor szívesen fogyaszt. Sokat vadászgattak nemcsak a halastavak felett, hanem a könnyebb zsákmányt adó, a tavaszi hóolvadás és áradások után lassan, fokozatosan kiszáradó patakparti, tavak menti kiöntések, kisebb vízgyülemek mentén is. Területünkön — néhány egész napos megfigyelés adatai alapján — inkább közömbösnek, mint károsnak volt tekinthető. Mint egyre pusztuló fajnak, lassan, legalább a költési idő alatt, védelmet kellene számára biztosítanunk. Bár megszokott erdejében rendszerint minden évben új fészket épít, néha a régi és az új fészkek egymás közvetlen szomszédságában van — mindössze néhány fával távolabb. Sajnos, ez a szokásuk nagyon megkönnyíti fészkekből való kiövéstüket, fiókáik elpusztítását. A néhány megmaradt pár a Bakony keleti felében kíméletet érdemel, elegendő lenne további elszaporodásukat korlátozni.

Pusztuló ragadozó madaraink közé kell sorolni területünkön a héját (*Accipiter gentilis*) is. A megnyilvánuló következetes üldözés miatt évről-évre egyre gyérülő számban találtam a Bakonynak ezen a részén. Állandó fészkelőhelyei voltak: a Bogrács-hegy Kincses-bányatelep felett, a Fehérvárcsurgói Vaskapu fölötti hegyek tölgyesei, a Gaja-szurdok Bodajk-Fehérvárcsurgó közti szakasza, Balinka, Mecsérpusztá, Kisgyón, Járd. Csatka erdei, Barok-völgy, az Öreg Futóné mögötti erdők. A legutóbbi 5—6 évben már csak két-három elhagyott helyen maradt állandó fészkelőnek. Legszívesebben bükkfán fészkel, de mivel a sok tölgyes miatt jóval gyakrabban (8 esetben lakott fészkei) tölgyfán találtam. Megfigyeléseim szerint a száraz tölgyesekben igen gyakori szajkót nagyon gyakran, rendszeresen zsákmányolja.

A baglyokat két faj képviseli zárt tölgyeseinkben.

Öreg tölgyek nagyobb, korhadt ágai elvesztése után kialakuló ágcsonk-odvaiban (néha bükk és parkbeli japánakácok tágas odúiban) tanyázik télen-nváron nálunk maradó, tömött, laza tollruhájú, emiatt varjúnál is nagyobbnek látszó baglyunk, a macskabagoly (*Strix aluco*) (9. kép). Mostoha teleken néha messzebbre is elkóborolnak megszokott területükről. Gyakoribbak a szén barnarozdsaszínű tollruhájú példányok; egyetlen helyen bukkantam eddig a Bakonynban szürke tollazatú macskabagoly-családra (Bodajk). Ő az a lány, puha röptű, szélesszárnyú baglyunk, melynek néha szinte ijesztőnek tűnő éjszakai hűgása messze hangzik a nyugodt, szélmentes tavaszi estéken, éjszakákon az erdők, de némelykor a parkok csendjében is. A bodajki Gaja-szakasz öreg, odvas

9. kép. Macskabagoly (*Strix aluco*) tanya öreg japánakác odújában

Abb. 9. Waldkauz-Familie (*Strix aluco*) wohnt in der Höhle eines alten japanischen Akazien-Baumes

fákban bővelkedő erdeiben másfél-két évtizede még 8—10 pár is fészkel; ma már észrevehetően apadt a számuk — talán azért, mert egyre fogyott és fogy az öreg, nagy odvakkal rendelkező fáink száma. Egyesek szerint már néha, szűkségből öreg szarkafészkekben is megtelepedett volna errefelé; magam ezt még nem tapasztaltam. Jobbára egeret, pockot fog, de Bodajkon például több ízben megfigyeltem egy párt fiókanevelés közben, mely elég gyakran hordott etetésre házi verebket, olykor széncinegét, tarkaharkályt. Itt ez a macskabagoly pár az emberi lakóhelyek közelségétől sem idegenkedett.

Az erdei fülesbagoly (*Asio otus*) felmeredő fülpamatait tölgyeseinkben a régi ölyv- és héjafészkek lapos csészéjéből kiemelkedve már március végétől-április elejétől megpillanthatjuk, nagyobb tisztások, szélesebb erdővágások közelében, tiszta vagy kevert tölgyes állományokban egyaránt. Ez valaha az egerészölyv vagy a héja tanyája volt és megmaradtak még az üres, elhagyott ragadozó-fészkek. A fülesbagoly nagyon korán hozzálát már a költéshez; egerjárásos, pocokinváziós években gyakran megsokszorozódik a fészkelő párok száma; főleg ilyenkor foglalják el az erdőszegélyekhez közelebb eső öreg ragadozó-fészkeket. Bakonyi tájainkon több van belőlük a rétek, mezők kis erdőfoltjaiban, az ezekben mindenhol megtalálható és a vörös vércsék mellett számukra is kiváló fészkelési lehetőséget jelentő régi szarkafészkekben, tarkavarjú-fészkek-

ben. Bizonyos mélységig — mint megfigyeléseim alapján vázoltam — behatol erdeinkbe is, de a zárt erdőt (ezen belül főként a bükkös állományokat) kerüli.

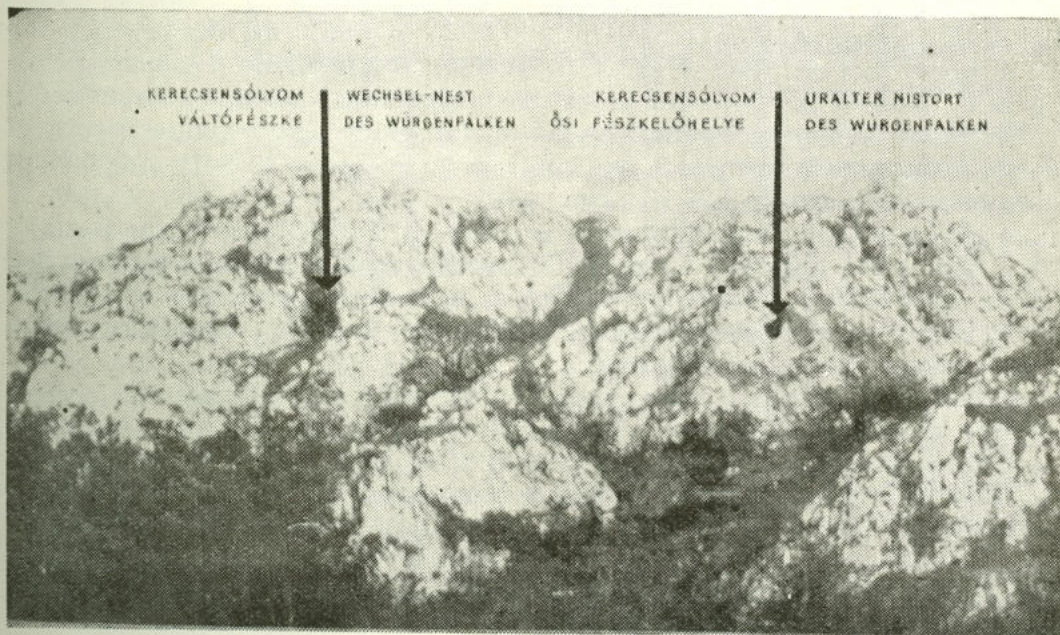
Lépcsőzetesen egymás fölött elhelyezkedő kisebb tavak völgye fölötti erdőben, dús fűvű nedves rétek közelében költöttek a Csatkától ÉNy-ra levő állami erdőben, Hajmáspuszta fölött hosszú éveken át a fekete gólyák (*Ciconia nigra*). NAGY IMRE és STUDINKA LÁSZLÓ rendszeresen figyelte őket éveken át itt, a Bakonyalja határán; magam csak egyszer jártam a bakonyi feketególyák erdejében. Ez a ritka és értékes madarunk emberkerülő, zavarásra igen érzékeny, nem is minden esztendőben költöttek; kedvező életfeltételeiket itt, a Bakony területén egyedülállóan szerencsés módon találták meg, viszonylag száraz középhegységünkben. Területük zavartalanul hagyásával, megőrzésével azonban kellene munkálkodnunk, hogy megtartsuk feketególyáinkat bakonyi fészkelőknek, távol a nagy folyóinktól, az ártéri erdőségektől. A feketególya bakonyi költéséről részletesen beszámolt az Aquilá-ban STUDINKA LÁSZLÓ.

Bakonyi tölgyeseinkben, elsősorban a lazább, nyíltabb állományokban, többször ölfarakások környékén, elhagyott erdészházak tetőzugaiban (például a fehérvárurgói Gaja-szakaszban) megtalálhatjuk még helyenként a búbos bankát, továbbá elvétve, inkább az erdőszegélyekhez közel néhol az örvösgalambot. E két madarunk azonban nem tipikus és gyakori fészkelő itteni tölgyeseinkben, jóval gyakrabban megtaláljuk őket a falvak közelében és a parkokban. A banka sok helyütt otthonos a gyümölcsösökben is, az örvösgalamb meg inkább a feketefenyős részekben szeret megtelepedni.

Áprilisban többször találkoztam a tölgyesekben szürkeharkályokkal, de eddig fészkelésüket igazolni nem tudtam. Bükkös állományban (ahol sok volt a

10. kép. Ősi kerecsen sziklafészkek a Keleti-Bakonyban

Abb. 10. Würgfalken-Felsen im Ost-Bakony

sérült, beteg fa) szürkeharkály által megkezdett, de később már nem befejezett odúra egyetlen egyszer bukkantam (Barok-völgy).

Összefoglalva bakonyi, jobbára kevert tölgyes állományaink madárvilágát, gyakori és egyben jellemző fészkelő madaraink a következők: a harkályfélék közül a nagy tarkaharkály, majd utána a kész odvakban elsősorban a seregélyek, a cinegefélék közül leginkább a széncinege. A többi énekesmadár közül mindenhol otthonos tölgyeseinkben a pinty, a csilpcsalp-fűzike, a vörösbegy; sok a gerle, a szajkó; a ragadozók közül leggyakoribb az egerészölyv.

Ritka és értékes, kiemelten védett madaraink e tájon legtöbbször tölgyeseinkben a vörös kánya, a darázsölyv, a feketególya (egyetlen helyen), és az erdei szalonka.

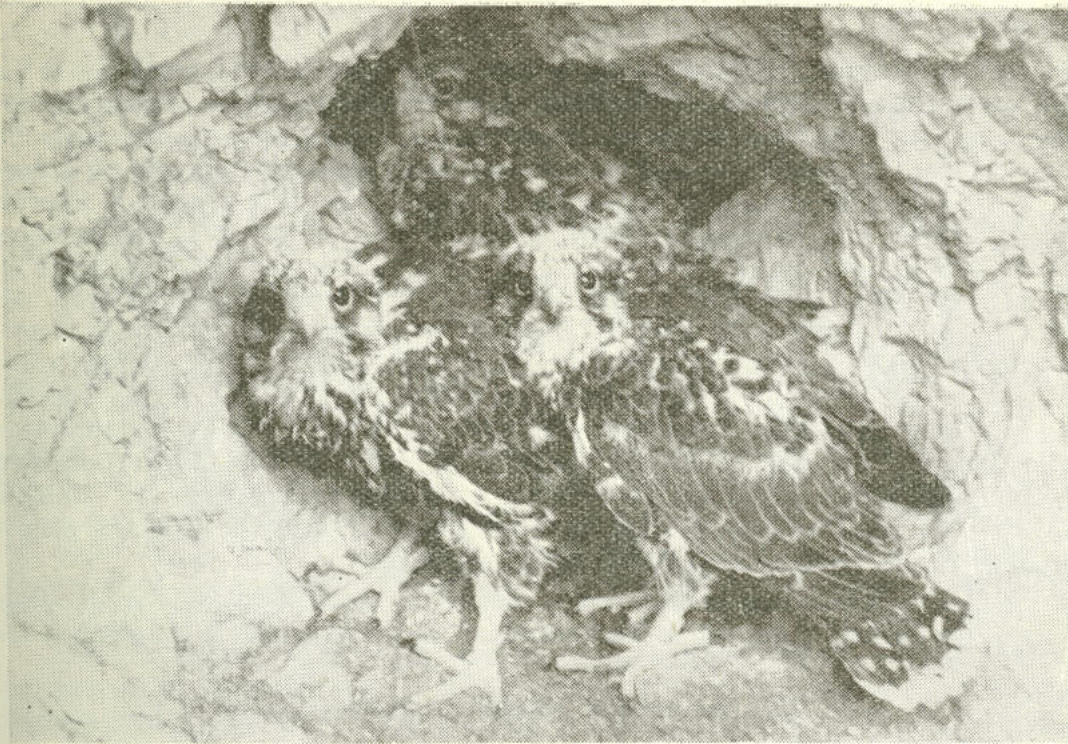
Bakonyi, uralkodóan tölgyes erdőállományainkban 40—42 fészkelő madárfaj fordul elő rendszeresen.

Hársas-kőrises törmeléklejtő-erdők fészkelő madarai

A Keleti-Bakonyban számos festői szurdokvölgy ékelődik be viszonylag mélyen a 300—400 méter magas hegyhátak, a lomberdőkkel, itt-ott feketefenyő- és helyenként erdeifenyő-állományokkal borított fennsíkok közé. Ezeket a szurdokokat részint a ma is meglevő patakok, vízerek vájták ki évszázadok, évezredek munkájával. Ilyen pl. a bakonyinánai, a bodajki Gaja-szurdok. A tavaszi hóolvadás, a nagyobb esőzések nyomán lezúduló vizek vájták-alakították a puha mészkövet és tűntek el lassan kialakított völgyek-szurdokok alján a mélyben, hogy azután a Bakony peremén mint bővizű karsztforrások törjenek ismét a felszínre (pl. Inotánál, Várpalotánál). Ilyen, ma már felszíni vízfolyás nélküli völgy a Királyszállástól Bakonykúti-ig elnyúló, patkó-alakú Barok-völgy festői szurdoka, továbbá Inota felé a Hideg-völgy, Csór fölött a szintén Hidegvölgynek nevezett, déli kijáratú, sajátosan mediterrán vonásokat mutató karsztos horpadás, a Várpalota-Hajmáskér-i kopár medencére nyíló aszó-völgyek Bátorkő-Pusztapalotától egészen az Öreg Futóné letöréséig — hogy csak a legismertebbeket említsen a Keleti-Bakonyban.

A sziklaomlások, kőgörgeteges völgyoldalakat ezeken a helyeken és egybűt a szétszórtan még sokfelé megbúvó kisebb karsztos, köves völgyekben legtöbbször sajátos törmeléklejtő-erdők borítják. Domináló fák a virágzó kőrís, a juhar, a nagylevelű és a kislevelű hárs, helyenként a tölgyek is; sok a cserje: som, mogyoró, cserszömörce.

A sziklafalakkal, éles kőtornyokkal csipkézett törmeléklejtőknek jellemző fészkelő, ragadozó madara (aki sokat figyelte életét, jogosnak fogja tartani madarunkkal kapcsolatban a „pompás” jelzöt) a kerecsen (*Falco cherrug*) (10—11. kép). E nemes sólyom bakonyi tájunkon rendszerint (de nem minden esetben) alkalmas sziklafülkét, fedett kőpárkányt választ fészkelőhelyéül, amelyhez, ha nem zavarják, éveken át hűségesen ragaszkodik (Barok-völgy, bodajki Gaja-szurdok) (12. kép). Több évtizedes tapasztalatom (1946-1965), hogy mennyire ragaszkodik a kerecsen megszokott, régi sziklavölgyéhez — amint erről néhány

11. kép. Kerecsenek (*Falco cherrug*) egy mészkőszikla kiöblösödő üregében, ősi sziklafészükben

Abb. 11. Würgfalken (*Falco cherrug*) stehen in kühnem Anblick gegen den Felsensteiger, aus ihrer alten Kalksteinhöhle im Ost-Bakony

régi solymász-emlékünk is tanúskodik (régí írások legtöbbször mint „ráró”-ról tesznek említést róla).

Eddig három esetben tapasztaltam, hogy a hosszú éveken át megfigyelt állandó fészkelőhelyről, bakonyi szurdokvölgyek sziklafalairól hirtelen eltűntek a sólymok. Emberi tevékenység, felesleges mászkálás, zavarás űzte el a varjúvári szurdokból (Gaja-völgy) az éveken át ott költő kerecsen-párt, ugyanígy a Hideg-völgyből (Csór, Inota), valamint a Barok-völgy kanyonjának egyik sziklafaláról. Ennek az ősi magyar sólyomnak a védelmére kíméletet, csendet, a sziklamászás kerülését kell tehát kérnünk a természetvédelem nevében. Nyugat felé hazánk az utolsó rendszeres költőterülete, ezen belül pedig éppen a Bakony tekinthető a legnyugatibb rendszeres kerecsen-előfordulásnak, állandó fészkelőhelyen. A jelen időpontban becslésem szerint mintegy 3—4 kerecsenpár van a Keleti-Bakony területén és legalább 8—10 kerecsenpár az egész Bakonyban (a Bakony területén magam eddig összesen 8 kerecsen-fészkelőhelyet kutattam fel: ebből hetet sziklán, egyet fán.)

Csodálatos, soha el nem felejtett látványnak lehettem egyszer tanúja, csaknem két évtizeddel ezelőtt, a bodajki Gaja-szurdokban. Ekkor az itteni kerecsen-pár a már kirepült, de továbbra is együtt maradó fiatalokkal úgy június

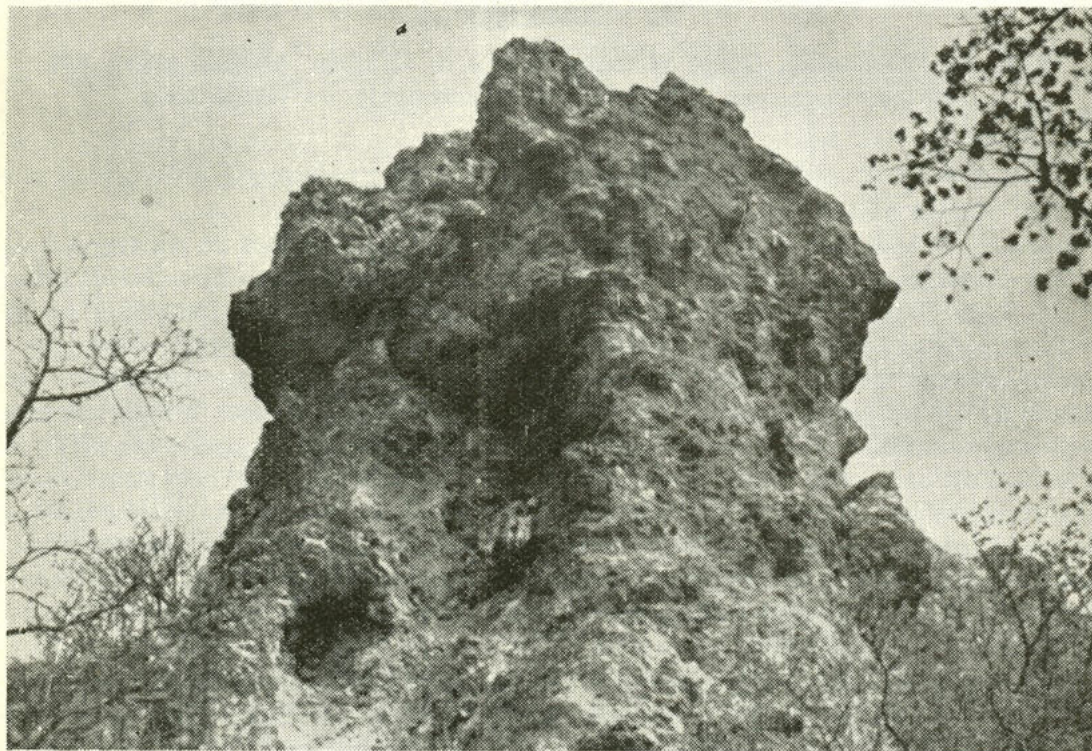
vége felé a magasból ledobott zsákmány elkapását gyakorolta, ill. gyakoroltatta (1948.)

Eddigi tapasztalatom még, hogy a sajnos oly gyakori zaklatások miatt ősi szikláikat elhagyó kerecsenek általában nem mennek túlságosan messzire, hanem ahol erre mód van, szívesen elfoglalják a közelben megtalálható nagyobb ragadozómadár-fészkeket — anélkül azonban, hogy akár egyetlen gallyat is hordanának annak kijavítására, tatarozására. Eddig már három helyen sikerült megfigyelnem, hogy a sziklákról behúzódtak a közvetlen közelben levő erdőkbe. A törmeléklejtőket borító erdők egyes ölyv- és vörös kánya-fészkeket foglalták el. Másutt régi héja-fészkek vált a kerecsen-pár új otthonává, a zártabb erdő rejtett helyén. A kerecsenek által kiválasztott ragadozó-fészkeknél eddigi megfigyeléseim szerint már szinte szabályszerűnek mondható, hogy alapvetően szükséges e gyors röptű és viszonylag nehéz testű sólymunk számára a szabad rárepülési lehetőség biztosítása. Ezért részesítik előnyben a fák koronáiban, télig-meddig szabadon, takarás nélkül álló nagy fészkeket. (A Vértesben a kerecsen rendszeresen követi a parlagi sast, elfoglalva a régi sasfészkeket — SZABÓ LÁSZLÓ és saját megfigyeléseim. A Gerecsében JANISCH MIKLÓS megfigyelései szerint hasonló szokásokat követ sólymunk).

A Keleti-Bakonyban eddig számos vízmosásos-görgeteges lejtő-erdőt átku-tattam, de parlagi sasoknak és kerecseneknek a Vértesben és a Gerecsében ta-

12. kép. **Kerecsenek sziklája a Barok-völgyben**

Abb. 12. „Falkenstein” im Ost-Bakony (Würgfalken-Felsen im Barok-Tal)

pasztalt együttes fészkelését a Bakonyban eddig azonos biotópon nem tápasztaltam. Kisgyón környékén van fészkelő parlagi sas párunk (1958, 1959), de itt kerecsen eddig nem mutatkozott. A parlagi sasra vonatkozóan van már biztos kabhegyi, valamint a Bakony nyugati részéről származó adatunk.

Bakonyi, gyűrűzött kerecsenem (1957 május, Barok-völgy, mellári kiszögélés) két év múlva Dél-Szlovákiában (ÉK 55 km) került meg.

A jellegzetes bakonyi táj általában kiváló táplálkozási lehetőségeket biztosít sólymainknak. A kerecsenek rendszeres fészkelőhelyei a sziklás völgyek, a törmelékletjők vegyes lomberdői. Ezek szomszédságában a szántók, a kopárosok, a gyér fűvű fennsíkok legelői az elszaporodott ürgékkel terített asztalt kínálnak nekik. Akár a Mellár, ma már túlnyomórészt mezőgazdasági művelés alatt álló területrészét vizsgáljuk, Kisgyón-Dültráspuszta-Isztimér-Balinka között, akár a tárnokpusztai, mecséri dombokat, vagy a Csór környéki száraz legelőket, kopárabb részeket, és a közöttük sokszor, ma még csak vékonyabb parcellákban, de lassan egyre inkább előrenyomuló megművelt földdarabokat nézzük, mindenhol feltűnően sok az ürge (és egyes esztendőkben a mezei pocok is). Több helyen pedig — ahogy láttuk — ott vannak a fészkelő kerecsen-párok a közvetlen közelben, a szurdokvölgyek sziklafalain vagy a törmelékletjők erdőiben.

Alkalomszerűen valamelyik szurdokvölgy szikláin kellett egyszer-mászor költenie vándorsólymoknak is. SZIJJ és PÁTKAI említik vándorsólyom-megfigyeléseiket a Bakonyból; érdekes módon utal a vándorsólyom bakonyi fészkelésére az Új Magyar Lexikon is, mégis mindezideig hiányzik a Bakonyból a vándorsólyom mint igazolt fészkelő. Magam a Cuha-völgyben láttam kerecsen mellett vándorsólymot, költési időben, de csak a kerecsent tudtam követni a sziklahasadékok között.

A Bakony értékes ragadozómadár-ritkasága a törpesas (*Hieraaetus pennatus*). Igen gyér számú az eddigi rá vonatkozó hiteles, elfogadható megfigyelés. Magam, miután az ötvenes évek közepén jól megismertem a törpesasat Pilis-hegységi fészkelőhelyén, kőgörgeteges, hársas törmelékletjő-erdőben, rendszeresen kerestem a Bakonyban is. Azonban csak a szerencsés véletlen következtében talákoztam egyszer vele. Vörös kányák gyűrűzése közben, amikor a kányapár hosszabb időn át keringett már a fészek fölött, aggódó, olykor szinte nyerítésre, csikónyihogásra emlékeztető féltő hangjukat gyakran hallatva, szajkók, kerecsen, barna kánya után egyszer a gyors röptű törpesas is megjelent a magas tölgy koronájában levő kányafészek fölött, ahol (egyúttal jó kilátást biztosító helyen) éppen a gyűrűzéssel voltam elfoglalva. Egyetlen kört írt le a völgyhajlat felett, majd ismét eltűnt, az adott helyszínen (Barok-völgy) Királyszállás irányában. MÁTÉ LÁSZLÓnak szintén a közelből, a csóri erdőből van régebbi, de hiteles törpesas fészkelési adata.

Egyes helyeken ritka, színpompás madár a sziklás letöréseken a kövirigó (*Monticola saxatilis*). Először 1943-ban találtam meg fészkelve a bodajki Kálvária-hegy DNY-i oldalán, majdnem függőleges természetes sziklarepedésben, majd Bodajk mellett rendszeresen megfigyeltem a Barok-völgy bakonykúti szakaszán, DNY-Ny-i sziklaletörésen. A későbbiekben egyszer megtaláltam a cseszneki vár régi, omladékos kőfalában. A napos, jobbára növényzet nélküli

sziklás letöréseken, de kevésbé meredek kőgörgeteges lejtőkön is számíthatunk április közepétől a kövirigók megjelenésére. Párban érkeznek, jó idő esetén már április első felében (bodajki és bakonykúti megfigyelések). A vár-romokat is szereti; a cseszneki várnál június második felében találkoztam vele. 1946-tól megfigyeltem, hogy beköltözött az emberi települések belső területeire is: romos, elhagyott kastélyépületek fal-hézagai között, árkaos templomépítkezés tetőgerendái alatt találtam fészkelve Bodajkon. Ebben az évben az épületek kiugró részein úgy üldögéltek és énekeltek időnként a kövirigók, mint ahogy ma már városszerte megszoktuk a feketerigóinkat hasonló helyeken, például tetőgerincek csúcsain, épületkémények sarkain. Azóta azonban ismét inkább az embertől ritkábban járt meleg, napsütötte sziklákra vonultak vissza. Gyakran üldögélnek tavasszal a kopár gerincek kiszáradt alacsonyabb fáinak ágain; ezek a kövirigók azonban lehetnek átvonuló, a Pilisbe, a Gerecsébe tartó példányok is. A Keleti-Bakonyban a fészkelő párok száma biztosan tíz alatt marad; bakonyi kövirigóinkat mint értékes ritkaságunkat kell tehát figyelniük és védeniük. Gyenesdiás környékén és a Balaton-felvidék bazaltsziklái között szintén megtalálni még; bakonyi bauxitfejtésekben eddig nem bukkantam rá, míg a Vértes elhagyott bauxit-hányóin (a várromok mellett) már többször sikerült megtalálnunk (SZABÓ LÁSZLÓ, TAPFER DEZSŐ).

A törmeléklejtőket borító erdők madarai a gyakoribb, a közönségesebb fajokat illetően azonosnak vehetőek a vegyes tölgyekben tájunkon mindenhol előforduló madárvilággal. A legtöbbször meglevő, közeli nedvesebb talajú patak völgyek feltehetően kedvező hatása miatt egyes helyeken feltűnően sok feketerigót, énekesrigót volt alkalmam megfigyelni egyes esztendőkből. A pinty, a csilpcsalp-füzike a meredek lejtők erdeiben is közönséges. Az odulakóknak kiváló fészkelési lehetőségeket kínál a sok öreg fa (a törmelékes lejtőkön, sokszor alig hozzáférhető szurdokvölgyek mentén igen nehéz a rendszeres fakitermelő munka, amely másutt alig-alig tűri meg a kivénhedt, beteg fákat), így a harkályok, a seregély, cinegefélék meglehetősen szép számmal akadnak, sőt a nagy odvakban még macskabagoly is. Megtalálható a vörösbegy, helyenként az öregebb állományokban megjelennek az örvös légykapók, különösen ha bükk is elegyedik az északias fekvésű görgeteges lejtőkön a kőrishez, hárshoz, juharhoz. A helyenként igen sűrű aljnövényzet — legtöbbször a lejtők alsóbb szakaszain — poszáták (barátka, kerti poszáta) megtelepedését segíti elő. A meredek, bokrok nélküli tisztásokon itt is mindenütt megtalálható a citromsármány, valamint lényegesen ritkábban az erdei pityer. Megjelenik legtöbbször mélyen a cserjeszintben a legsűrűbb részekben az ökörszem.

Jellemző, értékes, ritka madárfaj a törmeléklejtők környékén, a sziklás részekben (olykor régi vöröskánya és ölyvfészkekben a völgyek erdős részein is) a kerecsen, helyenként a szintén szabad, növényzettől nem takart sziklákön a kövirigó. Mindkét madarunk balkáni-mediterrán faj, a Bakonytól nyugatabbra csak ritkán, inkább mint alkalmi fészkelők kerülnek elő időnként, míg területünkön, évtizedes megfigyeléseimmel is bizonyítva, állandó fészkelők.

További kutatásokra, hiteles igazolásra vár a vándorsólyom bakonyi fészkelőhelyének megtalálása, bizonyára szintén sziklán.

A törpesas valószínűleg ugyancsak fészkel a Bakony szurdokerdeiben vagy a törmeléklejtőin. Fészkelési időben (MÁTÉ LÁSZLÓ csóri adatai után) legújabbán a Barok-völgy körzetében sikerült megfigyelnem (1958, 1959 június).

A bakonyi tölgyeseknek mintegy 40 állandó fészkelő madarát megtaláljuk a hársas-körises törmeléklejtők erdőiben is. Új fészkelő faj mindössze 4 akad.

A bükkös szálerdők madarai

Tájunkon viszonylag kevesebb bükkös állomány található. Inkább az északi lejtőkön alkot a bükk kisebb, zártabb erdőket, továbbá a hűvösebb, párásabb levegőjű völgyekben szegélyezi, legtöbbször kevert állományban, a mélyben kanyargó patakot, időszakos vízeret, kiszáradó, kőgörgeteges vízmosást.

Másfél-két évtizede a Gaja-völgy egyes szakaszain, legújabbán pedig a Barok-völgyben megtaláltam két helyen is a feketeharkályt (*Dryocopus martius*). Minden esetben magas, vén bükkfába vájta odúját. Mellette néhány párban költött a kék galamb vagy odúgalamb (*Columba oenas*) is. Sok helyütt, ahol a szagos müge (*Asperula odorata*) gyakorta felbukkan az avarszőnyegen, gyakori és jellemző madár a sisegő füzike. Jellemző madara még a bükkös állományoknak az örvös légykapó (*Muscicapa albicollis*), valamint az ökörszem (*Troglodytes troglodytes*). Egyikük sem mondható éppenséggel gyakorinak a Keleti-Bakonyban. A héja ma már sokszor az ember-nemjárta, öreg, magas bükkös állományokba húzódik vissza fészkelésre (például Kisgyón környéke, Királyszállás, Somberek). A szürkeharkályt (*Picus canus*) egy esetben a Barok-völgy bükkös (ÉNy) ill. tölgyes (DKK) állományában figyeltem meg, odúépítés közben.

Egyetlen esetben fészkelte bükkös szálerdő szélén, a Mellár fölött hamvasvarjú is, de rendszeresen kijártak a szántóföldekre; a zárt erdő szélére, a bükkösbe tényleg csak „véletlenül” kerültek. Macskabagoly is foglalt el már több ízben nagyobb odút (Barok-völgyi) bükkösben (pl. 1958 május). Igen ritka fészkelő a Barok-völgy bükköseiben a kis légykapó (*Muscicapa parva*) (FARKAS TIBOR adata). A bükkösökben 6 madárfaj kerül elő új fészkelő fajként.

Ültetett feketefenyő-, erdei fenyő-, lucfenyő-erdőfoltok madarai

Területünkön főként a feketefenyőnek (*Pinus nigra*) számos ültetett állományát találjuk meg kisebb erdőfoltokban (és egyes parkok, parkerdők részeként). Bittó, a Barok-völgy, Királyszállás, Somberek, Dültfáspuszta, Kisgyón, a Cuha-völgy környékén fordulnak elő kisebb lucfenyő- és erdeifenyő-állományok. Ha ezeknek a tűlevelű erdőknek a madárvilágát vizsgáljuk tavasztól a nyár derekáig, tehát a költési idényben, a gyakrabban előforduló néhány jellegzetes madárfaj mellett az itt élő madarak csekélyebb száma tűnik mindjárt a sze-

13. kép. Kabasólymok (*Falco subbuteo*) fekete fenyőn, elhagyott dolmányos varjú fészkében

Abb. 13. Baumfalken (*Falco subbuteo*) am Schwarzkiefer, in einem verlassenen Nebelkrähe-Nest

münkbe. Közel sem találkoztunk egyrészt azzal a madárbőséggel, mint a tölgyesekben, a vegyes lombdőkben, másrészt pedig nem sok madárfaj választja fészkelőhelyül a tűlevelű erdőket. Lesz viszont néhány madarunk, melyeket elsősorban a fenyőállományokban fogunk bakonyi tájunkon megtalálni.

Ilyen madár mindenekelőtt a karvaly (*Accipiter nisus*). A bakonyi erdőkben néhány kivételtől eltekintve eddig mindig tűlevelű állományokban találtam meg. Megszokott fenyveséhez éveken át hűségesen ragaszkodik; így Iszkaszentgyörgyön 1946-ban, kora nyáron bukkantam először egy karvaly-családra (5 fiókával); ezután 13 éven át minden évben ellenőriztem a mindössze kb. 50x60 m-es (3000 m²) lucfenyő-állományt (amely sajnos a legutóbbi években pusztulásnak indult) és minden esetben meg tudtam állapítani ott egy karvalycsalád fészkelését. Nyilván ebből a lucsból kiindulóan később karvaly ütött tanyát egy közeli, Gaja-menti égeres-platános ligetben is, érdekes módon vetési varjak fészektelepén. Sajnos, később a fészekalj valamennyi tojását feltörve, kikapcsolva találtam; minden valószínűség szerint a varjak voltak a tettesek. Később karvalyt a varjútelep erdejében többé nem észleltem. A legtöbb helyen (Fehérvárcsurgó, Bodajk-Varjúvár, Barok-völgy, Kisgyón, Cuha-völgy) fekete-fenyő erdőben találtam a karvalyra. Itt fészket mindig közvetlenül a törzs mellé építette, néha csak közepes magasságban. A Gaja-szurdok egy szakasza fölött a kirepülés után ismételten együtt mutatkozó karvaly-családot rendszeresen megfigyeltem, bár nem társas madár, inkább magánosan vadászik. Túlságos elszaporodásukat a rendszeres kilövés megakadályozza. Területünkön legtöbbször kúpos csőrű magevőket zsákmányol: zöldike-, pinty-, tengelic-, házi és mezei veréb-maradványokat találtam leginkább fészkeinél és tépőhelyein.

Szívesen húzódik a feketefenyő-erdőfoltokba az örvösgalamb (*Columba palumbus*). Napjainkban inkább az emberi lakóhelyek közelségét keresi: rendszeresen megtaláltam Bodajk, Iszkaszentgyörgy feketefenyős parkerdeiben. Ez utóbbi állandó fészkelőhelyén többször gyűrűztem fiatalokat: egyikük Itáliában, Szardínia szigetén került meg a következő évben.

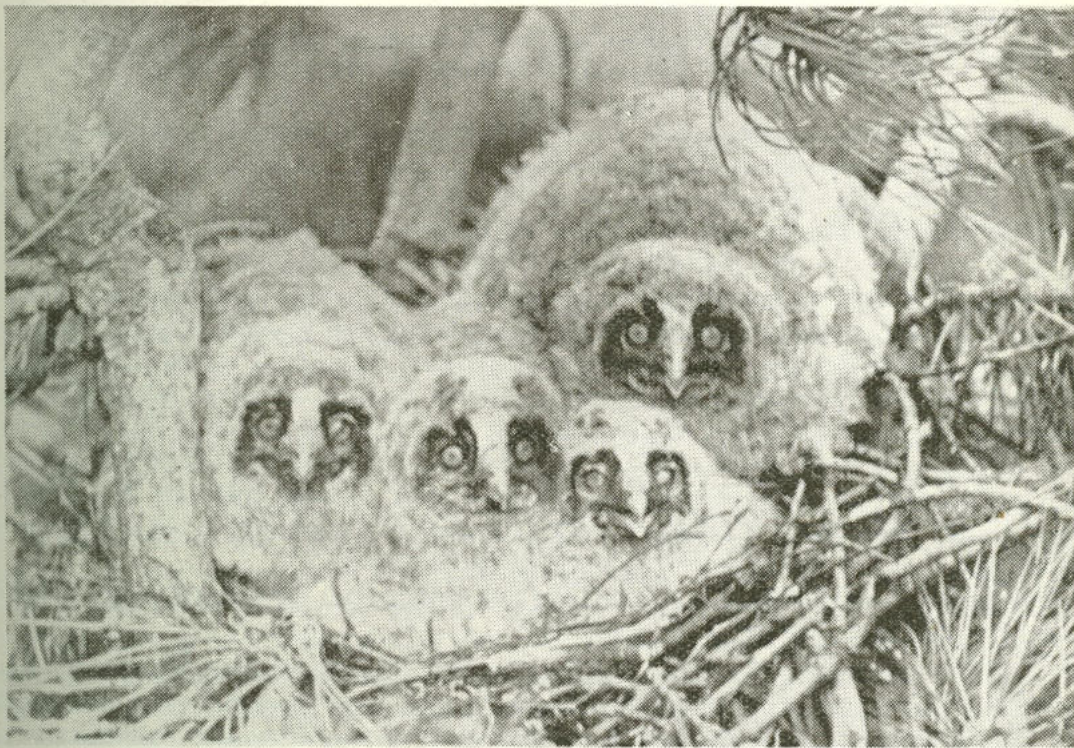
A hegyes-dombos bakonyi tájon a szántóföldek közvetlen közelében is vannak kisebb, sokszor szigetszerű erdőfoltok, sok feketefenyővel, melyekre kora tavasszal előszeretettel épít fészket egy-egy szarka vagy dolmányos varjú-pár. Jól megalapozott-megépített fészkeik azután kész otthont adnak kabasólymainknak (*Falco subbuteo*) (13. kép) és sokszor néhány erdei fülesbagoly-párnak (14. kép).

A Dunántúlon ritkábbnak mondható a kaba, mint az Alföldön; néhány olyan helyet ismerek hosszú évek óta a Bakonyban, feketefenyő-erdőkben, ahol minden évben megtalálható, állandóan visszatérve ismerős erdejébe (Iszkaszentgyörgy, Fehérvárcurgó, Balinka).

A léprigót (*Turdus viscivorus*) eddig csak feketefenyő-erdőben találtam meg fészkelve a Keleti-Bakonyban, bár szórványos jelenléte alapján minden bizonynyal fészkelő faj a vegyes tölgyesekben is. Iszkaszentgyörgyön feketefenyő-erdőfoltban, az erdőszéltől kb. 15 m-re, mindössze 1,5 m magasságban, közvetle-

14. kép Erdei fülesbagoly fiókák (*Asio otus*) feketefenyő csúcsán levő öreg varjúfészkekben

Abb. 14. Junge Waldohreulen (*Asio otus*) am Gipfel einer Schwarzföhre im Ost-Bakony

nül a törzs mellé építette meglehetősen nagy fészket. A léprigó a Keleti-Bakony egyik olyan madara, mellyel ritkán találkoztam. (RADETZKY később a közeli sárszentmihályi un. „Szerencsekerék”-erdőben szintén feketefenyő-állományban találta).

A fitiszfűzike (*Phylloscopus trochilus*) hazai fészkelését hitelt érdemlően, hosszú idő után, éppen a Keleti-Bakonyból igazolta MÁTÉ LÁSZLÓ néhány évvel ezelőtt. Bakonykútinál, idős feketefenyő-állomány és tölgyes határolta völgy-tisztásnál bukkantak rá. Megtanulva avatott madárismerőtől a fitiszfűzike énekének a felismerését, elvétele másutt is találkozhatunk vele a Bakonyban, elsősorban a hangja után tájékozódva, mert megtalálni tényleg nagyon nehéz.

Az erdei pacsirta (*Lullula arborea*) jellegzetes dalát Iszkaszentgyörgy és a „Leányvágó”-nak nevezett kisebb szőlőhegy közötti, embertől alig járt, tisztásokkal dúsan tagolt, feketefenyő-tölgybokros részben sokszor hallottam, egy-egy madarat pedig megfigyeltem. Itt minden bizonnyal fészkel.

A szajkó gyakran behúzódik költésre a tölgyesekből a fenyvesekbe. Iszkaszentgyörgyön, meg a Barok-völgy egyik hosszabb oldalvölgyében jobbára fenyvesben fészkelő fajként találtam meg és tartottam nyilván évről-évre őket.

A fenyőállományokban elég sok még a gerle, főként a fiatalabb, alacsonyabb fákon. Feketerigó, sőt még énekesrigó is akad, a pinty szintén költő madara a fenyveseknek, ugyanígy az őszapó. A kiritkult fenyvesek tisztításain gyakori a citromsármány, elvétele az erdei pityer.

Összefoglalva: a Keleti-Bakony kevés fenyveseinek jellemző madara a karvaly, a kaba; viszonylag ritkán észlelt a léprigó, a fitiszfűzike. Gyakori az örvösgalamb, a gerle, a mátyásszajkó.

A Keleti-Bakony fenyveseiben tehát 6 új fészkelő faj található meg.

Karsztosodó köves domhátak és karszt-bokorerdők madarai

Ott, ahol vége az összefüggő bakonyi erdőknek, a mezőgazdasági művelésre kevésbé alkalmas köves dombháton a szárazságtűrő kisebb tölgyes, csereszömörccs erdőfoltokat (legtöbbször feketefenyőkkel tarkázva) mindenhol megtaláljuk. Közöttük sokszor áthatolhatatlan, sűrű bozótot alkothat helyenként a kökény, a galagonya, a sok vadrózsabokor. A bozotosok a Keleti-Bakonyban a zárt erdők szegélyén kívül sokfelé, legtöbbször a települések határáig húzódó jellegzetes kedvelt élőhelye a tövisszűrő gébicsnek (*Lanius collurio*), helyenként (lényegesen ritkábban) a kenderikének (*Carduelis cannabina*), főleg a kökényes sűrűségek pedig a karvalyposzátának (*Sylvia nisoria*).

A mezei poszáta (*Sylvia communis*) ritkábban bár, de szintén megtalálható ezeken az élőhelyeken is.

Sokfelé találunk az utak és a kopár legelők mentén kisebb kőfejtőket, kőhalmokat; az összegyűjtött, sokszor elszállításra sem kerülő, rossz minőségű követ kupacokba hordják, ezzel kiváló fészkelési lehetőségeket biztosítva a

hantmadarak (*Oenanthe oenanthe*) számára. Találtam viszont hantmadarat nemcsak kövek között, hanem régi, közel vízszintes kijáratú ürgelyukakban — szekérutak menti árokpartokban.

Egyes köves fennsíkokon (Bodajk, Kesellő-hegy környéke, az Öreg Fűtőné platója) rendszeresen mutatkozik a kövirigó. A mezei pacsirta nemcsak a vetésekben, a réteken, hanem helyenként még a gyér fűvű dombhátas legelőkön is előkerül. Csór fölött, valamint Csór és Iszkaszentgyörgy között a nagykiterjedésű kopár, köves dombtetőkön 2—3 évtizeddel ezelőtt elég gyakori madár volt az ugartyúk (*Burhinus oedicnemus*), mint azt MÁTÉ LÁSZLÓ megállapította. A negyvenes évek vége óta már csak nagyon ritkán hallottam hívó hangját a Csór, Iszkaszentgyörgy fölötti köves platókon. Néhány párban minden bizonnyal itt van még a Bakonyon ezen a legkeletebbre eső kiszögelésén, de legtöbbször csak avatott madárismerőnek kerülhet a szeme elé, vagy figyel fel a hangjára. Gerle, szajkó, sármány, gyér számban még néhány erdei énekes faj is előkerül a köves dombhátak közti ritkás erdőkben.

A karsztbokorerdőkkel tarkázott köves bakonyi dombhátaknak jellemző madarai tehát — főleg a bozótosokban — a tövisszűrő gébics, a szép énekű karvalyposzáta, köves terepen legelőször tűnik fel a fekete-fehér tarka hantmadár. Értékes ritkaság ma már — szigetszerűen egy-két helyen a köves fennsíkokon — az ugartyúk.

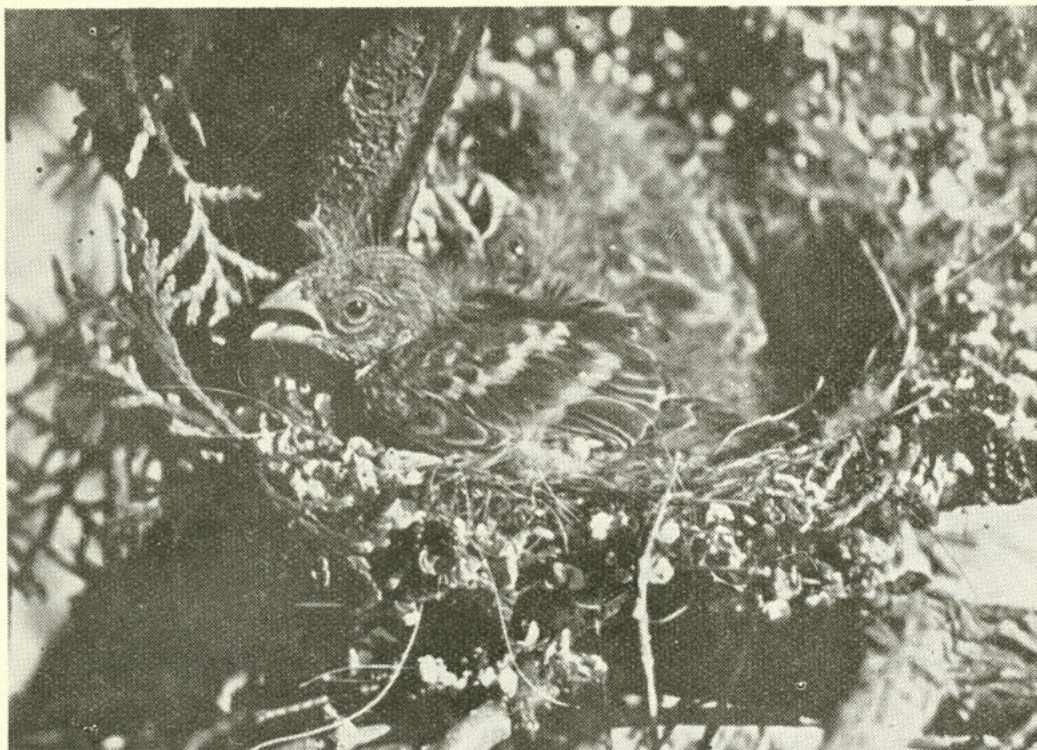
Rendszeresen fészkelő új faj a karsztos dombhátakon 6 madarunk.

Ültetett park-erdők, parkok és gyümölcsösök madarai

Mindazok az énekesmadarak, a gerlék, az örvösgalamb, melyeket az erdeink zömét alkotó vegyes tölgyesek madárvilágának a tanulmányozása során már részletesen megismertünk, rendszeres és elég gyakran előforduló fészkelői a területünkön megtalálható néhány nagyobb parknak, régi kastélykertnek is (pl: Zirc, Fehérváracsurgó, Iszkaszentgyörgy, Bodajk).

A magevő énekesek közül a parkokban leggyakoribb a zöldike (*Chloris chloris*) sok a tengelic (*Carduelis carduelis*). Főleg gyümölcsösökben, csak az emberi lakóhelyek közvetlen közelében találjuk meg a csicsórkét (*Serinus serinus*) (15. kép).

A három madárfaj (zöldike, csicsórke, tengelic) mindig megtalálható még a temetőekben, ahol ezenkívül a kis poszáta (*Sylvia curruca*) szintén otthonos ugyanúgy, mint a parkok puszpáng, tuja, helyenként tiszafás sűrűjében. MÁTÉ a 40-es években Bodajkon a gezét (*Hippolais icterina*) is megtalálta (szóbeli közlés). A negyvenes évek derekától megjelentek és egyre szaporodóban vannak a parkokban a balkáni gerlék (*Streptopelia decaocto*). A Keleti-Bakony minden községében megtaláltam őket, legutóbb a tési fennsíkon. Másfél évtizede jelent meg és fokozatosan terjeszkedik a balkáni fakopáncs is. Mindkét fajról a kultúrterületek, az emberi lakóhelyek közvetlen környékének madárvilágával foglalkozó fejezetben számolok be bővebben.

15. kép. Csicsörke (*Serinus serinus*) egy park-erdő tujafáján épült fészékében

Abb. 15. Girlitz (*Serinus serinus*) am Nest. Die Girlitze sind sehr häufig in den Ost-Bakonyer Park-Anlagen und auch inmitten der Dörfer

Iszkaszentgyörgyön sikerült megtalálnom és fényképeznem a balkáni fakopáncs és a nagy fakopáncs bastardjait. Ez az igen életképesnek mutakozó harkályvunk előszeretettel vájja odúját öreg gyümölcsfákba, sőt még az útmenti szederfákba is beköltözik (Fehérvárurgó: Atya-major).

A parkokban, továbbá főként a vegyes gyümölcsösökben szívesen meglepszik a jellegzetes hangú nyaktekeres (*Jynx torquilla*). Diófás ligetekben szintén többször megtaláltam.

A bodai kastélypark mellett öreg diófásban több mint tíz éven át rendszeresen költött a füleskuvik (*Otus scops*). Megfigyeléseim szerint itt legszívesebben az ágcsonk-odvakba költözött. Jellegzetes, dallamos hívó hangját május végi, júniusi estéken öreg fában bővelkedő, déli fekvésű gyümölcsöseinkben főként szélcsendes, száraz, meleg időjárás esetén hallhatjuk meg olykor.

Igen ritka fészkelő fajúunk lenne a Bakonyban a kis vércse (*Falco naumanni*). ha ismételten sikerülne fészkelését igazolni a zirci arborétum parkjában, ahol az ötvenes években WARGA KÁLMÁN figyelt fel rá.

Parkjainkban élő, éppenséggel nem gyakori fészkelő énekesünk a kerti rozsdafarkú (*Phoenicurus phoenicurus*). Bodajkon például a parkban a széles szájú ágcsonk-odvakba költözött, felváltva egymást a költésben némelykor vörösbegyekkel.

Rendszeresen hallhatjuk sűrű aljnövényzetű parkjainkban a fülemüle nagyon kellemes madárdalát; legtöbbször poszátákkal (barátka és kerti poszáta), csilpcsalp-füzikével azonos élőhelyen találjuk a nagyobb parkokban. Ugyanítt él a feketerigó, az énekesrigó, elég sok a gerle, néhány párban mindig költ az örvösgalamb (egyszer még gyümölcsösben, diófán is megtaláltam Bodajkon).

A parkokban, a gyümölcsösökben egyaránt otthonos a sárgarigó (16. kép), a tengelic, sőt újabban a tövisszúró gébics. Egy esetben meggyvágó is megtelepedett diófás gyümölcsösben. Reálisan megvalósítható elgondolásnak látszik RADETZKY JENŐ javaslata, hogy tekintsük parkjainkat mindmegannyi madárvédelmi területnek, főleg rovarpusztító hasznos énekesmadaraink számára, elősegítve ezáltal gyümölcsöseink biológiai védelmét.

Számos gyűrűzési kísérletet végeztem területünk néhány parkjában. A gyűrűzések és visszajelentések eddigi eredményeiről részletesen egy későbbi fejezetben számolok be.

Az egyes parkokra, gyümölcsösökre bakonyi tájunkon ugyancsak az énekesmadarak jellemzőek. Ezek között gyakoriak a magevő kúpos csőrűek, mint például a zöldike, a tengelic, a csicsórké, a pinty. Az erdővel szemben ritka a citromsármány, a parkokban pedig nagyon ritka a sisegő füzike. Újabban nemcsak az erdőben, hanem a parkokban is feltűnően emelkedett a seregélyek száma. Feketerigó, énekesrigó, gerle van bőven.

16. kép. Éneklő aranymálkó
(*Oriolus oriolus*)

Abb. 16. Ein singender Pirol
(*Oriolus oriolus*)

Új, az emberi lakóhelyek közelében, a gyümölcsösökben, a parkokban maradó, terjeszkedő jövevény a balkáni fakopáncs. Előretörésükkel párhuzamosan mintha a tarkaharkályok inkább a zárt erdőkbe húzódnának vissza — de megjelentek már e két harkályfaj bastardjai is.

A balkáni gerlével és a balkáni fakopánccsal együtt a parkokban és gyümölcsösökben 10 új fészkelő faj jelenik meg.

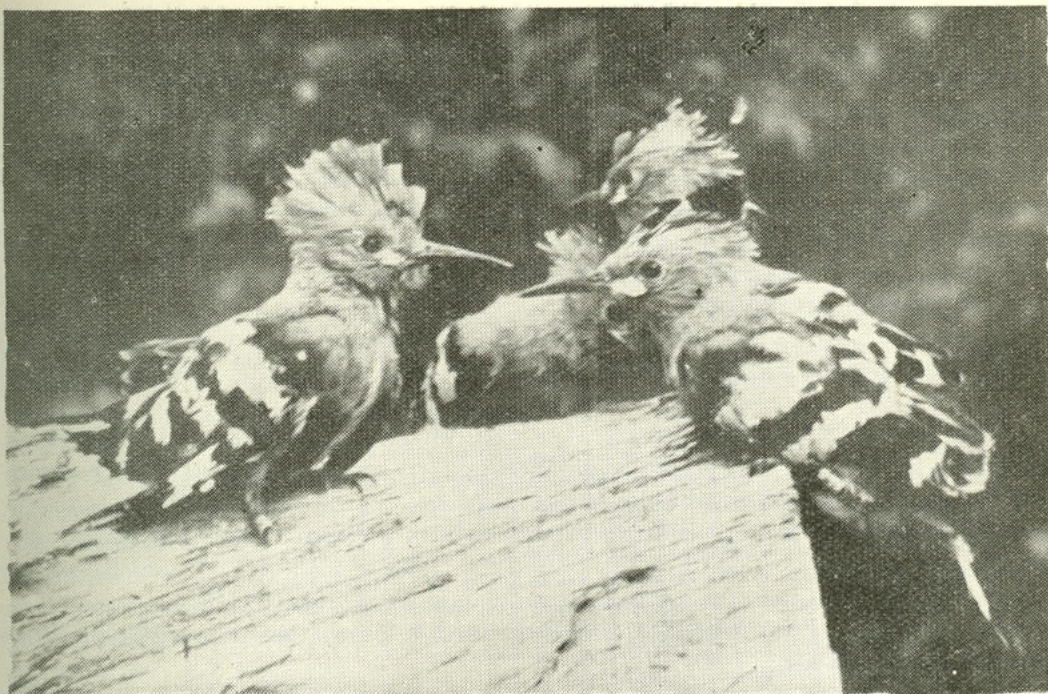
Patakparti égerligetek, füzesek, nyárfások madarai

A Keleti-Bakonyban a legtöbb helyen, ahol a patakok kilépnek az alacsony hegyek közül a legelőkkel, kaszálókkal tagolt völgy-tisztásokra, valamint az északnyugaton a Bakonyalja felé, északkeleten pedig a móri horpadás felé törekvő vízerek, patakocskák mentén, ahol nagyobb összefüggő rétek válnak itt-ott szántóföldekkel is, gyakori a vízfolyások mentén az éger, mindenütt megtaláljuk a füzeseket, szép számmal nő a nyár.

Egyes helyeken (például a Gaja-Vaskaputól D-re) a patak völgyeket csalapával, gilisztaúzó varádiccsal foltozott és szegélyezett, dús fűvel benőtt tisztások kísérik.

Néhol csaknem dzsungel-bozót sűrűségű a bodza, a gyalogbodza, a csucsor-félék szövevénye, vadon található itt még komlót is. A párás patak völgyek madárvilágában számszerűen meglehetősen sok a különböző énekes: fülemüle, posztafélé, fekete- és énekesrigó, csilpcsalp-füzike. Gerle szép számmal van, sok a sárgarigó.

Jellemző fészkelők a varjak (dolmányos és vetési varjú), a szarka. A hamvas vagy dolmányos varjú (*Corvus cornix*) párok minden kisebb füzesben, akácosban ott vannak: a szarka (*Pica pica*) igen sokszor embermagasságban építi fészket a sűrű és alacsony fűzbozótban, galagonyásokban. Érdekes, hogy a jég a nádas kiöntések felszínén, a szarkák már itt is a legkorábban, sokszor február végén — ha enyhe az idő — vagy legkésőbb március elején építeni kezdik sárral, agyagos földdel szépen kitapasztott, legtöbbször tüskés gallyakkal befedett nagy fészket. Később aztán a vörös vércsék (*Falco tinnunculus*), a szintén igen szorgalmas egérvadász fülesbaglyok találnak kész otthont a sok szarkafészkekben. PÁTKAI IMRE megfigyelései szerint a ritka füleskuvikra számíthatunk elhagyott szarkafészkekben is! A vadászok területünkön rendszeresen pusztítják a meglehetősen elszaporodott szarkákat; már kora tavasszal megkezdik ennek a káros, az aprómadarak fészkealjaira különösen veszélyes, közismert madárnak (a dolmányos varjúval együtt) a rendszeres kilövését. A vetési varjak (*Corvus frugilegus*) fészektelepei hosszabb időn át a Bakonyban, mint jobbra zárt, hegyvidéki jellegű erdei tájunkon teljesen ismeretlenek voltak. Egyedül Balinka környékén volt váltakozva egy-egy kisebb varjútelep; itt is inkább a nagyobb kiterjedésű, mezőgazdasági művelés alatt álló területek szomszédságában. A Gaja-menti rétek, szántók, mint jó táplálkozási területek, tették lehetővé megtelepedésüket. Az 1950-es évek elejétől a Gaja alsó folyása menti mohai erdőben, ahol évszázados nyárfák, öreg platánok, ége-

17. kép. Búbos banka fiatalok (*Upupa epops*) kidólt japánakác odújából merészkednek elő

Abb. 17. Wiedehopf-Jungen (*Upupa epops*) vor der Nist-Spalte

rek, hársak nőnek, évről-évre növekvő vetési varjú-telep keletkezett, ma már mintegy 400—600 fészkelő párral. Lőfegyveres gyérítésüket folyamatosan megkísérlik; gazdasági jelentőségük a környező, jórészt Bakony-peremi falvak mezőgazdaságában jelentős lehet; inkább hasznos mint káros. Kétségtelen azonban, hogy a fogoly- és fácántenyésztés számára tömeges jelenlétük éppenséggel nem kívánatos.

Balinkánál is követte-kísérte a csóka (*Coloeus monedula*) a vetési varjakat fészektelepükön, Mohánál pedig már több tucat csóka fészkel rendszeresen a varjútelepen. Elfoglalják természetesen a zöldharkályok régi odvait is.

Csaknem minden nyárfaligetben, de sok helyütt a fűzesekben is ott van egy-egy állandó zöldharkály-pár (*Picus viridis*). Utánuk, május második felére már rendszerint visszaérkezik a következő „odúbérlő”, a szalakóta (*Coracias garrulus*), vagy sokszor a búbos banka (*Upupa epops*) (17. kép). A szalonkát, a bankát sokkal gyakrabban találtam a patakmenti kisebb ligetes erdőkben, mint a zárt állományokban. Ahol mégis a zártabb erdőrészekben fészkelnek (mint például a fehérvárcsurgói Gaja-szakaszban), csaknem mindenkor a tisztás-széli, erdőszegélyi öreg, odvas fába húzódnak. Másik jellemző odú-fészkelője még a patakmenti ligeteknek, elsősorban a fűzfa-soroknak, a kuvik (*Athene noctua*). Ez a kis baglyunk nem megy a zártabb erdőbe, néhol viszont érdekes módon megtelepedett a gyurgyalagok által vájt lösz-lyukakban, kisebb-nagyobb homokbányák falában, amikor a mindenütt ott levő házi- és mezei verebek a régi

gyurgyalag-üregeket betelepülésük során már alaposan kitágítottak. Elvértve megtaláltam a kuvikot területünkön a településekbe húzódva is; főként a majorkok gazdasági épületeinek a tetőzugaiban, tetőgerendái között, ahol a környezetben különben rendkívül sok az egér. Egy-két helyen odvas fűzekben mutatkozik a házi rozsdafarkú. Az égerligetekben (pl. Balinkánál) mindig volt régebben örvösgalamb. Jellegzetes fészkelője az öreg, már korhadozó „fejű” fűzeknek a tőkés réce (*Anas platyrhynchos*). Bodajk, Fehérváracsurgó, Tárnok, Hajmáspuszta patakmenti fűzéseiben találkoztam eddig vele, tehát mindenhol a Bakony szegélyén, ahol a rétek, kisebb nádas tavak, közvetlen táplálékszerző területek ott vannak a közelben.

A fűzesekben helyenként előkerül a szécinege; ahol volt alkalmas, nagyobb, félig-meddig zárt fűzfaodú, a macskabagoly is megtelepedett (pl. Mecsérnél).

Összefoglalva: jellemző madarai a patakparti, vízerek menti fűzeseknek, égereseknek, nyárfás állományoknak, helyenként akácos ligeteknek a hamvasvarjú, a szarka, 1—2 helyen telepekben a vetési varjú, vele együtt a csóka, főleg a nyárfásokban a zöldküllő (de tájunkan csak a Bakony keleti és északi szegélyén és sohasem a zárt állományokban). A zöldharkályok nyomában sokfelé ott van a szalakóta, a banka, helyenként (pl. Bodajk) a kuvik is.

Összesen 10 új fészkelő fajt találunk meg a patakparti égeresekben, fűzesekben, nyárfásokban.

Turjános láprétek, kisebb tavak, mesterséges halastavak-nádasok madárvilága

A Keleti-Bakonyban a néhány patak (Cuha, Bakonyér, Gaja) amint eléri a hegyek lábánál a réteket, a kisebb lapályokat, néhány sekély kiöntéssel, a közben felfakadó néhány forrás által alkotott tóval összefolyva nádas, sásos, sokszor sűrű növényzettel meglehetősen benőtt kisebb tórendszereket, tocsogókat hoz létre. Több helyen, így Fehérváracsurgó-Bittó-Iszkaszentgyörgy határában, Réde mögött, Hajmáspusztánál mesterséges halastórendszer létesült, Bodajkon pedig párhuzamosan kisebb meszes-magnéziumos forrástórendszer alakult ki, nádassal, zsombékos-lápos rétséggel. Ezekben a helyeken vízimadarakat is találunk. Közöttük leginkább csak a közönségesebb fajokat, de vannak itt ritkább mocsári madaraink is. Ilyen értékesebb, nem mindenütt előkerülő faj (a Bakony keleti és északi szegélyén mindössze két helyen) a sárszalonka (*Gallinago gallinago*). Megfigyeléseim szerint évről-évre, április derekán visszatérő rendszeres fészkelője volt a bodajki úgynevezett „dzsindzsá”-nak vagy „csincsa”-nak, ahogy a nép nevezi errefelé a csekélyke zsombékos lápréteket a forrástavak mentén.

Egy ízben figyeltem meg sárszalonkákat Hajmáspusztánál költésre igen alkalmas habitaton.

A kisebb nádas foltok elsősorban a néhány tavacska és főként a bakony-széli halastó-rendszerek víztükrét szegélyezik. Rendszeres költő madaraik ki-

sebb számban a pocgém, Iszkaszentgyörgynél (a bittói részen) egy helyen a nagyobb, töretlenül maradó öreg nádban a bölömbika, több helyen a kisvöcsök, majd mindenhol, ahol nádas van, a nádirigó.

A pocgém (*Ixobrychus minutus*) rendszeres fészkelője mind a Bodajk környéki nádasoknak, mind a Bittó bányatelep (a Gaja jobb partján) és az Iszkaszentgyörgy melletti nádas tavaknak. Sehol sem találtam azonban többet 2—3 párnál. Meglehetősen gyakran szereti fészkelőhelyül választani a kisebb nádas foltokban elszártan itt is sokféle jelentkező rekettyefüzbokrokat. Ezeken néhol 1—1,5 m magasan építi fészket. Egy esetben (1948 május) megtaláltam a pocgémet fészkelve a Gaja-patak magasabban fekvő szakaszának szélesebb nádszegélyében is, vizenyős rétek szomszédságában Balinka—Tárnokpuszta magasságában. Napközben gyakran felriaszthatunk a jelzett fészkelőhelyen táplálékot kereső pocgémet közvetlenül a patakok, kisebb vízerek, kiöntések sekély vizéről, ahol a nádat már csak szórványosan vagy egyáltalán nem találjuk meg.

A bakony-szegélyi kisebb nádas foltokban fészkelő pocgémek táplálékukat (a kisebb területű összefüggő nádfoltok mellett) rendszeresen a környező, takarást kevésbé adó, növényzettel csak ritkábban benőtt területeken keresik; ellentétben a nagyobb nádasokban folytatott, lényegében rejtett életmódjukkal, ahol csak igen ritkán kerülnek szem elé. Fészküket viszont minden esetben (a kubikgödrökben fészkelőkhöz hasonlóan) a nagyobb nádasrészek belsejében építik — ha van rekettyefűz, szívesen annak alsó elágazásaira.

A bölömbika (*Botaurus stellaris*) fészkel 1943-ban és 1944-ben az Iszkaszentgyörgy környéki nádasokban; 1948-ban Bittó mellett Gaja menti, erősen benádasodott, elhagyott kisebb tavon, ahol bőven volt apró, úgynevezett „szeméthal” (keszeg, kövihal, még naphal is). — Rendszeres fészkelő a bölömbika néhány párban Fehérvár-surgó (Igarpuszta) elnádasodott halastavain, de már a Gaja tulsó, keleti-északkeleti partján.

A kis vöcsök (*Podiceps ruficollis*) néhány párban csak, de rendszeres fészkelője a dombok aljában elterülő bittói, iszkaszentgyörgyi elnádasodott kisebb tavaknak és a kialakított halastórendszernek, a Gaja jobb partján, a Bakony itt kezdődő legkeletibb lankái és a Gaja-patak közötti területen. Egyes években előkerült a bodajki forrástavas terület nádas foltjaiban is, a bodajki és a csókakői vasútállomások között, ahol rendszerint pocgémekkel, nádirigóval, nádisármánnyal, időnként valószínűleg vizicsibével költött együtt. Valószínű a fészkelése a hajmápusztai tavakon. A kis vöcsök számára alkalmas élőhely a Keleti-Bakonyban máshol már nincs; a Gaja-patakot kísérő, itt-ott mutatkozó keskeny nádas szegélyek, kiöntések, főleg tavaszi nagyobb áradások után (pl. 1943, 1956) csak néhány átvonuló példányt tartanak pár napra vissza.

A nádirigó (*Acrocephalus arundinaceus*) rendszeres fészkelője a nádasoknak a Bakony keleti (Bodajk-Iszkaszentgyörgy) és északi szegélyén (Hajmápuszta-Róde), évről-évre visszatérve a kisebb tavakra. Egyetlen esetben (1944 június) Tárnok és Mecserpuszta között megtaláltam a Gaja-kiöntés gyér nádas szegélyében. Időnként tehát beljebb is hatolhat a patakok mentén, az elnádasodó partszegélyekben megtelepedve, a Bakony belseje felé.

A nádi sármány (*Emberiza schoeniclus*) néhány párban mindig fészkel Bodajkon: rendszeres, bár nem gyakori madara az iszkaszentgyörgyi nádasoknak és a nádas-füves tisztásoknak. Bodajkon a dzsindzsának nevezett sajátságos terület ingóláp-szigetein tanyázott, míg a halastavak mellékén elsősorban a fűz-

bokros-zsombékos, náddal ritkásan benőtt tómenti rétek madara. Egyes években (1944, 1948) fészkel a Balinka melletti, hasonló jellegű Gaja-réteken is.

Helyenként (Iszkaszentgyörgy: Atya-major) a cserregő nádiposzáta (*Acrocephalus scirpaceus*), a nagyobb halastavaknál a foltos nádiposzáta (*Acrocephalus schoenobaenus*) is előkerült. Ugyanitt költ a cigányréce (*Aythya nyroca*) még néhány párban. A közeli magas fűből, sásos tisztásokról gyakran riasztottam a tavak víztükrére bőjtirécéket (*Anas querquedula*). A szárcsa (*Fulica atra*) és a vízityúk (*Gallinula chloropus*) a halastavaknál közönséges; a guvat (*Rallus aquaticus*) április második felétől — tehát költési időben — mindhárom Bakonyperemi tóvidéken rendszeresen mutatkozott, fészkelésével biztosan számolhatunk.

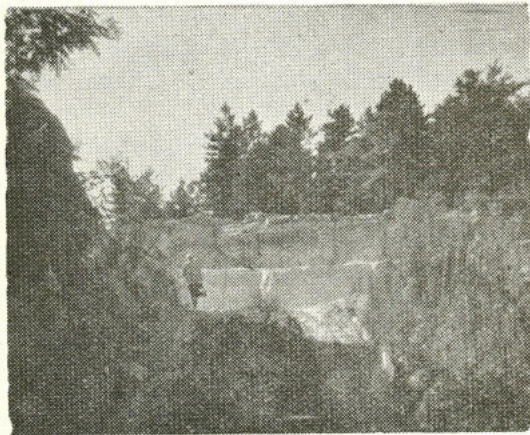
A kakukk tájunkon szívesen kalandozik a nádasok környékén — mint kakukk-gazda madár, nyilván szóbjön itt a nádírigó (az általam a karsztos dombhátak bokrosaiban legtöbbször talált tövisszúró gébics és alkalomszerűen észlve a hantmadár, az erdőkben a poszáták meg a vörösbegy mellett).

Végül nádasban, botlófűzön többször megtaláltam a gerlét.

A nádasok és turjánok világában a Keleti-Bakony szegélyén 13 új fészkelő faj jelenik meg (az összes fészkelők száma nem több 20 fajnál).

Rétek-legelők, szántók, útmenti partoldalak-árokpartok, fasorok madarai

A kis tórendszerek által közrefogott és a patakokkal szegélyezett rétek, kaszálók bizonyos fokig jellemző madárvilággal rendelkeznek a Keleti-Bakonyban. Balinka, Bodajk, Fehérvárcsurgó és Iszkaszentgyörgy patakmenti dúsfüvű kaszálóin, rétjein fészkel néhány párban a sárgabillegető (*Motacilla flava*). Az áradásos tavaszok után egyes mélyebben fekvő rétekről az utóbbi években csaknem teljesen eltűntek. Helyenként megtalálható a nagyobb réteken (pl. Bodajk és Fehérvárcsurgó között) a rozsdás csaláncsúcs (*Saxicola rubetra*) is. Minden réten ott van a bíbic (*Vanellus vanellus*) és egy-két párban előkerülhet a piros lábú cankó (*Tringa totanus*).

18. kép. Lössfalas homokbánya kisebb gyurgyalag-teleppel (*Merops apiaster*)

Abb. 18. Sandgruben mit Lösswand für eine kleinere Bienenfresser-Kolonie bei Fehérvárcsurgó

19. kép. Gyurgyalag (*Merops apiaster*)
fészkelő-ürege előtt (Iszkaszentgyörgy)

Abb. 19. Bienenfresser (*Merops apiaster*)
vor dem Nisthöhle, am Rande des Dorfes
Iszkaszentgyörgy

A mezőségek és rétek (helyenként a frissen sarjadó gabonavetések) leggyakoribb madara a mezei pacsirta (*Alauda arvensis*).

A patakparti sűrű csalános növényzetben helyenként kerül elő az énekes nádiposzáta (*Acrocephalus palustris*). Két helyen (Bodajk, Bittó) rendszeresen megtaláltam a jégmadarat (*Alcedo atthis*). Bodajkon a be nem fagyó, mély forrástavak mentén és a szintén jégpáncél nélkül maradó, gőzpárába burkolt patakok felett télen is gyakran megfigyelhettem. Fészkelőhelye az erősen alámosott löszös patak-kanyarokban a meredek partoldalak, ahol a gyurgyalaghoz hasonlóan vízszintes üreget váj a löszfalba (sokszor egy méternél is hosszabbat), melynek vége kiöblösödik, ahol az emészthetetlen és kihányt halszállkákra rakja tojásait.

Bittónál csak tavasszal és nyáron sikerült megfigyelnem a Gaja tükre fölött villámgyorsan elsuhanó fémesen csillogó, kékeszöld sziluettjét. A Gaja-Vaskaputól délre mutatkozott a legtöbbször a közeli halastavak szegélyén.

Nemcsak a patakok partoldalai, hanem csendes szekérutak meredek löszbevéágásai, homokbányák élesen letörő partoldalai (18. kép) is fészkelőhelyet jelenthetnek egy érdekesebb madarunknak: a színpompás gyurgyalag (*Merops apiaster*) (19. kép) életmódját, táplálkozási viszonyait, fészkelési ökológiáját 1946 óta kutattam bakonyszéli kisebb fészkelőtelepein. Viszonylag népesebb fészkelőtelepe csupán Iszkaszentgyörgy környékén volt (három különböző he-

lyen); kisebb telepekre bukkantam Guttamásiban, Fehérvárcsurgón, Súr határában (PAPP JENOVEL együtt), az ötvenes évek elején pedig Csatka közelében.

Az 1950-es évek közepéig ha lassan is, de emelkedett a Keleti-Bakony területén a gyurgyalagok száma; voltak esetek, amikor a terjeszkedés során csak egy-egy magános pár jelent meg egy egészen alacsony, alig fél-egy méteres löszpartszakadás oldalában és költött legtöbbször sikeresen. 8—10 ilyen magánosan fészkelő párba bukkantam ezekben az években, míg a fészkelőtelepek leginkább a szőlőhegyek közelében vagy a réteken a lucernaföldek szomszédságában találhatóak. Az esős, hűvös május-június, az ismétlődő hideg nyarak az ötvenes évek második felétől úgyszólván megtizedelték a fészkelő párokat; jelenleg a szóbanforgó területen számuk mintegy negyedére-ötödére esett vissza a másfél évtizeddel ezelőtti helyzethez viszonyítva. Számos megfigyelést végeztem fészkelőtelepeiken etetés közben, továbbá igen sok földalatti fészkelőüregük kitinpáncél-maradványait vizsgáltam át. Az ismételt vizsgálódások alapján az a véleményem alakult ki, hogy kizárólag repülő rovarokból álló táplálékuk több mint ötven százalékát a fullánkosok alkotják: főként a különböző darazsak és poszméhek; helyenként mézelő méhek is (egyik fészkelőtelepük közelében például rendszeresen vándorméhészek telepedtek meg méhcsaládjaikkal). Igen sok szitakötőt, lepkét zsákmányolnak, elfogják a cserebogarat. Időszakos kártételeiket méhesek közelében főleg tartós esőzések során észleltem, de rendszeres riasztással ilyenkor aránylag könnyű volt őket elűzni. A jelenlegi meglehetősen megfogyatkozott állományt írtás helyett egyre inkább védelemben kellene részesítenünk!

Régi fészkelőüregekben megfigyeltem már hantmadarak fészkelését. Időnként banka, kuvik, egyszer széncinege is megtelepedett és költött eredményesen telepeiken. (Másutt szalakótát figyelhettem meg). Leginkább a mezei verebek és valamivel kisebb számban a házi verebek foglalják el rendszeresen a régi, több éves gyurgyalag-üregeket. A gyurgyalagok ugyanis minden évben új fészkelőlyukat vájnak ki maguknak — esetleges pótköltéseik során új üreget készítenek, ami éppenséggel nem csekély munka, hiszen a puha löszös talajban mélységük nem egyszer eléri a két métert.

Mindig a kisebb nádas foltok, nedves rétek, kiöntések közvetlen közelében található partszakadások oldalában ütnek tanyát a Bakony keleti és északi szegélyén a parti fecskék (*Riparia riparia*). Ugyanis fontos számukra az, hogy a közvetlen közelben elegendő táplálékot adó területet találjanak. A vizek mellékén bőségesen repülő rovarok (például a sok aprótestű szunyog) valóban elegendő táplálékot biztosítanak. Eddig 6—8 helyen találtam váltakozva fészkelőtelepüket. Gyűrűzési munkám közben sokszor megfigyelhettem, hogy a partifecske-fiókáknak több mint fele külső élősködőkkel: atkákkal, kullancsokkal volt tele; elsősorban a szemzúg, a csőr mögötti részeken voltak a vérszívók, főként sok *Ixodes ricinus*.

Egyedülállóan érdekes volt éveken át a kislile (*Charadrius dubius*) fészkelése az iszkaszentgyörgyi tavaknál. (1958, 1959, 1960 május). Elhagyott, dolomitsziklás kőbánya előterében köves plató alakult ki, itt költött rendszeresen egy pár kislile — míg táplálékterületük a közeli, félig kiszáradt libaúsztató, illetve a szomszédos kiszáradt halastavak helyenként sáros-vizenyős medérfeneke volt.

Á nyár derekára már teljesen kiszáradó legnagyobb tómederben azután július végén-augusztusban a lassan megkezdődő vonuláskor néha 10—16 kislilét lehetett megfigyelni; ekkorra már ide húzódtak az elhagyott kőbánya hányóján felcseperedett fiatalok, az öregekkel együtt.

A tavak egy részének a teljes kiszáradásával (a közeli bányaművelés miatt) a táplálkozási terület eltűnt: nem jelentkeznek többé a kislilék sem. Bakony-széli fészkelésük így átmenetinek bizonyult. A megmaradt mélyvízű halastavak, illetve a mezőgazdasági művelés alá vont vagy elgazosodott régi tófenékek nem biztosítanak számukra többé életlehetőséget. Viszont rögtön megtelepedtek és a vonulás során is nagyobb csapatokban keresték fel a tájat az apró partfutókkal és réti cankókkal együtt, mihelyt a kiszáradó tómedrek, a keletkező zátonyok a kialakuló rovarvilággal táplálkozási lehetőséget biztosítottak és egyidejűleg az elhagyott köves plató a közvetlen közelben jó fészkelőhelyet is jelentett (20—21. kép).

Az utak menti árokpartok, a hosszú töltésoldalak gyakori madara a sordély (*Emberiza calandra*). Egyszerűen csengő, mégis oly jellegzetes énekét legtöbbször száraz ághegyről, távbeszélődróról, pózna csúcsáról hallatja; ha másként nem, így okvetlenül észrevehetjük.

20. kép. Kis lile (*Charadrius dubius*) fészkalja az iszkaszentgyörgyi tavak mentén, elhagyott kőfejtők hányóján

Abb. 20. Nistplatz und Gelege der Flussregenpfeifer (*Charadrius dubius*) bei dem Teichgebiet von Iszkaszentgyörgy, am Plateau eines verlassenen Kalksteingrabens

21. kép. A kis lile fészkelési és táplálkozási területe az iszkaszentgyörgyi tavaknál
 Abb. 21. Nahrungsbitop und Brutareal der Flussregenpfeifer bei dem Teichgebiet
 Iszkaszentgyörgy

Általában a bogáncsos, legtöbbször kisebb bokrokkal, magas fűvel benőtt árokpartok mellékén bukkanhatunk rá a pipiskére (*Galerida cristata*), mely télen is falvainkban-városainkban marad. Egyes helyeken az utaktól távolabb, főként száraz talajú, parlagon hagyott, elgazosodott területeken, bokrosok közelében, sokszor keskeny gyalogutak mentén találhatjuk meg a cigány-csaláncsúcsot (*Saxicola torquata*). Az országutak menti eperfás sorok, nyárfások, akácok jellegzetes madara a kis őrgébics (*Lanius minor*). Sokszor 3—4 párat találhatunk fészkelve akár 100—200 m-es útszakaszon. Tájunkon a magasabban fekvő részeket (eddig legalábbis) a kis őrgébics elkerüli; viszont mindenütt ott van a völgyeket, a szántókat, a réteket szegélyező utak mellékén. Az utakon járóktól nem tartanak, viszont az országutakat kísérő fasorokat a falvakig kísérik, települések belsejébe sohase merészkednek — ellentétben a tövisszűrő gébics-csel, melyet az utolsó másfél évtizedben a kertekben, az udvarok bokrosaiban is megfigyeltem. (Az Alföldön a kis őrgébics a magános tanyák körüli akácoknak, nyárfásoknak állandó madara, de a falvak belsejébe itt sem megy. Bakoynyi területünkön nincsenek tanyák, viszont a nagyobb majorságok körüli akácokban, nyárfaligetekben már többször megtaláltam).

Rétmenti bokrosokban helyenként előkerül a mezei poszáta (*Sylvia communis*). Az Iszkaszentgyörgy-Moha közti, régen parlagon hagyott legelőterüle-

teken minden évben mutatkozott a parlagi pityer (*Anthus campestris*), napjainkban a legelők nagyobb részét felszántották és ezért eltűntek.

Az egyik évben a Gaja alsó szakaszán, a Moha melletti réteken találta meg MÁTÉ LÁSZLÓ a réti fülesbaglyot (*Asio flammeus*), mely ritka fajból — minden valószínűség szerint — egy kora tavaszi vonulót a fehérvárcurgói réteken felriasztottam (1958 április).

A fácán (*Phasianus colchicus*), a fogoly (*Perdix perdix*) és a fürj (*Coturnix coturnix*) a negyvenes évek végére nagyon megfogyatkozott az állandóan ellenőrzött keleti-bakonyi területeimen — jelenleg viszont a fácán és a fogoly már valamennyire megközelíti a hajdani közepesnek mondható állományt a lapos, jobbára mezőgazdasági művelés alatt álló területeken — a fészkelő fürjek száma ellenben úgy látszik tartósan megfogyatkozott; változatlanul alig hallani májustól jellegzetes pityapalatty-hívásukat.

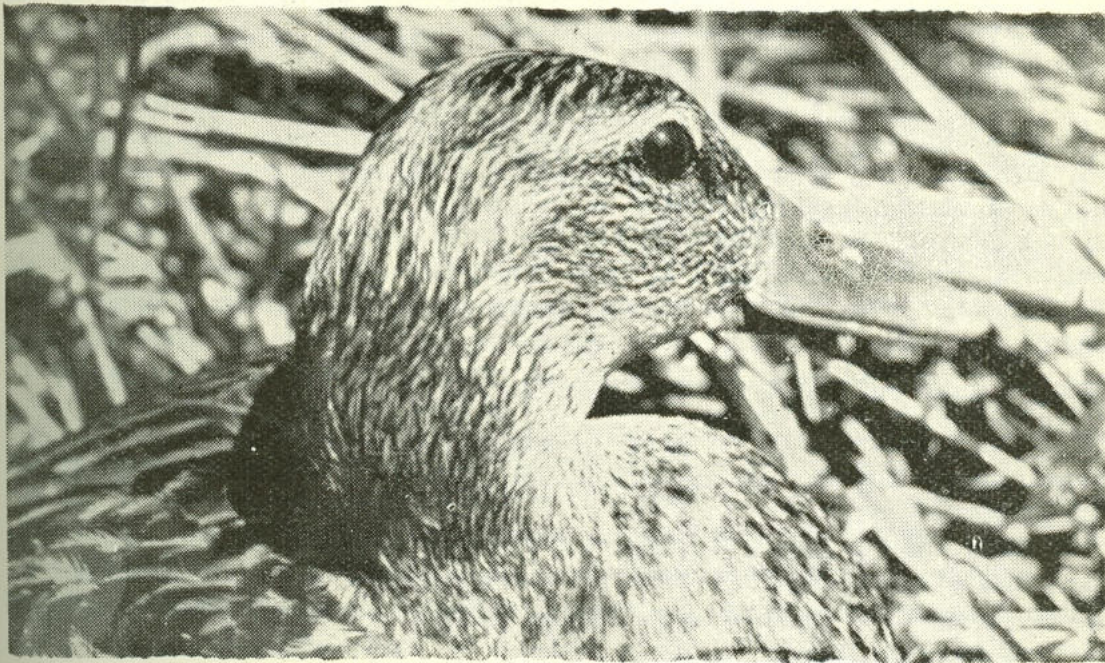
Ugyanez a helyzet a harissal (*Crex crex*), mely rejtett életet él a páradúsabb völgyek rétjein a negyvenes évek elején még sokfelé előkerült. Ma már úgyszólván alig-alig véteti magát észre jellegzetes hangjával. Bodajk, Balinka, Tárnokpuszta, Mecsérpuszta, Bakonycsernye mellett, a Gaja völgyében, a Gaja nedves rétjein a negyvenes években még mindenütt rendszeresen költött; az utóbbi években csak a Balinka melletti vizenyős réten hallottam néhányszor a hangját. A magas fűben rejtett életet él, hangja viszont mindig elárulja.

Elég sokat mozog a rétek, a mezők fölött a kakukk, át- meg átkutatva sokszor a közeli kisebb nádasok szövevényét.

A turjános részek dús fűvében néha szintén költ a tőkés réce, bár leginkább a mezők széli csonkolt fűzetek részesíti előnyben (22. kép).

22. kép. **Kotló tőkés réce (*Anas platyrhynchos*) tóparti magas fűben Iszkaszentgyörgynél**

Abb. 22. **Brütende Stockente (*Anas platyrhynchos*) in dem hohen Gras am Bachufer bei Iszkaszentgyörgy**

A legelők és szántók leggyakoribb madara a mezei pacsirta. A réteken mindenütt ott van néhány párban a búbic. Értékes, ritka fészkelő keleten Bodajk mellett és északon Hajmápusztánál a sárszalonka. Homokbányák, löszös partoldalak színpompás madara a Bakony déli, keleti, északi szegélyén, némelykor beljebb is, például Guttamásinál a gyurgyalag. Néhány párban fészkel a jégmadár. Enyhe teleken az áttelelést is megkísérelte, mint azt Bodajkon több ízben megfigyeltem. A bodajki lápréteken költött még a nádisármány.

Az országutak mentén a jellemző madarak: az árokpartokon a sordély, a pipiske; az útmenti fasorokban elsősorban a kis őrgébics.

A rétek, kaszálók, útmenti parlagok, szántók összesen mintegy 30 fészkelő (ebből 19 faj új) madárfajnak adnak otthont, táplálékszerző területet.

A települések, épületzúgok, templomtornyok, belterületek, utcai fasorok madarai

Számos madarunk van, melyek ma már elsősorban az ember közelébe húzódva, településeken, a falvakban és városokban telepsznek meg; az épületeken vagy azok tetőzugaiban, padlásokon, templomtornyokban vagy egy részük az utcák, kertek fáin, sövényekben, sőt még az öreg, téglafalazású kutak réseibe fészkelnek.

Igen érdekes a gólya (*Ciconia ciconia*) megtelepedési, fészkelési viszonyainak tanulmányozása a Bakony keleti (kisebb részben déli) és északi szegélyén.

25 évvel ezelőtt csak három községből ismertem fészkelő gólyákat: Csór, Fehérvárcsurgó, Balinka. 1 pár kéményen, 1 pár pajtatetőn, 2 pár gazdasági udvarok öreg fáin. Átmeneti fogyás következett be a csekély számú megfigyelt „gólyás községben” a negyvenes évek végére, majd 1—2 új párral ismét megszaporodott a fészkelő gólyák száma az ötvenes évek közepére.

Ekkor átmenetileg 1 gólyapár fészkel Bodajkon, a református parókia egyik kéményén. Ez a bodajki gólyafészek és a fehérvárcsurgói Gaja-malomnál levő, kiszáradt fára épített régi gólyafészek a hatvanas évek elejére teljesen elhagyottá vált. A jelenlegi 1964-65-ös helyzet az, hogy négy bakonyi községben van (illetve volt ezekben az években) lakott gólyafészek: délről észak felé haladva Csór, Fehérvárcsurgó, Balinka-Mecsér, és ami a legérdekesebb, Isztimér falvakban. Ez utóbbi kis község, meglehetősen messze van a Bakony peremétől, a sárbereki és zseriszállási zártabb erdők közé ékelve; viszonylag elég távol van a nagyobb kiterjedésű vizenyős rétektől. A község északi szegélyén, udvarszéli akácra építették fészüket ezen az igen esős 1965-ös tavaszon, azonban sajnos a lakosok a gólyapár aprójószág, baromfi-pusztításai miatt — a gólyákat májusban-júniusban végleg elűzték (TAPFER DEZSŐ—PAPP JENŐ megfigyelései).

A füstifecske (*Hirundo rustica*), molnárfecske (*Delichon urbica*), házi veréb (*Passer domesticus*) és mezei veréb (*Passer montanus*) bőven van minden községben. A mezei verebek előszeretettel fészkelnek csoportosan öreg kutak belsőjébe, téglafalak hézagaiba.

A balkáni gerle (*Streptopelia decaocto*) úgyszólván „házi madár” lett a bakonyi falvainkban is: télen-nyáron hűségesen nálunk marad. Egy iszkaszentgyörgyi gyűrűs balkáni gerlém Székesfehérvárott került elő. Bakonyi tájunkon balkáni gerlét először 1946 márciusban észleltem Bodajkon. Ugyanebben az évben nyáron Fehérvárcturgón, Iszkaszentgyörgyön, Balinkán, Mecsérpusztán és Bakonycsernyén jelentek meg (1944 tavaszán még nem mutatkoztak ezeken a helyeken). 1948 májusában Zircen járva ott is találkoztam gerlékkel. Tés községben (tési magas fennsík!) 1957 nyarán, Királyszálláson és ismét Tésén 1963 tavaszán észleltem fészkelő párokat.

Udvarokban, kertekben egyes helyeken (Bodajk, Mecsér) rendszeresen megtalálható a szürke légykapó (*Muscicapa striata*). Lugasokban, fásszínek erese alatt, tetőgerendák zúgai között kedvel fészkelni. Ugyanígy tesz a házi rozsdafarkú is (*Phoenicurus ochruros*), mely főleg a magasabban fekvő községekben gyakori.

A barázdabillegető (*Motacilla alba*) a bakonyi tájakon szintén az emberi lakóhelyek közelébe húzódott. A forgalmas bodajki pályaudvaron talpfarakások zúgaiban rendszeresen költött. Gyakran ott volt a kőbányák zajos és forgalmas hányóin, legtöbbször félreeső kőrákásokban. Ugyancsak költött zsúfolt iskolaudvar téglakerítésében. Táplálékukat rendszerint a közeli patakok, kisebb kiöntések, kertek alatti kis vízfolyások mentén keresik.

A sarlósfecske (*Apus apus*) rendszeres fészkelője volt Várpalotának, ahol főként az Öregvár környékén tanyáztak. (Veszprémben szintén van sarlósfecske szép számmal.) Jellegzetes vijjogó hangjuk, villámsebessen nyilaló röptük azonnal jelzi jelenlétüket. Találkoztam velük Bátorkő-Pusztapalota szikláinál, romok közelében, valamikor itt talán ugyancsak fészkelhettek. Sokszor cikáznak együtt vörösvércsékkel, de a sarlósfecskék a vércsénél jóval kiválóbb repülő és nagyon hamar faképnél hagyják őket.

A kövirigó Bodajk belterületén a negyvenes évek végén állandóan és rendszeresen mutatkozott: sikerült megfigyelnem fészkelését több ízben a romos, lakatlan kastély falában, valamint a katolikus templom árkádsoraiban, a tetőpárkány zugaiban. Várromok omladozó falai között sokszor találkozhatunk vele — így a cseszneki várnál sikerült megfigyelnem.

A balkáni fakopáncsot (*Dendrocopos syriacus*) az ötvenes évek elejétől rendszeresen megfigyeltem Iszkaszentgyörgyön; 1956-tól Bodajkon és Iszkaszentgyörgyön minden évben rendszeresen fészkeltek, a fészkelő párok száma is növekedett.

Többször költött falvak forgalmas belterületén, többfelé előszeretettel odvas eper- (szeder-) fákban, alkalomadtán útszéli diófában. Az utakat szegélyező gömbakácokban a tengelic és a zöldike mellett nagyon sokszor megtaláljuk a csicsörkét, egészen bizalmasan viselkedve. A balkáni gerlét az egyik legmagasabban fekvő bakonyi községben, Tésén szintén ismételtén megtaláltam. A kerítések melletti sövény sorokban, gyakran tujafák sűrűjében rendszeresen ott bujkál a kisposzáta; lágyan csengő hívogatója a csicsörkének egyhangú dalával együtt emberközelségbe hozza falvainkban a madáréneket.

Végül meg kell emlékezni a gyöngybagolyról (*Tyto alba*), mely bakonyi falvainkban már csak egy-két templompadlás rejtettebb életet élő fészkelője. A lakosság nem nagyon ismeri. Néhol a tornyok elvadult házi galambjainak fiataljait zsákmányolja, de amellett egérszűrtető.

10, főképpen a községekben fészkelő madárfaj jelölhető meg, mint elsősorban emberközeli fészkelő faj.

Madár-gyűrűzési kísérleteim a Keleti-Bakonyban

A költöző madaraknak fémgyűrűvel való megjelölésére MORTENSEN dán kutató kezdeményezése nyomán a század elején hazánkban is megtörténtek az első lépések.

VÖNÖCZKY-SCHENK JAKAB számos gyűrűzési kísérletben tisztázta hová vonulnak telelésre (és hogyan térnek vissza évről-évre eredeti fészkelőhelyeikre) alföldi szikeseink, rétjeink jellemző madarai, mint pl. a széki lile, a bibic, a goda.

A későbbiekben hazai gólyáink vonulását tisztázták: hogyan, merre vonulnak a Boszporuszon, Törökországon át afrikai-délafrikai téli szállásaikra.

WARGA KÁLMÁN hosszú és eredményes munkát végzett a nagy nádasainkban, főleg a Kisbalatonon fészkelő gémféléink vonulásának felderítésére (kócsagok, szürke- és vörösgémek, kanalasgémek), majd főleg az odúlakó énekesmadarak gyűrűzésében.

A nehezebben megközelíthető helyeken fészkelő erdei madárfajok gyűrűzése, vonulásuk pontosabb kutatása viszonylag lassabban haladt, ezen a területen kevesebb adattal, ismerettel rendelkezünk.

Ezért kezdtem el rendszeresen az ötvenes évek második felében — a Madártani Intézet támogatásával — a Bakony erdeiben az erdei fészkelők gyűrűzését.

A madarak csüdjére alkalmas méretű, nem szoros alumínium gyűrűt erősítünk. Minden egyes gyűrűbe más-más szám van préselve; a HUNGARIA felirat alapján küldik vissza az idegen tájakon elejtett vagy elfogott vándormadarak gyűrűit Budapestre. A gyűrűk sorszámának megfelelően rögzítjük esetenként jegyzőkönyvben a gyűrűzés helyét (pontos földrajzi koordinátákkal), időpontját, a gyűrűző nevét, a madárfajt, (öreg madár, fészekben gyűrűzött fióka, stb.).

Fészekben gyűrűzött bakonyi madarak előkerülésével kapcsolatban a következő eredményekről tudok beszámolni:

Iszkaszentgyörgyön gyűrűzött gerle, illetve örvösgalamb Dél-Itáliában, illetve Szardinia szigetén került meg.

Ugyancsak iszkaszentgyörgyi balkáni gerle nem ment messze: őszi kóborlása során Székesfehérvárott fogták be.

Bakonyi, fészekben gyűrűzött egerészölyvem a mezőföldi Soponyáig jutott. Az egyik festői sziklavölgyben gyűrűzött kerecsenem a Duna északi partján, szlovák területen Bősnél pusztult el.

Meggyűrűzött öreg gyurgyalagok néhány éven át megfigyelve (és részben újra befogva) ismételten visszatértek megszokott fészektelepükre (Iszkaszentgyörgy).

Az ötvenes évek végén megkezdett madárgyűrűzési kísérleteim a Keleti-Bakonyban is adtak már néhány érdekes eredményt. További vizsgálatokra van szükség, hogy mélyebb betekintést nyerjünk a madárpöplációk mozgásának irányába, kellő számú szerencsés visszajelentés-megtalálás esetén a mozgások és a vonulás dinamikájába.

Összefoglalás

A Keleti-Bakony madárvilágát tárgyalva, 10 különböző élőhely-típust körvonalazva részletesen ismertettem az itt fészkelő madárfajokat.

A legtöbb költő madárfaj — részint állandóan a területen maradók, részint a vonulók — a vegyes tölgyes lomberdőkben található meg; az egyes madárpopulációk sűrűsége is a tölgyesekben a legnagyobb.

40 rendszeresen fészkelő madárfajt mutattam ki a Keleti-Bakony vegyes tölgyes-körises erdeiben.

A tölgyesek, a kevert tölgyes-körises állományok a vizsgált bakonyi területeken többféle társulástípusba tartoznak. Igen gyakori a melegkedvelő karszt-tölgyes (*Orno-Quercetum*), elterjedt a cseres-kocsánytalan tölgyes (*Quercetum petraeae-cerris*), a gyertyános kocsánytalan tölgyes (*Quercopetraeae-Carpinetum*), ez utóbbi főleg az észak-északnyugati oldalakon. Helyenként találunk cseres-kocsányos tölgyeseket is (*Potentillo-Quercetum*), egyes karsztos oldalakon a molyhos tölgyesek is (*Quercetum pubescenti*) megtalálhatóak. Bittónál, a Bogrács-hegyen, Bodajk határában a gyöngyvirágos tölgyesek (*Convallario-Quercetum*) kisebb állományaira bukkantunk rá, leginkább egyes nedvesebb völgyek mentén.

Jellemző és gyakori madarai a tölgyes erdőtársulásoknak a pinty, az odúlakó tarkaharkály, nyomában a seregélyekkel, a cinegék közül a leggyakoribb széncinegével. Gyakori a feketerigó, az énekes rigó, a csilpcsalp-füzike, a gerle. Főleg a zárt tölgyesek jellemző ragadozója az egerészölyv, értékes ragadozómadár-ritkaságunk a Keleti-Bakonyban a vörös kánya. Rendkívül gyakori, jellegzetes madara a bakonyi tölgyeseknek a szajkó.

A Keleti-Bakonyban meglehetősen gyakori karsztos völgyek mentén érdekes erdőtársulás a hársas-körises törmeléklejtő-erdők (*Mercuriali-Tilietum scutellarietosum columnae*) világa. Jellemző, ritka madara egyes helyeken a kerecsen (váltakozva sziklán és fán), helyenként a kiemelkedő, napsütötte, kopár sziklafalakon a kövirigó.

A Keleti-Bakony bükkösei a magasabban fekvő részeken leginkább mészkedvelő bükkösök (*Melitti-Fagetum*); jellemző, ritka madarai a feketeharkály, az odúgalamb. Gyakoribbak a bükkösökben a sisegő füzike és az örvös légykapó, helyenként az ökörszem. Eddig még nem sikerült megtalálnom a bakonyi bükkösökben a kis légykapót, pedig ott kell lennie az öreg bükkös szálerdőkben; a szomszédos Vértes hasonló bükköseiben rendszeres fészkelő. Ezzel szemben FARKAS TIBOR leírja fészkelését a Barok-völgyből.

Az ültetett feketefenyő állományok (*Pinus nigra*) jellemző madara a karvaly. Előszeretettel húzódik a fenyvesekbe a szajkó. Viszonylag gyakoribb a fe-

ketefenyőn az örvösgalamb, elég sok a gerle. A Keleti-Bakonyban csaknem kizárólag feketefenyő-erdőfoltokba húzódik a kaba; az erdei fülesbaglyot szintén sokszor megtalálhatjuk fenyőn. Léprigót, fitiszfűzikét eddig ezen a tájon feketefenyő-erdők szegélyein találtunk.

A viszonylag rosszabb erdőtalajt jelentő karsztos domboldalakon, hegyhátakon sokfelé megtaláljuk a Keleti-Bakonyban jellegzetes elegyes karszterdőköt (*Fago-Ornetum*). Igen gyakoriak a cserszömörccés bokorerdők (*Cotino-Quercetum pubescentis*), melyek többfelé megtalálhatók. Nagy területek vannak, ahol csak a kökényes-galagonyás-vadrózsás bozót — helyenként meglehetősen csenevész akácokkal — képes csupán megmaradni (pl. Bodajk, Bittó, a Bográcshegy környéke, a Baglyashegy, Tés környéki fennsíkok, az Öreg Futóné környékének egyes részei).

Gyakori és jellemző madara ezeknek az élőhelyeknek a citromsármány, a tövisszúró gébics; ritkább, de szintén nagyon jellegzetes fészkelő a karvalyposzáta, a kenderike.

A bozótosok mellett szintén többfelé beékelődik az erdős részek közé nyílt dolomit sziklagyep-társulás (*Festucetum-glaucæ-hungaricum*).

Nagyobb kiterjedésű, dolomitos, kopár fennsíkon fészkel a Csór fölött, valamint Iszkaszentgyörgy és a Baglyashegy között az ugartyúk.

A parkerdők, régi kastélyok körül elterülő erdős ligetek faállománya erősen vegyes; sok bennük a túlevelű fa (helyenként kisebb lucfenyő-csoportok is akadnak.) Vadgesztenyések, diófások minden parkban vagy a mellettük húzódó gyümölcsösök mellett megtalálhatók.

A parkokban, a parkerdőkben nagy számmal találunk énekesmadarokat, gyakoriak az odúlakók. Megjelenik a nyaktekeres, erősen terjeszkedik és nő az állománya a balkáni fakopáncsnak. Sok a zöldike, a tengelic, megjelenik a csi-csőrke, jellemző madár a parkokban, a gyümölcsösökben a sárgarigó. Sok a gerle, van örvösgalamb. Értékes ritkaság, főleg a diófásokban és a gyümölcsösökben a füleskuvik.

A patak völgyekben, főként a Gaja mentén, égerligeteket (*Aegopodio-Alnetum*) találunk. Iszkaszentgyörgynél az égeres szép keserűlapu (*Petasitetum hybridum*) társulásos tisztásokkal váltakozik; az égeresek külső szegélyén sok őszi kikerics, szeptemberben pompás lila virágszőnyeggel borítva a réteket.

A füzesek és nyárfások elsősorban a Gajának, a Bakonyérnek a völgyek tisztásaira való kilépése után jelennek meg a rétekekkel, kaszálókkal tagolt tájban.

Jellemző madaraik a varjak, a szarka, a csóka, a vörösvércse; főleg a nyárfás ligetekben, a füzesekben gyakori a zöld küllő, odúiban később a szalakóta, a banka. A vetési varjú újabban megkísérelt megtelepedni egyes parkokban (pl. Fehérvárcsurgó), de az üldözések, fészkeik lelökése után jobbára visszahúzódtak az emberektől kevésbé zavart patakmenti liget-erdőkbe, ahol a dolmányos varjú szintén közönséges.

A szurdokerdőt (*Phyllitidi-Aceretum*) helyenként találjuk meg a Keleti-Bakonyban; például a fehérvárcsurgói, bodajki, bakonyánai egyes Gaja-szalkásokon. E paradús erdők madárvilága viszonylag szegényes: poszáták (barátka), fülemüle, rigók, fűzikék élénkítik jobbára csak e sűrűlombú, gyéribb aljnövényzetű erdőinket.

A nádasok (*Scirpeto-Pharagmitetum*) mellett csátés láprét (*Schoenetum nigricantis*), helyenként zombéksásos (*Caricetum elatae*) területek alakultak ki a Bakony keleti és északi szegélyén; ritka fészkelőjük egy-két helyen a sárszalmonka, közönségesebbek a kisebb nádasokban a nádirigó, a pocgém.

A kaszálókon, a párás völgyek rétjein éppenséggel nem gyakori, de jellemző madár a haris; mindenütt ott van néhány párban a bíbic (a Bakonyban beljebb, Bakonycsernye, Súr rétjein éppúgy, mint lejjebb, a nagyobb völgyek, medencék szegélyén, a Bakony határvonalánál, Bodajk, Réde közelében). A bíbicet néha egy-egy párban a piros lábú cankó kíséri (pl. Fehérvárcsurgó rétjein). Leggyakoribb madár a réteken a mezei pacsirta.

Jellemző madara az árokpartoknak, az utak mentének a sordély, a pipiske, helyenként a cigány-csaláncsúcs. Az útmenti fasorokban gyakori a kisörgébics. Löszpartok, patakok meredek, agyagos-löszös letöréseinek gyakori madarai a Keleti-Bakony sík területein a parti fecskék; ritkább, néhány helyen kisebb telepekben költ a gyurgyalag, két helyen megtaláltam egyszer-egyszer a jégmadarat.

A bakonyi tájak településeinek leggyakoribb fészkelői a házi és a mezei verebek mellett a balkáni gerlék és a csicsórke. Néhány helyen fészkel még a gólya.

Két és fél évtizedes megfigyelő és területkutató munka és irodalmi adatokkal történő kiegészítések után a Keleti-Bakony területén 121 biztosan fészkelő madárfajt tudtam kimutatni. Ehhez járul még 3, minden valószínűség szerint fészkelő faj.

Átvonuló, kóborló és téli vendég madárfajok a Keleti-Bakonyban

A tavaszi és az őszi madárvonulás idején mozgalmasabb a bakonyi erdők madárélete és előkerülnek olyan fajok, melyek átvonulóban csak rövid pihenőt tartanak középhegységi tájainkon. Ugyanez áll — bizonyos fokig kisebb mértékben — a téli madármozgalmakra, amikor a messzi Észak, a Kárpátok vagy esetleg az Alpok egyes madarai jelennek meg a számukra enyhébb klímát jelentő bakonyi tájainkon.

Ilyenkor viszonylag ritkább fajokkal is találkozhatunk az erdőn, a parkokban, sokszor a falvak belterületén.

A tavaszi vonulást az időjárástól függően korábban vagy később a szalonkák érkezése szokta bevezetni. A Gaja erdős völgyei mentén nem egyszer igen élénk szalonkamozgást, jó tavaszi húzásokat tapasztaltam. Fészkelésre (ahogy erre nézve már a vegyes tölgyes lomberdők madáréletének tárgyalása során kitértem) csak néhány helyen és viszonylag ritkán maradnak vissza.

Kora tavasszal mindig megfigyelhető az északra tartó füzikék, örvös- és helyenként kormos légykapók (*Muscicapa hypoleuca*) átvonulása. Főleg a parkokban, a lazább állományú tölgyesekben mutatkoznak fölös számban.

Egyes években (pl. 1942, 1943 telén) nagyobb számban mutatkozó színpompás tollazatú süvöltők (*Pyrrhula pyrrhula*) március végéig, április első napjaiig maradtak területünkön (főként Bodajk környéki megfigyelések).

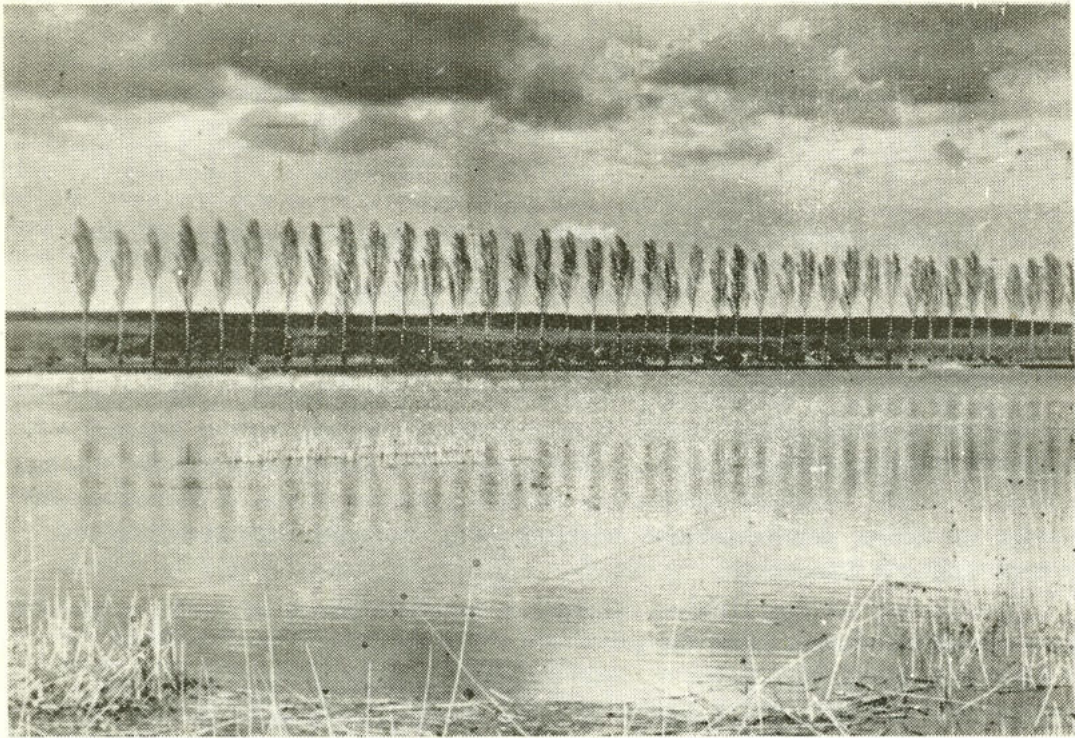
Tavaszi vonulási időben hegyi billegetőt (*Motacilla cinerea*) figyelt meg NAGY IMRE Rédénél, FARKAS TIBOR pedig többek között a Barok-völgyben a Gajánál (Balinka).

Egyes években csízek (*Carduelis spinus*) nemcsak elszórtan, hanem legtöbbször csapatosan mutatkoztak; sokszor még április elején is megfigyeltem őket bakonyi erdőkben, parkokban (pl. 1959, 1960).

Május közepétől meglehetősen sok lappantyú figyelhető meg, riasztható fel a napsütötte, köves erdei tisztásokon, a karsztos, kopárabb részeken. Ezek északabbra vonuló, megpihenő példányok.

Ritka, értékes madár-vendége a Bakonyinak a hajnalmadár (*Tichodroma muraria*). PAPP JENŐ a cseszneki vár falain-szikláin észlelte júniusban.

Vízerek, tocsogók mentén gyakran riasztottam fel réti cankókat (*Tringa glareola*).

23. kép. Halastavak Iszkaszentgyörgynél. Kora tavasszal és ősszel sok vonuló vízimadár pihen meg itt. Jellemző és állandó fészkelők is akadnak: pocgém (*Ixobrychus minutus*), bölömbika (*Botaurus stellaris*), tőkés réce (*Anas platyrhyncha*), szárcsa (*Fulica atra*), vízityúk (*Gallinula chloropus*), nádírigó (*Acrocephalus arundinaceus*)

Abb. 23. Fischteichgebiet bei dem Dorfe Iszkaszentgyörgy. Der Vogelzug im Frühling und Herbst ist hier besonders intensiv. Regelmässige Brutvögel sind daneben: Zwergrohrdommel (*Ixobrychus minutus*), Grosse Rohrdommel, (*Botaurus stellaris*), Stockenten (*Anas platyrhyncha*), Blässhühner (*Gallinula chloropus*), Teichhuhn (*Fulica atra*), Drosselrohrsänger (*Acrocephalus arundinaceus*)

Elsősorban Iszkaszentgyörgy halastavain (23. kép), továbbá a Gaja mentén, Bittó környékén, a Gaja-Vaskaputól délre, Fehérvárcsurgó, Bodajk, Hajmáspusztá rétjein még többféle átvonuló és kóborló vízimadarat figyelhetünk meg: rendszeresen mutatkozott a szürke gém (*Ardea cinerea*), vörös gém (*Ardea purpurea*), búbos vöcsök (*Podiceps cristatus*), elvétve feketenyakú vöcsök (*Podiceps nigricollis*), valamint csörgő réce (*Anas crecca*) — csaknem mindig párban. Az iszkaszentgyörgyi tavakon több alkalommal megfordult kora tavasszal a nyári lúd (*Anser anser*). A halastavaknál tavasszal és ősszel szép számban mutatkoznak a dankasirályok (*Larus ridibundus*), néha küszvágó csérek (*Sterna hirundo*), májusban-júniusban. Egyszer-másszor elvetődtek az iszkaszentgyörgyi tavakra ezüstsirályok (*Larus argentatus*), mint azt az őszi ún. synchron-megfigyelések során szeptemberben (néhánykor augusztusban) már tapasztaltam.

Ritkábban kendermagos récéket (*Anas strepera*), és kanalas récéket (*Spatula clypeata*) láthatunk a tavak környékén; legtöbbször párban mutatkoztak.

Hangjuk után ítélve valószínűsíthető, hogy a sűrű nádas részekben van vízicsibe (*Porzana parva*); vonuláskor mindenesetre mutatkoznak.

A kislilék költőhelyén (Iszkaszentgyörgy) mind a tavaszi mind az őszi vonuláskor rendszeresen megjelennek apró partfutók (*Calidris minuta*); némelykor május vége felé réti cankókkal együtt.

Egyetlen megfigyelt esetben egy magányos bakcsó (*Nycticorax nycticorax*) éjszakázott az iszkaszentgyörgyi parkban. Valószínűleg a tavak menti égeresekben rendszeresen megfordulnak vonuláskor.

Bodajkon a turjános rétek felett őszi vonulási időben egy alkalommal hamvas rétihéját (*Circus pygargus*) sikerült megfigyelnem.

Egyes hidegebb teleken nagy csapatokban jelentek meg a csonttollú madarak (*Bombycilla garrulus*); igen gyakran a parkokban, a falvak belterületén. Előszeretettel tanyáztak, kerestek táplálékot a japánakácokon. Bodajkon a csonttollú madarakkal együtt különösen sok süvöltő mutatkozott 1941-1942 telén, amikor különösen kemény volt a tél a Bakonyban! Ezen a télen már novemberből keresztesőrűek (*Loxia curvirostra*) szép számmal mutatkoztak (Bodajkon többet le is lőttek közülük lucfenyőről), magam főleg a lucfenyők toboztermését bontogatva figyeltem meg őket; sokszor bujkáltak feketefenyőkön.

Ugyanakkor lucfenyőkön elég sok királyka mutatkozott. A királyka (*Regulus regulus*) HORVÁTH LAJOS megfigyelése szerint 1954-ben fészkelte bakonyi lucos állományban (Hódosér). Hoztak hozzám abban az évben (1942-ben) elhullott madarakat, köztük ekkor egyet tüzesfejű királykának (*Regulus ignicapillus*) határoztam meg.

A hidegebb teleken többször figyeltem meg a falvak körüli gázosokban a zsezsét (*Carduelis flammea*), nagyobb csapatait pl. legutóbb 1959 decemberében Iszkaszentgyörgynél.

Csaknem minden télen szép számmal mutatkoztak fenyőrigók (*Turdus pilaris*), elsősorban a fagyöngyös tölgyesekben.

Nem minden télen sikerült megfigyelni fenyőpintyet (*Fringilla montifringilla*).

Állandó téli vendég a Keleti-Bakonyban a gatyásölyv (*Buteo lagopus*). Már novemberből sokszor szem elé kerül a kis sólyom vagy törpesólyom (*Falco columbarius aesalon*), a „téli sólyom”.

Nagy őrgébicset (*Lanius excubitor*) NAGY IMRE adatai alapján többször észlelték már a Bakonyban.

Végül néhány adat a ritkábban megfigyelt ragadozókról: békászó sast (*Aquila pomarina*) egyetlen esetben figyeltem meg Csór fölött, a hegyeken átrepülőben. A dombok aljában, a Sárrét nagykiterjedésű tözezes láprétjei esetleg mint táplálkozóterületek szóbjöhethetnek e ritka sasunk számára. Régi bakonyi irodalmi emlékek még mint *Aquila naevia*-ról, majd lármás sasról tesznek említést róla.

Ugyancsak egyetlen egyszer volt alkalmam a Bakonyban kígyászölyvet megfigyelni, a Baglyashegy mögött. Alkalmos táplálkozóterületek vannak számára, így a Keleti-Bakonyban gondosan kell kutatnunk fészkelőhelyét.

Viszonylag közönséges, a csóri tavakról átlátogató vendége olykor az iszkaszentgyörgyi halastavaknak a barna rétihéja (*Circus aeruginosus*), de itt nincs olyan nagyobb kiterjedésű nádas, ahol eddig meg merték volna kísérelni a fészkelést.

Egykori feljegyzések szerint fészkelte volna a Bakonyban uhu is; erre nézve eddig semmi elfogadható bizonyítékot az elmúlt évtizedek kutatásai folyamán nem találtam, az uhu számára alkalmas sziklagörgeteges fészkelőhelyek egy részének átkutatása során.

Ugyanígy jelenleg már nem valószínű, régebben a Bakonyban is előforduló császármadár fészkelése sem.

Átvonuló vagy kóborló, a bakonyi tájakon (legalábbis az eddigi megfigyelések szerint) nem költő, megfigyelt madaraink száma 23.

A téli vendég-fajok száma (az eddigi megfigyelések alapján) viszonylag kevés, mindössze 11.

Népies madárnevek a Keleti-Bakony vidékéről

Kutatásaim során megkíséreltem összegyűjteni a vizsgált területen a nép körében még ma is élő, népies madárneveket. Azt tapasztaltam, hogy elsősorban a mezőgazdaságban dolgozók körében élnek régi vagy tájjellegűnek tekinthető madárnevek. Elsősorban az idősebb emberek azok, akik a madarakat ismerik és a „tankönyvtől” eltérő népies madárneveket rendszeresen használják. Az öregek mellett az iskolába járó fiatalok között talákoztam elég szép számban érdeklődő és a madarak ismeretében (és szeretetében) kitűnő ifjakkal, ők azonban természetesen jobbra az öregektől megtanult, ismert neveket használták. HERMAN OTTÓ írja, hogy nem igen akad nép, mely az ég madarai közül annyit ismerne és annyit tudna megnevezni mint a magyar.

A Bakonyban hallott madárnevekből igyekszem itt egy csokorralalót közreadni.

Öklöm vöcsök, törpe vöcsök	Kis vöcsök (<i>Podiceps ruficollis</i>)
Búvár	Búbos vöcsök (<i>Podiceps cristatus</i>)
Kékgém	Szürke gém (<i>Ardea cinerea</i>)
Barnagém	Vörös gém (<i>Ardea purpurea</i>)
Kisbika	Pocgém (<i>Ixobrychus minutus</i>)
Nádibika	Bölgébika (<i>Botaurus stellaris</i>)
Őszi lúd, őszi liba	Vetési lúd (<i>Anser fabalis</i>)
Kékfejű ruca	Tőkés réce (<i>Anas platyrhynchos</i>)
Fecskefarkú kánya	Vörös kánya (<i>Milvus milvus</i>)
Feketekánya	Barna kánya (<i>Milvus migrans</i>)
Síró kánya, „sas”	Egerészölyv (<i>Buteo buteo</i>)
Tikhordó kánya	Héja (<i>Accipiter gentilis</i>)
Tavi sas	Barna rétihéja (<i>Circus aeruginosus</i>)
Téli kánya	Gatyás ölyv (<i>Buteo lagopus</i>)
Fekete vércse	Kaba (<i>Falco subbuteo</i>)
Fácány	Fácán (<i>Phasianus colchicus</i>)
Fütyülő sneff	Piroslábú cankó (<i>Tringa totanus</i>)
Bébic	Bíbic (<i>Vanellus vanellus</i>)
Mocsári sneff	Sárszalonka (<i>Gallinago gallinago</i>)
Székács	Örvös galamb (<i>Columba palumbus</i>)
Vadgalamb, gerlicze	Gerle (<i>Streptopelia turtur</i>)
Búgógalamb	Balkáni gerle (<i>Streptopelia decaocto</i>)
Vészbagoly	Kuvik (<i>Athene noctua</i>)
Nagyfejű bagoly	Macsskabagoly (<i>Strix aluco</i>)
„büksifejű bagó”	

„Bagófecske”	Lappantyú (<i>Caprimulgus europaeus</i>)
Gyurgyóka	Gyurgyalag (<i>Merops apiaster</i>)
Kékesóka	Szalakóta (<i>Coracias garrulus</i>)
Dutka, бүдös banka	Búbos banka (<i>Upupa epops</i>)
Zöld zsóna	Zöldharkály (<i>Picus viridis</i>)
Verébharkály	Kis fakopáncs (<i>Dendrocopos minor</i>)
Kontyos pacsirta	Pipiske, бúbos pacsirta (<i>Galerida cristata</i>)
Villás fecske	Füsti fecske (<i>Hirundo rustica</i>)
Gatyás fecske	Molnárfecske (<i>Delichon urbica</i>)
Marti fecske	Partifecske (<i>Riparia riparia</i>)
„Aranymál”	Sárgarigó (<i>Oriolus oriolus</i>)
(gyakori tájnév pl. a „Somosmál”)	
Tarkavarjú, szürke kánya	Dolmányos varjú (<i>Corvus cornix</i>)
Fekete kánya	Vetési varjú (<i>Corvus frugilegus</i>), de mondják a barna kányára is.
Mogyorós mátyás	Szajkó (<i>Garrulus glandarius</i>)
Farkos cinege	Ószapó (<i>Aegithalos caudatus</i>)
Famászó	Fakusz (<i>Certhia brachydactyla</i>)
Téli rigó	Fenyőrigó (<i>Turdus pilaris</i>)
Kormos csaláncsúcs	Cigány-csaláncsúcs (<i>Saxicola torquata</i>)
Füstharkú cinege	Házi rozsdafarkú (<i>Phoenicurus ochruros</i>)
Nádiveréb	Nádirigó (<i>Acrocephalus arundinaceus</i>)
Nádiveréb	Nádisármány (<i>Emberiza schoeniclus</i>)
Bábaszarka	Kis őrgébics (<i>Lanius minor</i>)
Csettegető	Tövisszűrő gébics (<i>Lanius collurio</i>)
Vasorrú veréb, kosorrú pinty	Meggyvágó (<i>Coccothraustes cocc.</i>)
„Stiglic”	Tengelic (<i>Carduelis carduelis</i>)
Pintyőke	Pinty (<i>Fringilla coelebs</i>)
Sármán	Citromsármány (<i>Emberiza citrinella</i>)
„Surgyj”, surgyé	Sordély (<i>Emberiza calandra</i>)

Die Vogelwelt aus dem Ost-Bakony Gebirge

(Zusammenfassung)

Es wurde die Vogelwelt des Ost-Bakony Gebirges diskutiert — am Grunde 25-jähriger eigener Feld-Beobachtungen des Verfassers, mit dauernden Untersuchungen an den verschiedenen Gegenden im Ost-Bakony, am ungefähr 900 km² (grösstenteils) Waldgelände (Karte 3).

Dieses Gelände liegt — ringsum — mit den folgenden Städten und Dörfern, bzw. Grenzen umgeben: Veszprém—Zirc—Cuha—Bakonyér—Bakony-sárkány—Bodajk—Iszkaszentgyörgy—Csór—Várpalota—und wieder Veszprém.

Verfasser konnte in diesem Gebiet die Vogelwelt vom Jahre 1940 bis zum Jahre 1965 regelmässig studieren; er war sich innerhalb dieser 25 Jahren mindestens 5000 Stunden lang mit dauernden feldornithologischen und brutbiologischen Studien im Bakony — an den verschiedenen Brutbiotopen und während des Vogelzuges und auch im Winter — beschäftigt.

Im ersten Hauptteil wurden die Brutvögel der Ost-Bakonyer Gegenden geschrieben, an 10 verschiedenen grösseren Brutarealen innerhalb dieser Gelände.

Die Vögel der gemischten Eichenwälder im Ost-Bakony

Die Waldbestände im Ost-Bakony bestehen hauptsächlich aus trockenen Zerreichenwäldern (*Orno-Quercetum pubescentis*), aus Hainbuchen-Eichenwäldern, teilweise auch aus Flaumeneichen-Buschwald und aus anderen kleineren Eichen-Assoziationen. Charakteristische Brutvögel sind in diesen Wäldern:

Eichelhäher (*Garrulus glandarius*), Turteltaube (*Streptopelia turtur*), Buchfink (*Fringilla coelebs*), Grosser Buntspecht (*Dendrocopos maior*), danach Stare (*Sturnus vulgaris*), Kohlmeisen (*Parus maior*). Häufig sind der Zilp-zalp (*Phylloscopus collybita*), besonders in den feuchten Tälern die Nachtigalle (*Luscin'a megarhynchos*), der Mönchgrasmücke (*Sylvia atricapilla*), Singdrossel (*Turdus philomelos*), Amsel (*Turdus merula*). Der häufigere Raubvogel ist in den grösseren Eichenwäldern der Mäusebussard (*Buteo buteo*).

Charakteristischer Seltenheit ist der Gabelmilan oder Roter Milan (*Milvus milvus*), sehr selten brütet noch der Kaiseradler (*Aquila heliaca*), noch seltener der Zwergadler (*Hieraaetus pennatus*).

In einigen verlassenem, höher liegenden Wäldern brütet noch vereinzelt der Waldschnepf (*Scolapax rusticola*) auch.

Es wurden insgesamt 42, in den verschiedenen Bakonyer Eichen-Assoziationstypen brütende Vogelarten besprochen.

Die submontane Buchen-Mischwälder (Melitti-Fagetum hungaricum)

Charaktervögel sind: der Schwarzspecht (*Dryocopus martius*), Hohltaube (*Columba oenas*), Halsbandfliegenschnäpfer (*Muscicapa albicollis*), der Zaunkönig (*Troglodytes troglodytes*), Waldlaubsänger (*Phylloscopus sibilatrix*). In der Nähe einiger stillen, verlassenem Waldschonungen nistet noch im Ost-Bakony, hauptsächlich in dem Buchenwäldern, der Habicht (*Accipiter gentilis*) auch.

Charaktervögel der Bakonyer Dolomittelswände und der Schuttabhängwälder des Ost-Bakony (Mercuriali-Tiliatum scutellarietosum columnae)

Der Würgfalke (*Falco cherrug*) und der Steinrötel (*Monticola saxatilis*) sind an den warmen Felshängen — nur vereinzelt — geschützte und wertvolle Brutvögel. In einigen Schuttabhängwäldern zieht der Würgfalke in Wechselhorste (Bussard- und Milanhorste). Ursprünglich sind sie Felsenbrüter.

In einigen Tälern kann man manchmal an den Schuttabhängen — in erster Linie auf alten, hohen Eichen — den Gabelmilan auch finden.

Die Brutvögel der Schwarzföhren- (Pinus nigra-)Bestände

Im Bakony findet man nur selten Fichten; es gibt in einigen Gegenden Kieferbestände; unter der wenigeren Nadelwälder finden wir meistens Schwarzföhren-Wälder (*Pinus nigra*-Bestände).

Charaktervögel sind in den offeneren Bakonyer Nadelwäldern der Sperber (*Accipiter nisus*), Baumfalke (*Falco subbuteo*), Waldohreulen (*Asio otus*) — wo vorerst die Nebelkrähen und die Elster nisteten. Der Ringeltaube und die Tureltauben sind auch häufig. In manchen Schwarzföhren-Beständen leben viele Eichelhäher, welche ihre Brutplätze sehr gern in diesen Nadelwäldern auswählen.

Der Fitislaubsänger (*Phylloscopus trochilus*), die Heidelerche (*Lullula arborea*) brüten auch bei einigen stillen Föhrenschonungen in dem Ost-Bakony.

Vögel in den Karst-Buschwäldern (verschiedene Assoziationstypen Fago-Ornetum, Cotino-Quercetum pubescentis) und an den trockenen-kalkigen Hängen der einigen höher liegenden Karst-Ebenen (Festucetum-glaucæ-hungaricum)

Typische Brutvögel sind die Goldammer (*Emberiza citrinella*), der Rotrückenkönig (Lanius collurio), der Bluthänfling (*Carduelis cannabina*), teilweise der Sperbergrasmücke (*Sylvia nisoria*). Diese letzten Drei in erster Linie dort, wo der Schlehdorn, der Weidorn, die Heckenrosen blühen, meist in dem dichtesten Gebüsch. An den Kalk-Ebenen ist ein typischer Brutvogel der Steinschmätzer (*Oenanthe oenanthe*). Vor einigen Jahren war der Triel (*Burhinus oediconemus*) auch regelmässiger Brutvogel, z. B. bei dem Dorfe Csór.

Vögel der Park-Wälder, der Obstkulturen

Häufigere Brutvögel sind: der Grünling (*Chloris chloris*), der Stieglitz (*Carduelis carduelis*), der Turteltaube; in den Obstgärten lebt und brütet auch der Pirol (*Oriolus oriolus*) häufig (in den Park-Kulturen u. Waldgeländen auch). Der Wendehals (*Jynx torquilla*) ist in diesen Kulturzonen auch charakteristisch. Seit 10—15 Jahren meldet sich schon immer öfter in den Gärten, am Rande der Park-Gelände, neben der Landstrassen der Blutspecht (*Dendrocopos syriacus*) und der Türkentaube (*Streptopelia decaocto*).

Sehr wertvoller Brutvogel ist in manchen sonnigen Obstkulturen, besonders in den älteren Nussbäumen der Zwergohreule (*Otus scops*).

Die Vögel der Ost-Bakonyer Erlenauen (Aegopodio-Alnetum), Schluchtwälder (Phyllitidi-Aceretum) und der Weiden-, Pappeln-, Akazien-Galerien Wälder

In diesen, meistens feuchten, Bachufer-Galerienwäldern sind unter Anderen charakteristische Brutvögel der Nachtigall, der Zilpzalp und der Mönchgrasmücke (*Sylvia atricapilla*) — besonders im Buschwerk unter den Erlen. Im Weidengebüsch, auf den Pappeln, auf den Akazien nisten sehr häufig die Elster (*Pica pica*), die Nebelkrähen (*Corvus cornix*), später die Turmfalken (*Falco tinnunculus*) und auch Waldohreulen.

In den Pappeln, in den Weiden, in den grossen Höhlen sind nicht selten die Grünspechte (*Picus viridis*), dann der Blaurake (*Coracias garrulus*), der Wie-dehopf (*Upupa epops*).

Man findet am Gaja-Bach zwei Saatkrähen-Kolonien (*Corvus frugilegus*), begleitet mit Dohlen (*Coloeus monedula*).

Die Vogelwelt der Ost-Bakonyer Fischteiche; Vögel im Röhricht, auf den wenigen Sumpfwiesen

Der wertvollste Brutvogel ist im Ost-Bakony, auf den bestimmten kleineren Sumpf(Moor)gebieten der Bekassine (*Gallinago gallinago*).

Im Röhricht melden sich überall die Drosselrohrsänger (*Acrocephalus arundinaceus*), an manchen Teichen der Zwergrohrdommel (*Ixobrychus minutus*) und sehr selten hier, am Ostrand des Bakony auch der Grosse Rohrdommel (*Botaurus stellaris*). Selten kann man auch den Rohrammer (*Emberiza schoeniclus*) finden.

Bei einem Teichgebiet Iszkaszentgyörgy, vor einigen Jahren neben besserer Verhältnissen, brüteten paar Jahre lang auch Flussregenpfeifer (*Charadrius dubius*).

Die Brutvögel auf den Tal-Wiesen, am Ackerbau, an Kulturgeländen; weiter an den Lösswänden, in Alléen neben der Landstrassen

Die häufigsten Brutvögel sind die Feldlerchen (*Alauda arvensis*), an allen Wiesen in den Tälern und im Bergvorland.

Der Kiebitz (*Vanellus vanellus*) ist auch häufig; an manchen Wiesen mit ein-zwei Paaren Rotschenkeln (*Tringa totanus*).

Grösstenteils neben der Landstrassen sind ziemlich häufig die Haubenlerche (*Galerida cristata*)-Paaren, die Grauammer (*Emberiza calandra*).

In den Alléen, an den Pappeln, auf den Akazien brütet gern der Schwarzstirnwürger (*Lanius minor*).

Der prachtvollste farbige Vogel in den Lösswänden des Ost-Bakony ist der Bienenfresser (*Merops apiaster*); an zwei Brutplätzen konnte ich hier den Eisvogel (*Alcedo atthis*) finden; ziemlich häufig sind noch die Uferschwalben (*Riparia riparia*), hauptsächlich natürlich bei den tiefer liegenden, feuchten Wiesen.

Die Vögel in ausgesprochener Nähe des Menschen: an menschlichen Gebäuden, in Kirchtürmern, überall in den Bakonyer Dörfern

Innerhalb der Dörfer sind auch sehr häufig: Türkentauben, der Blutspecht, der Girlitz (*Serinus serinus*); in einigen Fällen brüteten die Steinrötel an Ruinen und unter dem Dach eines Kirchengebäudes, im Dorfe Bodajk.

Der Weisstorch (*Ciconia ciconia*) brütet heute nur verwechselnd in dreier Dörfern am Rande des Ost-Bakony.

Mauersegler (*Apus apus*), der Schleiereule (*Tyto alba*) sind in den Ortschaften dieser Gegenden nur selten vorhanden, an 1—2 Brutplätzen von mir bekannt.

Durchzügler und Wintergäste während der letzten 25 Jahren im Ost-Bakony

Der Durchzug der Waldschnepfe — in März meistens — war bei einigen Tälern des Ost-Bakony in einigen Jahren ganz stark. Das hängt hier auch von der meteorologischen Lage ab.

Später kommen noch mehrere Singvögel-Arten im Zuge, bei dem Durchzug in Richtung Norden noch vor; Trauerfliegenschnäpper (*Muscicapa hypoleuca*), Fitislaubsänger, andere Laubsänger-Arten sind im Durchzug sehr häufig.

Am Ende Mai sind noch die Ziegenmelker (*Caprimulgus europaeus*) sehr häufige Durchzügler.

In einigen Jahren zogen die Gimpel (*Pyrrhula pyrrhula*), die Zeisige in kleineren Schaaren nur ziemlich spät von hier, oft am Ende April zurück.

Im Mai, im Juni kommen an den Fischteich-Gebieten — regelmässig gesellig — noch immer rings um wandernde Lachmöwen (*Larus ridibundus*), Flusseeschwalben (*Sterna hirundo*) hervor.

Manchmal kann man auch Graugänse (*Anser anser*), Haubentaucher (*Podiceps cristatus*) beobachten.

Oft ziehen mehrere Bruchwasserläufer (*Tringa glareola*) und Zwergstrandläufer (*Calidris minuta*) um die wenigen Teichgebieten durch.

Ein paarmal konnte ich auch Graureiher (*Ardea cinerea*), Purpurreiher (*Ardea purpurea*), Krickenten (*Anas crecca*) — besonders bei Iszkaszentgyörgy — beobachten. Am Ende des Sommers kann man hier manchmal Silbermöwen (*Larus argentatus*) auch beobachten.

Im Herbst kommen die Saatgänse (*Anser fabilis*) oft in grösseren Schaaren vor. Sie übernachteten ein paarmal auch an den Fischteichen, am Rande des Ost-Bakony.

In manchen Wintern konnte ich ganz viele Seidenschwänze (*Bombycilla garrulus*) beobachten.

Die Birkenzeisige (*Carduelis flammea*) konnte ich an einigen Wintern in besonders grossen Schaaren beobachten (z. B. im Jahre 1959, bei Iszkaszentgyörgy).

Mehrmals konnte ich im November, im Dezember Fichtenkreuzschnäbel (*Loxia curvirostra*) — an Kiefern, an Schwarzföhren auch — beobachten, besonders bei Bodajk. Hier konnte man sie im Jahre 1941 (im November-Dezember) auf den wenigen Fichten fast immer sehen.

Im Jahre 1942 konnte ich hier Wintergoldhähnchen (*Regulus ignicapillus*) auch finden.

In fast allen Wintern sind die Wacholderdrosseln (*Turdus pilaris*) sehr häufig, besonders in den Eichenwäldern.

Häufig sind noch im Winter der Merlin (*Falco columbarius aesalon*) und der Raufussbussard (*Buteo lagopus*).

Einmal konnte J. PAPP im Ost-Bakony den Mauerläufer (*Tichodroma muraria*) beobachten.

Vogelberingungs-Arbeiten im Ost-Bakony

In den letzten vergangenen 10 Jahren konnte ich an verschiedenen Brutbiotopen im Bakony ungefähr rund 120 Vögel beringen (grösstenteils Nestjungen, besonders Raubzögel).

Es wurden bis 1965 zurückgemeldet: Turteltauben aus Süd-Italien, Ringeltauben aus Sardinien, eine Türkentaube aus Ungarn, aus Pannonien ein Würgfalke und ein Bussard.

Einzige beringten Bienenfresser kehrten an ihre alte Brutplätze wieder zurück.

Verfasser konnte vom Jahre 1940 bis zum Jahre 1965 die Vogelwelt im Ost-Bakony an einem (ungefähr) 900 km² Gelände sorgfältig studieren. Er war sich insgesamt 5000 Stunden lang innerhalb dieser 25 Jahren mit dauernden Felduntersuchungen, mit ornithologischen und brutbiologischen Studien im Bakony beschäftigt.

Verfasser konnte im Ost-Bakony 121 brütende Stand- und Zugvögel bestimmen; 3 weitere Vogelarten brüten noch wahrscheinlich (gelegentlich) in diesem Gebiet.

Es wurden 23 Vogelarten als Durchzügler im Ost-Bakony beobachtet.

Die Zahl der Wintergäste sind niedrig: insgesamt 11 Vogelarten.

In einem Faunakatalog von Wachsmann (1905) wurden 122 Vogelarten aus dem Bakony geschrieben.

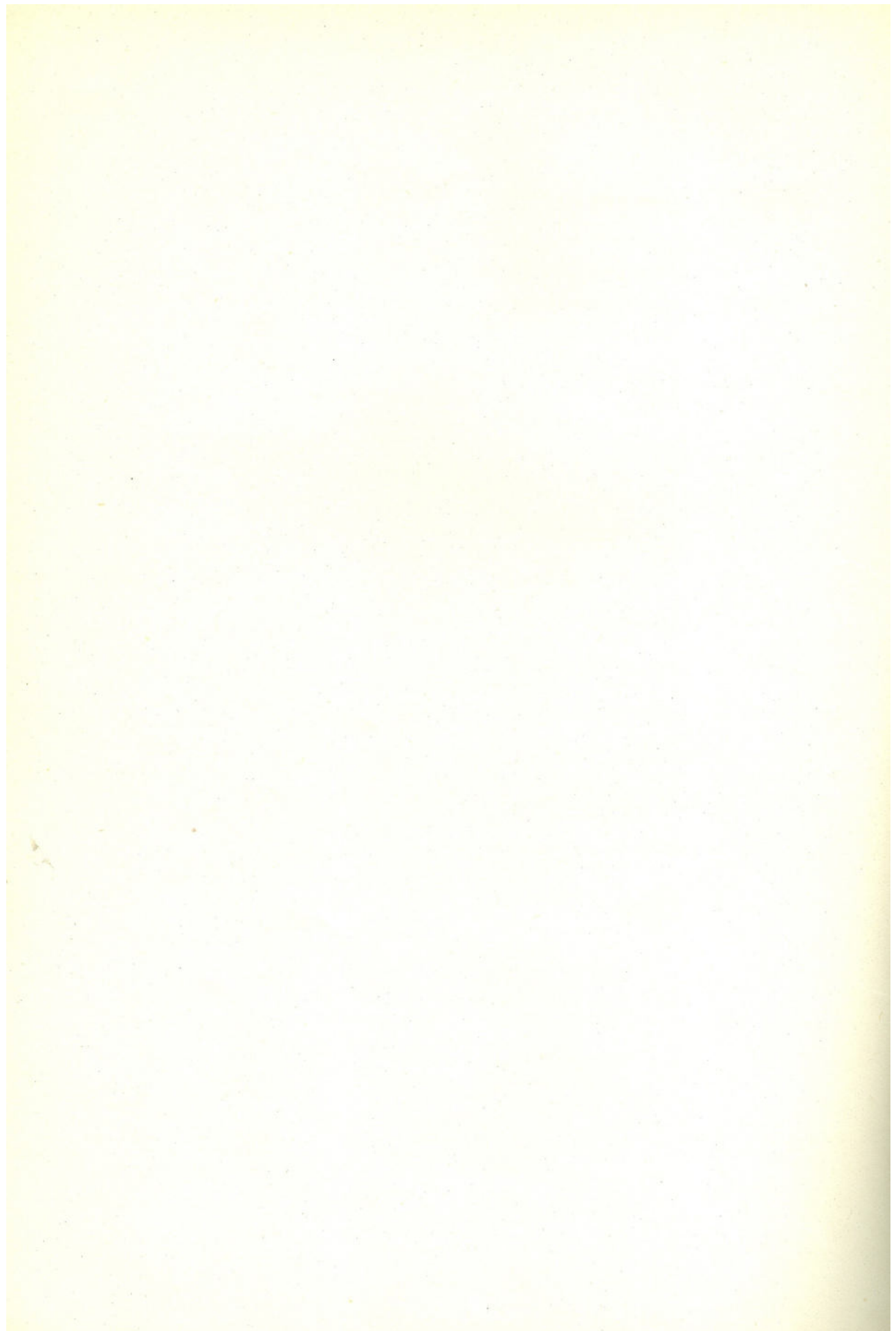
Verfasser konnte im Ost-Bakony zwischen 1940 und 1965 158 Vogelarten bestimmen und beschreiben.

Irodalom — Literatur

- BREHM, A. E.—VÖNÖCZKY-SCHENK, J. (1925): Madarak, „Az állatok világa” sorozatban a 8—9—10. kötet, Budapest.
- BREHM, A. E.—RAMNER, W.—ÁKOS, K.—KEVE, A. (1958): Madarak, „Az állatok világa” sorozatban a 3. kötet. Budapest.
- DORNYAY, B. (1927): Bakony. Útikalauz — Budapest, 124 p.
- DARNAY—DORNYAY, B. (1955): Bakony. Útikalauz, I. kiadás — Budapest, 166 p., I.—XVI. t.
- DARNAY—DORNYAY, B. (1957): Bakony. Útikalauz, II. kiadás — Budapest, 208 p., I.—XVIII. t.
- DARNAY—DORNYAY, B. (1957): A Bakony madárvilágához — *Aquila*, 63-64, p. 313.
- FARKAS, T. (1956): Ornithologische Angaben aus dem nördlichen Bakonyer Gebirge — *Opuscula Zoologica*, I., p. 25—27.
- FARKAS, T.—HORVÁTH, L.—KEVE, A.—PÁTKAI, I.—SZIJJ, J. (1958): Aves — Madarak, Magyarország állatvilága, XXI. kötet — Budapest, Akadémiai Kiadó.
- FEKETE, G. (1964): A Bakony növénytakarója I., A Bakony cönológiai-növényföldrajzi képe — A Bakony természettudományi kutatásának eredményei I., Veszprém, 56 p. 83—102.
- GYŐRY, J. (1962—63): Adatok a csilp-csalp füzike fészkelési ökológiájához — *Aquila*, 69—70, p. 270.
- HOMONNAY, N. (1962—63): Magyarország és környező területe gólyaállományának mennyiségi felvételezése az 1941. évben — *Aquila*, 69-70, p. 83-102.
- HORVÁTH, L. (1954): A sárgafejű királyka magyarországi fészkelésének első bizonyítéka. — *Áll. Közl.*, 45, p. 49—53.
- JANISCH, M. (1960—61): Kullancsgazda madarak különféle betegségek közvetítői — *Aquila*, 67—68, p. 191—194.
- KEVE, A. (1960): Magyarország madarainak névjegyzéke. *Nomenclator Avium Hungariae*, 1960 — Budapest, Madártani Intézet.
- KEVE, A. (1943): A balkáni kacagógerle térhódítása Magyarországon az utolsó évtizedben — *Aquila*, 50, p. 264—298.
- KEVE, A. (1962): A balkáni gerle Magyarországon — *Aquila*, 67—68, p. 71—78.
- KEVE, A.—SCHMIDT, E. (1962—63): A vízimadarak vonulásának egyidejű (synchron) kutatása. — *Aquila*, 69—70, p. 145—156.

- KEVE, A. (1960): Der Blutspecht in Ungarn — *Vertebrata Hungarica*, 2., p. 243—260.
- KEVE (KLEINER), A. (1938): Beiträge zur Ornithologie der Steinbrüche des Gebirge Vértes — *Fragm. Faun. Hung.*, I., p. 53—56.
- KEVE, A. (1956—57): Magyarország 1948. és 1949. évi gólya-katasztere — *Aquila*, 63—64, p. 211—225.
- KEVE, A.—BANCSÓ, L. (1956—57): Magyarország 1950. és 1951. évi gólya-katasztere — *Aquila*, 63—64, p. 227—232.
- MÁTÉ, L. (1958): Vörösnakú vöcsök fészkelése — *Aquila*, 65, p. 273.
- MÁTÉ, L. (1952—55): Réti fülesbagoly fészkelése Székesfehérvárott — *Aquila* 59—62, p. 386.
- MÁTÉ, L. (1964): Szóbeli közlés a fitiszfüzike első igazolt magyarországi fészkeléséről a Bakonyban.
- MÓCZÁR, L. (1963): Képes állatvilág I.—II. — Budapest, Móra Ferenc Könyvkiadó.
- NAGY, I. (1962—63): A feketególya fészkelése 1959-ben a Bakonyban — *Aquila*, 69—70, p. 246.
- NAGY, I.—TAPFER, D. (1960): A Bakony madárvilága képekben — Győr.
- NAGY, J. (1943): Európa ragadozó madarai — Debrecen.
- PAPP, J. (1962): Hajnalmadár a Bakonyban — *Aquila*, p. 67—68, p. 229.
- PÁTKAI, I. (1947): Ragadozó madaraink. — Budapest.
- PÁTKAI, I. (1959): Az 1958. évi napfoltmaximum időjárási anomáliáinak hatása a madarak vonulására és költésére. — *Aquila*, 66, p. 294—295.
- PÁTKAI, I. (1962): A Madártani Intézet 1958—1959. évi madárjelölései — *Aquila*, 67—68, p. 91—124.
- PÉNZES, A. (1962): A császármadár előfordulása a Bakonyban — *Aquila*, 67—68, p. 210—211.
- RADVÁNYI, O. (1962—63): Megfigyelések gyurgyalagtelepeken — *Aquila*, 69—70, p. 267.
- RADETZKY, J. (1964): Természet- és madárvédelem Fejér megyében — Székesfehérvár.
- SCHMIDT, E. (1959): Az 1958. évi synchron vízimadárvonulási megfigyelés eredményei — *Vertebrata Hungarica*, I., p. 171—186.
- STUDINKA, L. (1956—57): Adatok az Északi-Bakony fészkelő madarairól — *Aquila*, 63—64, p. 315.
- SZABÓ, L. V. (1963): Szóbeli közlés a Bakony-kutatás során észlelt kerecsenmegfigyeléséről.
- SZEMERE, L. (1962—63): A balkáni gerle megtelepedett a Bakonyban — *Aquila*, 69—70, p. 263.
- SZIJJ, J. (1952—55): A gyurgyalag 1949. évi fészkelőtelepei hazánkban — 59—62, p. 185—190.
- SZIJJ, J. (1952—55): Madártani jegyzetek a Bakonyból — *Aquila*, 59—62, p. 410.

- SZLIVKA, L. (1958): Partifecskéken élősködő kullancsok — *Aquila*, 65, p. 291.
- TAPFER, D. (1950): A füleskuvik fészkelése Bodajkon — *Aquila*, 51—54, p. 166.
- TAPFER, D. (1962): Léprigó fészke Iszkaszentgyörgyön — *Aquila*, 69—70, p. 261.
- TAPFER, D. (1961): A hazai parlagi sas- és kerecsensólyom populációk táplálkozásának mezőgazdasági jelentősége — Kézirat.
- TAPFER, D. (1965): A gyurgyalag — *Természettudományi Közöny*, IX. (XCVI.), p. 72—73.
- TAPFER, D. (1965): Kabasólymok tanyáján — *Természettudományi Közöny* IX. (XCVI.), p. 552.
- TILDY, Z.—KENYERES, L. (1960): Védett természeti ritkaságaink — Budapest.
- VERTSE, A. (1943): A vetési varjú elterjedése, táplálkozása és mezőgazdasági jelentősége Magyarországon — *Aquila*, 50, p. 142—248.
- VÖNÖCZKY-SCHENK, J. (1943): Az erdei szalonka fészkelő területei a történelmi Magyarországon — *Aquila*, 50, p. 310—316.
- WARGA, K. (1952—55): Kisvércse Zircen — *Aquila*, 59—62, p. 381.

TARTALOMJEGYZÉK — INHALTSVERZEICHNIS

A Bakony madárvilágával foglalkozó kutatások áttekintése	5
A Keleti-Bakony területi körülhatárolása, megfigyeléseim időbeli megoszlása	6
A Keleti-Bakony fészkelő madarai	9
Az egyes fő madár-habitatok. A Keleti-Bakony fészkelő madarainak jellegzetes élőhely-típusai	10
Cseres tölgyesek, büккеlegyes gyertyános tölgyesek, vegyes lomberdők fészkelő madarai	10
Hársas-kőrises törmelékeltő-erdők fészkelő madarai	28
A bükkös szálerdők madarai	33
Ültetett feketefenyő-, erdei fenyő-, lucfenyő-erdőfoltok madarai	33
Karsztosodó köves dombhátak és karszt-bokorerdők madarai	36
Ültetett park-erdők, parkok és gyümölcsösök madarai	37
Patakparti égerligetek, fűzesek, nyárfások madarai	40
Turjános láprétek, kisebb tavak, mesterséges halastavak-nádasok madárvilága	42
Rétek-legelők, szántók, útmenti partoldalak-árokpartok, fasorok madarai .	44
A települések, épületzugok, templomtornyok, belterületek, utcai fasorok madarai	50
Madár-gyűrzési kísérleteim a Keleti-Bakonyban	52
Összefoglalás	54
Átvonuló, kóborló és téli vendég madárfajok a Keleti-Bakonyban	57
Népies madárnevek a Keleti-Bakony vidékéről	61
Die Vogelwelt aus dem Ost-Bakony Gebirge (Zusammenfassung)	63
Irodalom — Literatur	69

A Bakony természettudományi kutatásának eredményei
sorozat megjelent füzetei:

I. Dr. Fekete Gábor: A Bakony növénytakarója
(A Bakony cönológiai-növényföldrajzi képe)

II. Papp József: A Bakony növénytani bibliográfiája

In der Serie

Resultationes investigationis rerum naturalium Montium Bakony
erschienen:

I. Dr. G. Fekete: Die Pflanzendecke des Bakony-Gebirges
(Das zönologisch-pflanzengeographische Bild des Bakony-Gebirges)

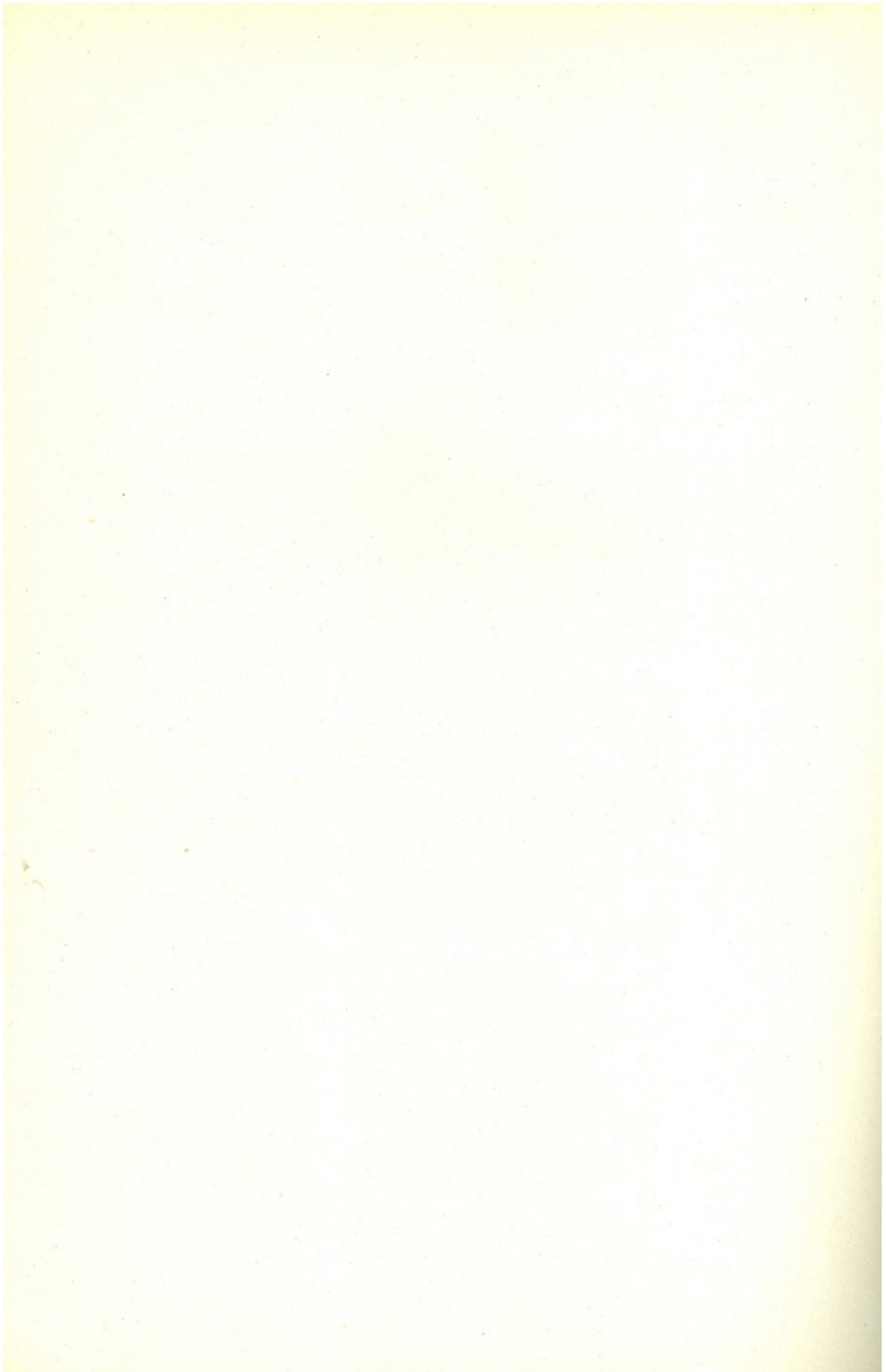
II. J. Papp: Botanische Bibliographie des Bakony-Gebirges

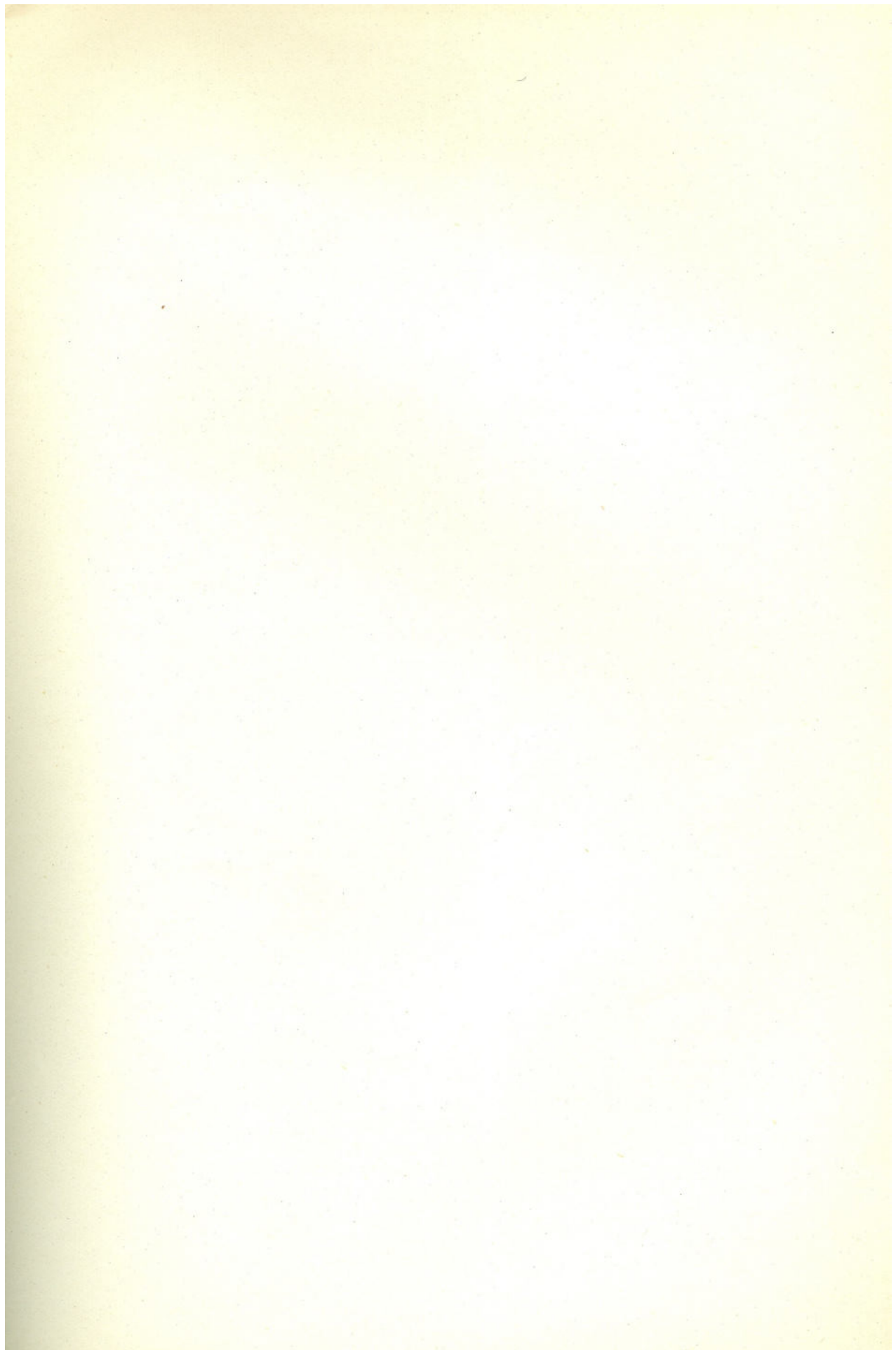
A Bakony természettudományi kutatásának eredményei
sorozat készülő füzetei:

- IV. **Dr. Bendefy László:** A Bakony-hegység geokinetikai viszonyainak földkéreg-szerkezeti vonatkozásai
- V. **Dr. Kedves Miklós:** Palinológiai vizsgálatok a Bakony-hegységi paleogén rétegeken
- VI. **Dr. Felméry László:** A Bakony éghajlata
- VII. **M. dr. Buczkó Emma:** A Balatonfelvidék geomorfológiai térképezése
- VIII. **Dr. Márkus László:** Az ugori erdők monográfiája
- IX. **Dr. Borbély Andor:** A Bakony természet-földrajzi bibliográfiája
- X. **Papp József:** A Bakony állattani bibliográfiája
- XI. **Dr. Steinmann Henrik:** A Bakony sziktakötő-faunájának alapvetése
- XII. **Dr. Papp Jenő:** A Bakony méhalkatú faunájának alapvetése
- XIII. **Dr. Kol Erzsébet:** Az Északi-Bakony alga-vegetációja

In der Serie
Resultationes investigationis rerum naturalium Montium Bakony
vorbereitet:

- IV. **Dr. L. Bendefy:** Die Rolle der Geokinetik bei der Erforschung der Erdkrustenstruktur im Bakony-Gebirge
- V. **Dr. M. Kedves:** Palynologische Untersuchungen in den paläogenen Schichten des Bakony-Gebirges
- VI. **Dr. L. Felméry:** Das Klima von Bakony-Gebirge
- VII. **M. dr. Buczkó:** Geomorphologische Kartierung des Balaton-Oberlandes
- VIII. **Dr. L. Márkus:** Monographie der Wälder von Ugod
- IX. **Dr. A. Borbély:** Physico-geographische Bibliographie des Bakony
- X. **J. Papp:** Zoologische Bibliographie des Bakony
- XI. **Dr. H. Steinmann:** Grundlegung der Odonaten-Fauna von Bakony-Gebirge
- XII. **Dr. J. Papp:** Grundlegung des Apoiden-Fauna von Bakony-Gebirge
- XIII. **Dr. E. Kol:** Die Algen-Vegetation des Nord-Bakony Gebirges

A kézirat nyomdába érkezett: 1966 április, megjelent: 1966 október
Eng. sz.: 236—1419.
Táskaszám: 66/1874, Veszprém megyei Nyomda Vállalat
Készült 500 példányban, 7 ív (A/5) terjedelemben Formátum (B/5)
Felelős vezető: Steltzer Ferenc

